ŞTEFAN BALŞ - CORINA NICOLESCU

MĂNĂSTIREA NEAMŢ



EDITURA TEHNICĂ
BUCUREŞTI — 1958

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față constituie începutul unei serii noi de publicații cu caracter monografic, în care vor fi prezentate monumentele de arhitectură medievală din țara noastră. Numeroasele şi felurite construcții din acea epocă, cetăți şi curți domneşti, palate şi conace, mănăstiri şi biserici, care se mai păstrează încă în zilele noastre, unele în stare mai bună de conservare, altele pe cale de ruină, alcătuiesc un însemnat tezaur care trebuie păstrat şi cercetat.

Descrierile şi studiile publicate pînă acum asupra lor, destinate în cea mai mare parte problemelor de specialitate, nu au căutat a le reda decît sub aspecte parțiale.

Seria de publicații proiectată urmăreşte a face cunoscute vizitatorilor romîni şi străini cele mai de seamă dintre aceste monumente, sub toate aspectele lor, punînd în valoare întreaga moştenire artistică şi culturală a trecutului nostru. Faptul că în ultimii ani a început o campanie de însemnate lucrări de restaurare, însoţite de sondaje şi cercetări arheologice făcute la principalele monumente istorice din țară, prin care s-au adîncit şi completat datele cunoscute, a fost un bun prilej pentru inițierea unor asemenea monografii.

Alături de arhitectură vor fi descrise sculptura şi pictura monumentală strîns legate de aceasta, precum şi obiectele de mobilier sculptat, broderiile, țesăturile, obiectele de metal prețios şi manuscrisele ilustrate de interes artistic, pentru a da o viziune completă a decorației şi a tuturor valorilor artistice din cadrul monumentului.

Textul va cuprinde o descriere a locului de aşezare, urmată pe rînd de: o prezentare istorică arătînd rolul pe care l-a avut monumentul în viața culturală din trecut şi transformările pe care le-a suferit în decursul veacurilor; o descriere a tuturor construcţiilor componente, care va reda înfăţişarea sa generală şi aceea a diferitelor corpuri de clădire, în ordinea importanţei, cu elementele lor de arhitectură, sculptură, pictură, mobilier şi obiectele de artă decorativă; o prezentare a principalelor inscripții, indicînd diferitele etape de construcție şi datele istorice în legătură cu viața artistică a monumentului; o bibliografie a celor mai de seamă publicații referitoare la monument.

Textul este însoțit de un bogat material ilustrativ, compus din numeroase desene, fotografii de ansamblu şi detalii.

Prezentarea acestor monumente într-o asemenea formă, în care arhitectura este completată cu datele istorice şi cu celelalte manifestări artistice dezvoltate alături de ea, va îngădui o vedere mai largă asupra posibilităților materiale şi tehnice ale meşterilor din trecut, precum şi asupra nivelului civilizației, culturii şi artei din țările noastre, încă de la începuturile statului feudal. Se va aduce astfel o contribuție însemnată la cunoştințele pe care le oferă celelalte mijloace de informare despre această perioadă din istoria țării noastre.



I. INTRODUCERE

)rin vechimea sa, prin importanța pe care a a
spiritual şi cultural, prin renumita sa biserică în
prin volumul şi întinderea construcțiilor sale, mănăsti
ca cea mai de seamă aşezare mănăstirească a Moldov

Rolul de frunte pe care l-au deținut marile mă
țării noastre este bine cunoscut. O asemenea aşezare
tiple, în primul rînd spirituale, dar şi social-economic
toate aceste funcțiuni se oglindesc în ansamblul d
alcătuiesc o mănăstire.

Monumentul principal era întotdeauna biserica, d
aşezată în mijlocul unei curți spațioase. De plan trefl
pe naos, cu acoperişul în pante repezi, cu fațadele
piatră brută aparentă şi decorație ceramică în secolul
întregime de la soclu pînă la cornişă în secolul al XV
silueta sa elegantă, prin echilibrul proporțiilor şi prin bo
şi interioară, de celelalte clădiri din jur. Biserica era
care se ridica în cuprinsul unei mănăstiri, înlocuin
bisericuță de lemn mai veche. Astfel, se ştie că la Pu
zidul de împrejmuire, au fost zidite la peste zece a
bota, ctitoria lui Petru Rareş, incinta a fost ridicată d
puternicele ziduri de apărare sînt cu aproape un s
biserica; la Dragomirna de asemenea, zidurile şi tu
optsprezece ani după biserica lui Atanasie Crimca.

Dispuse în jurul monumentului principal într-u
ziduri puternice de piatră, groase de 1—2 m, înalte
a laturii de 80—100 m, se înălțau celelalte construcți
Înzestrat la partea superioară cu metereze înguste
strajă, zidul de împrejmuire era întărit la colțuri şi
cu turnuri masive de apărare avînd parter şi 2—3

metereze cu deschideri pentru guri de tun şi pentru aruncarea bolovanilor, a apei fierbinţi şi a smoalei topite menite să apere poarta de intrare, cu ascunzători şi ieşiri tainice, adică dispozitive de apărare identice cu cele ale cetăţilor. Uneori erau chiar amenajate şanţuri şi valuri de întărire în faţa incintei, ca de pildă la Putna şi la Dragomirna.

Construcţiile obişnuite ridicate la adăpostul acestor ziduri cuprindeau de regulă: chiliile obştei călugăreşti, încăperi separate, adeseori boltite, înălţate de-a lungul incintei, la început numai cu parter şi mai tîrziu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu parter şi etaj; arhondaricul, locuinţă aşezată lîngă intrare, pentru găzduirea credincioşilor care poposeau la mănăstire; stăreţia, grupată într-un corp de clădire unitar, constituind centrul de conducere spirituală şi administrativă al aşezării; trapeza — sala de mese comună şi sala de adunare a obştei —, spaţioasă şi frumos boltită, alături de bucătăria mare boltită, denumită în trecut şi „cuhnie"; în sfîrşit, cămări şi beciuri adînci, pentru îndestularea nevoilor gospodăreşti. Pe lîngă biserica principală, la orice mănăstire se mai' adaugă paraclisele, mici biserici secundare, aşezate fie în cuprinsul zidurilor şi turnurilor de apărare, pentru slujbele obştei pe timp de iarnă sau pentru folosinţa ctitorilor sau a personalului de strajă, fie în afara lor, sub formă de schituri, pe lîngă bolniţa pentru călugării bătrîni sau bolnavi, învecinată cu cimitirul sau pe lîngă locuinţele călugăreşti mai îndepărtate.

Marile mănăstiri mai aveau şi o locuinţă trecătoare a ctitorilor, pentru găzduirea lor în timpul hramului şi în drumurile lor de la o reşedinţă la alta, sau pentru adăpostirea familiei şi avutului lor în vremuri de primejdie. După cele două locuinţe de acest fel păstrate încă la Bistriţa şi la Probota, se ştie că ele erau reduse ca proporţii, de plan dreptunghiular, formate din încăperi boltite la parter şi la etaj şi înzestrate cu un turn-clopotniţă înalt, totodată şi turn de strajă, cu două etaje.

Se mai găsea de asemenea uneori şi o clisiarniţă sau veştmîntărie, clădire specială în care se păstra tezaurul de broderii, veştminte preoţeşti şi obiecte de metal preţios necesare cultului. O asemenea destinaţie a avut-o la origină casa veche de la Moldoviţa şi o mai are şi astăzi construcţia anexă legată de biserica de la Neamţ.

In acest cadru arhitectonic se deosebeau două feluri de interioare: unele simple, în chiliile călugărilor, cu laviţe în jurul pereţilor văruiţi, cu duşumele de scînduri sau pardoseli de cărămidă; celelalte, în contrast cu modestia impusă de viaţa călugărească a obştei, bogat împodobite în biserica principală, paraclise şi trapeză, în care erau concentrate cu mare dărnicie toate posibilităţile de exprimare artistică ale vremii.

O decoraţie viu colorată constînd din pictură în interior şi ceramică sau pictură în exterior îmbracă pereţii de zidărie. Ansamblurile picturale desfăşurate pe toată suprafaţa interioară şi uneori exterioară a unui monument ilustrează idei, dogme, rituri, interpretări ale evangheliarului, vieţile sfinţilor, imnuri reli-

gioase şi uneori scene din istoria bisericii. Pictura ţin
de rară circulaţie în acele timpuri, putea fi pricepută
de carte.

Interiorul bisericii, cu pardoseală de cărămidă si
lespezi de piatră, era bogat înzestrat cu mobilier de
zugrăvit, cu icoane îmbrăcate în argint, cu obiecte de
şi broderii de fir, care dădeau bisericii caracterul de
în pîlpîirea luminărilor.

La mănăstiri s-au format în veacurile XIV—XV
seamă centre artistice şi culturale ale vremii. In chili
scris pe pergament, într-o caligrafie îngrijită, cu litere
podobite, cele dintîi cărţi. In atelierele mănăstireşt
broderii, dintre care cîteva nepreţuite exemplare s-au
atelierele de la Moldoviţa, Bistriţa, Putna sau Dobrov
prezentative broderii moldoveneşti, care prin însuşirile ar
şi-au cîştigat un loc deosebit în cadrul mai larg al broc
Aici s-au dezvoltat şcoli de zugravi şi de sculptori în
s-au alcătuit în primul rînd analele şi cronicile, iar ma
au constituit cultura medievală în Moldova.

Pe lîngă o astfel de activitate culturală, care
curtea domnească sau boierească, se desfăşurau şi act
asemănătoare cu ale acestor curţi. Mănăstirea era şi o ma
pînă la cîteva zeci de sate cu toate anexele care între
iazuri, păduri, vii, prisăci, mori, pive de postav, tor
Unele mănăstiri mai aveau şi o serie de privilegii în o
venituri ca, de exemplu, impunerea cîrciumilor sau a t
a neguţătorilor. In alte cazuri mănăstirile făceau com
duse, prin reprezentanţii pe care îi aveau în tîrguri. E
pe moşiile lor, întocmai ca şi marii boieri ai ţării, ţăra
pămîntul şi diferiţi meşteşugari: olari, cojocari, fierari,
tire şi îi sporeau venitul. Toată această vastă şi compl
de tip seniorial, care implica existenţa unui aparat a
şi de judecată, era condusă din mănăstire, de către
directa lor supraveghere. Stareţului i se conferea d
de a judeca pe ţăranii de pe moşiile mănăstirii. Astfel
bine intervenţiile reprezentanţilor marilor mănăstiri în
ticiparea stareţilor la sfatul ţării şi alianţa lor cu un
fel se explică şi caracterul militar pe care îl dobîndesc
gioase, obligate, pentru paza lor, să se înconjure cu zidu
Astfel, mănăstirile alcătuiesc o organizaţie complexă, î
cipalele manifestări ale vieţii feudale şi a căror cercetare
civilizaţiei evului-mediu, în genere.

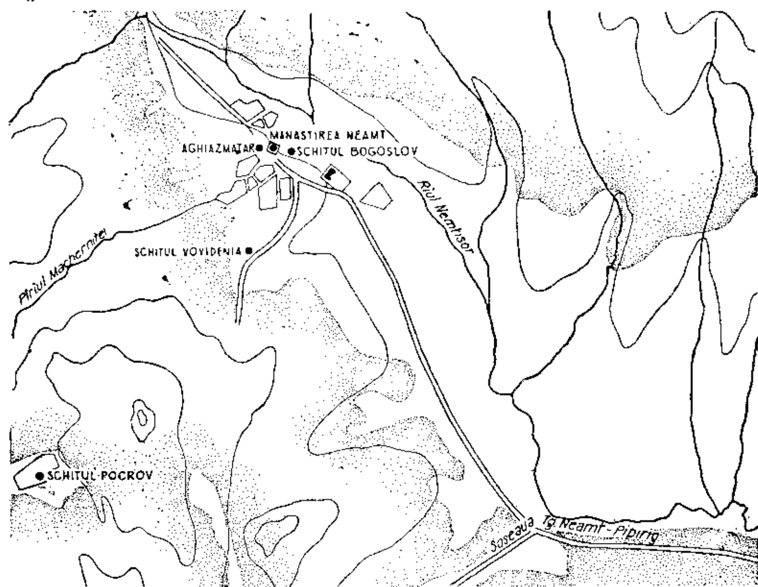


Fig. 1. Plan de situație

II. AŞEZAREA MĂNĂSTIRII

La 15 km nord-vest de Tîrgu Neamț, retrasă într-o vale lăturalnică înconjurată de culmi împădurite, se găsește așezată mănăstirea Neamț, cea mai veche, cea mai mare și cea mai însemnată dintre toate mănăstirile Moldovei.

Pornind din Tîrgu Neamț pe valea Ozanei în sus, șoseaua, lăsînd în urmă ruinele cetății Neamț și satele Humulești și Vînători, trece peste apele limpezi ale rîului și se afundă într-o întinsă pădure de stejar. După ce străbate o cale dreaptă prin pădure, străjuită un timp de o perdea de brazi înalți, șoseaua se desparte la prima cotitură de drumul Pipirigului și coboară într-o vale deschisă și luminoasă în care șerpuiește pîrăul Nemțișorului. In fund se zăresc din depărtare cupolele și turnurile mănăstirii, iar de-a lungul văii se desfășoară neîntrerupt pădurea de stejari și brazi, care acoperă munții dimprejur.

Puțin înainte de sosire apare pe stînga, așezat la marginea pădurii, schitul Vovidenia, cu fațadele sale văruite alb și cu cinci turle (terminate cu acele cupole în bulb, caracteristice regiunii). Alături, bine ascuns într-o cută a dealului, un mic iaz făcut de mîna omului își odihnește apele adînci și reci.

Trecînd de clădirile recente ale seminarului și de curțile gospodărești, șoseaua, ajunsă sub zidurile chiliilor, ocolește scurt și înaintează în fața intrării pe lîngă

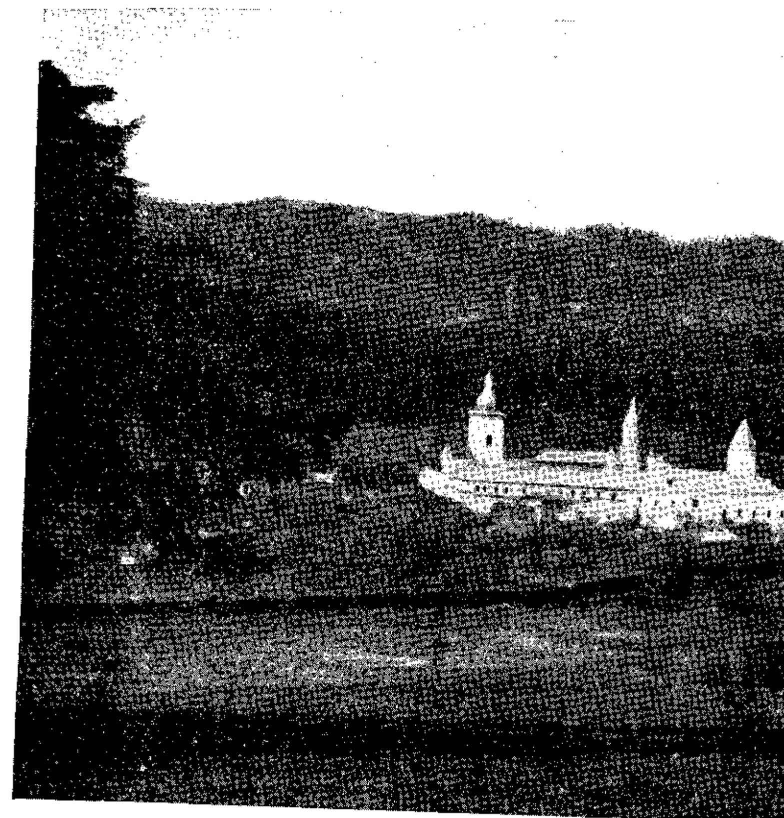


Fig. 2. Vederea generală a mănăstirii

aghiasmatarul cu enorma sa cupolă, stranie și disgrațioa[...] lipsită de caracter, a cărei siluetă s-a integrat de mult[...] mănăstirii. Pe dreapta se înșiră frontul întins al chiliilor, [...] o denumesc călugării, deasupra căreia se ridică la mijloc [...]

Așezarea mănăstirească a Neamțului cuprinde mai mu[...] Mănăstirea propriu-zisă este formată din construcțiile chi[...] corp continuu de clădiri cu parter și etaj, înșirate de-a[...] patrulater de circa 100 m lățime și 110 m lungime, înch[...] centrale în care se găsesc două biserici: una mai mare și [...] înălțării Domnului, ctitorie a lui Ștefan cel Mare, iar alta [...] din veacul al XVIII-lea, cu hramul Sf. Gheorghe, așezată [...]

Un turn-clopotniță înalt și masiv, înălțat pe patru et[...] de gangul boltit al intrării, se ridică la mijlocul laturii [...] turn, de formă octogonală, cunoscut sub numele de «Pîrg»[...] nord-est al așa zisei cetăți

Fig. 3. Planul incintei. Parter

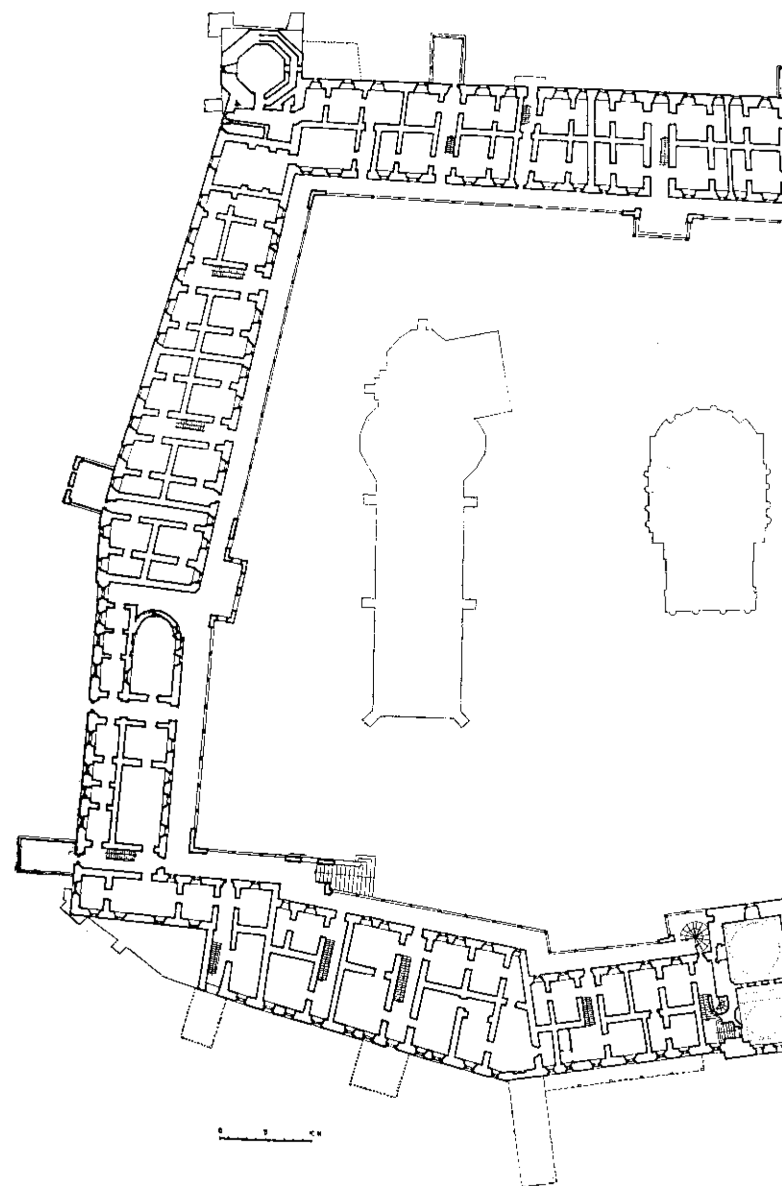


Fig. 4. Planul incintei. Etaj

In afara clădirilor centrale, ascunse în grădini şi livezi, se găsesc împrăştiate: căsuţele de paiantă învelite cu sită şi locuite de călugări; construcţiile de zid ale bolniţei cu paraclisul ei, aşezate la circa 300 m nord-vest de mănăstire; schitul Sf. Ion Bogoslov, aflat în cimitirul din spatele cetăţii; clădirile cu parter şi etaj ale noului seminar, situate în direcţia sud, la capătul clădirilor gospodăreşti; schitul Vovidenia, ridicat pe deal la circa 500 m depărtare de acestea. In sfîrşit, cale de o oră peste deal, în direcţia vest, aşezat într-o poiană singuratică, schitul Pocrov cu bisericuţa sa de lemn şi cu cele cîteva chilii alăturate completează ansamblul mănăstirii.

Toate aceste clădiri, rămase pînă astăzi departe de orice aşezare omenească, sînt prinse de jur împrejur de marea pădure care acoperă munţii şi văile regiunii, vestiţii codri ai Neamţului, cu stejarii şi brazii lor seculari, constituind cadrul natural al mănăstirii.

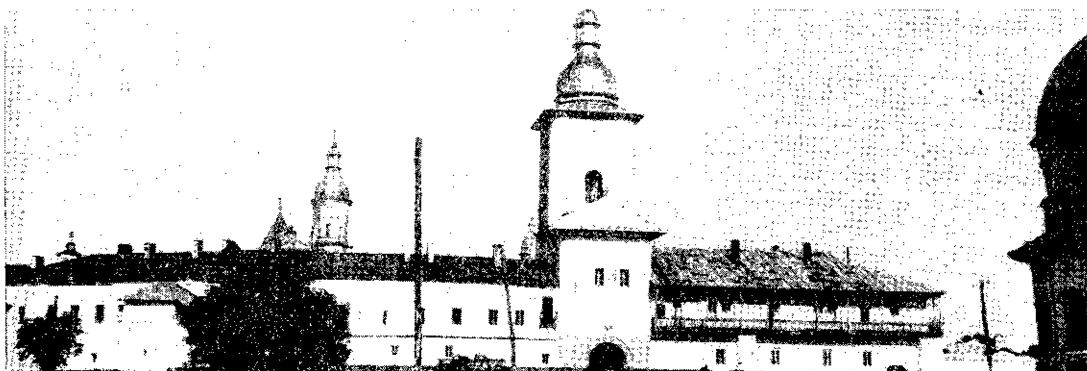


Fig. 5. Turnul de intrare şi latura vestică a mănăstirii

Fig. **6. Vederea de ansamblu a mănăstirii**





Fig. 7. Intrarea în mănăstire

III. TRECUTUL MĂNĂSTIRII

Originea mănăstirii Neamţ este legată, după tradiţie, ca şi cea a altor vechi mănăstiri din Moldova, de întemeierea unui schit de lemn de către o comunitate călugărească. Tradiţia locală, înregistrată şi de cronicari, atribuie întemeierea Neamţului unor călugări de carte sîrbească, Sofronie, Pimen şi Siluan, discipoli ai lui Nicodim, organizatorul vieţii mănăstireşti din Ţara Romînească. Veniţi pe meleagurile moldoveneşti în cursul veacului al XlV-lea, ei s-au stabilit aici şi au ridicat un schit de lemn în luminişul unei păduri [1]. După o altă versiune, păstrată prin tradiţie în mănăstire, întemeierea aşezării s-ar datora unor călugări coborîţi dintr-un schit aflat pe Boiştea, un cap de deal mai sus de Ocea, unde, după cum reiese dintr-un document din 6 iunie 1446, evocînd o situaţie anterioară [2], «a fost chilia Vlădicăi Iosif», adică a celui care a fost stareţ la Neamţ şi mai apoi primul mitropolit al Moldovei, ruda lui Petru Muşat. Se mai spune încă despre o străveche aşezare la Neamţ, pe locul actualului schit Sf. Ion Bogoslov, unde ar fi fost o biserică de lemn cu acest hram [3], reconstruită tot din lemn de stejar la 1402 de către Alexandru cel Bun şi înzestrată de el cu moşia Pleşeşti, în Suceava [4].

Date asupra mănăstirii în cursul veacului al XlV-lea nu sînt documentar cunoscute decît printr-o singură inscripţie aflată pe un clopot din veacul al XlX-lea, care menţionează că: «Acest clopot s-au vărsat din materialul clopotului făcut la 1393 de domnul Ştefan cel dintîi şi care s-au topit la arderea mănăstirii Neamţu, 1862 noembrie 20» [5].

[1] Nicolae Iorga, *Mănăstirea Neamţului,* Vălenii de Munte, 1912, p. 7.

[2] *D. I. R., Moldova,* Sec. XIV—XV,' voi. I, p. 219—220.

[3] C. Tomescu, *Scurtă povestire despre sfînta mănăstire Neamţu,* Mnst. Neamţ, 1942, p. 9. Ar fi existat între pîrăul Nemţişor şi Magherniţa o cetate cu locuinţe şi magazii, în care era şi o biserică «albă» cu hramul Sf. Ioan Bogoslovul.

[4] N. Creţulescu, *Inscripţiile sf-telor mănăstiri Neamţu şi Secu,* Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi, XX, 1909, p. 426—430. Este amintit aici şi pomelnicul acestei biserici, care începe de la Bogdan I, lucru important pentru vechimea mănăstirii.
C. Tomescu, op. *cit.,* p. 10.

[5] Ioachim Crăciun, *Inscripţii de la mănăstirea Neamţului,* Anuarul Inst. de Istorie naţională, Cluj, IV, 1926—1927, p. 431. Nu există nici un motiv pentru a tăgădui existenţa clopotului originar, a cărui inscripţie a fost citită la 1862; totuşi se ştie că Ştefan I s-a înscăunat de-abia în toamna anului 1394. Este foarte probabil că în realitate data era 7202, din care scăzîndu-se 5509 s-a obţinut 1393, deoarece nu se ştia în secolul trecut că în Moldova, pînă la sfîrşitul sec. XVI, anul s-a calculat nu de la 1 septembrie, ca în Ţara Romînească, ci de la 1 ianuarie,

Tradiţia locală ne face cunoscut că prima biseric
mănăstirii, avînd hramul înălţarea Domnului, a fost rid
că această primă construcţie ar fi fost aşezată pe locul
acolo unde se găseşte astăzi biserica Sf. Gheorghe. So
tuate în anii 1956—1957 par a aduce confirmarea ei, g
temelii vechi de biserică sub cea actuală.

Cel dintîi document păstrat, pomenind despre «mă
cea de la Neamţ» este actul din 7 ianuarie 1407, din ti
Bun, dat de acel «Vlădica Iosif» care a avut chilie la
a lui Petru Muşat, ajuns primul mitropolit al Moldove
mănăstirii Neamţ cu tot avutul ei sub conducerea stareţ
Chir Dometian [1]. Actul arată că la acea dată mănăs
trată cu două sate dăruite de către Petru Muşat, dou
avea şi cărţi, odăjdii şi vase. Titlul de *popa* pe care îl pe
şi pe care îl vor purta în cursul sec. al XV-lea doar patru s
la Neamţ, Bistriţa, Moldoviţa şi Probota [2], arată însemnă
Neamţ a avut-o încă de la început în organizarea vieţi
dova, cît şi unele trăsături comune ale vechilor mănă
întemeiate de Nicodim în Ţara Romînească, la Vodiţa

Alexandru cel Bun se ocupă îndeaproape de Neam
mănăstirea cu numeroase sate [4] şi o serie de alte privilegii [5]
tat şi unele lucrări de refacere sau întregire, după cum ara
cument din 1429; «... am binevoit... *să înoim şi să întărim m*
Din construcţiile înconjurătoare ridicate atunci ar p
rioară a turnului-clopotniţă de la intrare, care prezintă u
Iliaş, fiul lui Alexandru, cît şi fratele său Ştefan II (
man) [8], care a fost îngropat în vechea biserică, şi apoi stră
în ctitoria sa aşezîndu-i|;piatră nouă de mormînt, susţi

[1] D. *I. R. Moldova,* Sec. XIV—XV, voi. I, p. 15—16.

[2] N. Iorga, *Istoria bisericii romîneşti,* ed. II, Bucureşti, 1929,

[3] N* Iorga, *Mănăstirea Neamţului,* p. 66—67.

[4] în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, fiind stareţ chir
la 1422 satele Budzeşti pe Moldova, Topoliţa, seliştea lui Nenovici (D
voi. I, p. 43—44); ia 1427 satele Cîrstianeşti şi Temeşeşti, la gura
la 1428 domnul îi confirmă dania lui Manuil Başotă, satul Başote

[5] La 1430 Alexandru cel Bun reconfirmă dania din anul
venitul unei mori din oraşul Baia (op. *cit.,* p. 90—91).

[6] Op. *cit.,* p. 86—87.

[7] G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacurile*
1933, p. 339-340.
N. Creţulescu, *Inscripţii,* p. 372.

[8] V. cap. VII, nr. 17.
O însemnare a monahului Gavriil pe una din foile manu
menţionează fapta astfel: «La leatul 6955 (1447), în luna lui Iuli
Ştefan Vodă, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Alexandru Voevod, d
Şi s-a astrucat în mănăstirea Neamţului, în 16 zile». N. Iorga
Neamţului, BuL Corn. Mon. Ist, III, 1910, p. 101.

firmîndu-i drepturile mai vechi[1] şi dăruindu-i noi proprietăţi[2] şi privilegii; sub autoritatea ei mai intră şi o serie de biserici de sat şi mănăstirea de la Boiştea, cu veniturile lor[3]. Toate acestea contribuie la dezvoltarea mănăstirii Neamţ, care ajunge în prima jumătate a veacului al XV-lea una dintre cele mai mari seniorii feudale din Moldova.

Domnia lui Ştefan cel Mare reprezintă pentru viaţa mănăstirii Neamţ o nouă etapă de înflorire. După cum reiese din documente, domnul mai mult îi confirmă vechile stăpîniri decît îi dă altele noi. Lui i se datoreşte în schimb ridicarea unei noi biserici. Se scursese mai bine de un veac şi jumătate de la întemeierea mănăstirii. Marele cutremur din anul 1471, care a impresionat atît de mult pe oamenii vremii[4], zdruncinase rău clădirea lui Petru Muşat. Atacarea cetăţii Neamţ de către Turci la 1476 în urma înfrîngerii de la Războieni avusese desigur urmări şi asupra mănăstirii vecine. De aceea Ştefan cel Mare puse să se înalţe o altă biserică de zid, cu acelaşi hram al înălţării, alături de biserica cea veche. La 14 noiembrie 1497, dată arătată în pisanie[5] şi confirmată de o însemnare Viin 1512 pe un tetravanghel dăruit mănăstirii de mitropolitul Teoctist, la scurt timp după izbînda din Codrii Cozminului asupra leşilor, a avut loc cu mare alai sfinţirea noii biserici[6]. In acel text trebuie relevată menţiunea participării obştei călugărilor la construirea monumentului.

[1] *D.I.R. Moldova,* Sec. XIV—XV, voi. I, p. 138—139; la 1446, Ştefan II întăreşte dania satului Dvoreneşti, pe Moldova, şi Fîntînele, pe Pobrata, dat mănăstirii de boierul Cîrstea (op. cit., p. 220—221); II/III. 1446 *(op, cit.,* p. 218—219).

[2] La 23 februarie 1438 Iliaş îi dăruieşte Sevcouţii, la gura Cracăului, o prisacă la gura Tatarcăi şi moara de la gura Jijiei *(op. cit.,* p. 151—152); la 25 noiembrie 1440 Ştefan II îi dăruieşte anual cîte două măji de peşte şi două bărbînţe de icre *(op. cit.,* p. 173—174); la 19 februarie 1446 două măji de peşte de la Chilia şi 3 cîntare de icre negre *(op. cit.,* p. 215—216).

[3] La 6 iunie 1446 Ştefan II dă Neamţului o mănăstire la Boiştea, bisericile de la Televecinţi, Başoteni, Domneşti, Baloşeteşti, Gura ^Cracăului, Trestiana, Balomireşti, cu toate veniturile lor. *Op, cit.,* p. 219—220.

[4] în anul 1471, letopiseţul anonim notează că la 29 august, «fost-au un mare cutremur peste tot pămîntul, pe vremea cînd domnul şedea la prînz» (I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria Romînilor,* Bucureşti, 1895, p. 53); despre dezastrul produs de acest cutremur în Moldova şi în Ţara Romînească există de asemenea interesante detalii într-o scrisoare din 5 decembrie 1471 a sasului Mathaeus Delnitzer din Regensburg. A. Veress, *Acta et epistola,* I (Fontes rerum transylvanicarum, IV), Budapest, 1914, p. 6—7.

[5] N. Iorga, *Contribuţii la istoria bisericii noastre,* Analele Acad. Rom. 1911—1912, XXXIV, p. 458; v. cap. VII, nr. 1.

[6] N. Iorga, *Contribuţii la istoria bisericii noastre,* p. 459—460. însemnarea de pe un tetravanghel: «S-a scris această sfîntă evanghelie cu dania şi învăţătura mitropolitului Teoctist din Suceava, care a fost şi cîrmuitor al sfîntului lăcaşului acestuia al Neamţului, în vremea cînd se zidea această sfîntă biserică... In acea vreme a venit şi Albert, craiul leşesc, cu multă putere, şi mult a săpat la cetatea Sucevei, şi n-a putut lua cetatea şi s-a întors în deşert. Iar Ştefan Voevod a mers asupră-i cu putere cu oastea sa şi l-a bătut la Cozmin, în anul 7005, iar al Domniei Sale anul 40 curgător, luna lui octomvrie 26, joi, în ziua de sfîntul Dumitru. Şi apoi s-a întors din război şi a sfinţit biserica aceasta, în acelaşi an, luna lui noemvrie, în 14; care şi noi ne-am trudit la zidirea ei şi cu fraţii ce erau atunci. Şi a scris acest tetravanghel cel mai sus zis mitropolitul Teoctist.

Ştefan cel Mare care, după tradiţie, ar fi primit
Neamţ[1], avînd poate ca dascăl pe Teoctist mitropolitul,
e cîmpia Direptăţii, va arăta la sfîrşitul domniei sale o
încă înainte de zidirea bisericii, el o înzestrează,
La 1502 îi dăruieşte un panaghiar. Din iniţiativa sa se
cărţi de învăţătură religioasă şi de slujbă, iar fostul st
politul Teoctist, care va păstori Moldova mai bine de
îngropat în necropola domnească de la Putna, poate
domnului, dar şi ca omagiu adus de Ştefan fostului său

Este greu să se aprecieze astăzi înfăţişarea pe care
epocă de strălucire din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea
tente pe atunci. Cu excepţia bisericii lui Ştefan cel Mare
nului - clopotniţă, singurele rămase în picioare pînă în
roasele reparaţii, prefaceri şi adăugiri legate de distrug
sau de intensa activitate gospodărească desfăşurată aic
celorlalte construcţii care vor fi existat atunci.

Folosind părţile vechi aje monumentului, păstrat
cîteva ştiri cunoscute prin însemnările arhiereului Narci
al Neamţului la sfîrşitul secolului trecut, culese din ar
ajunge la presupunerea că în acea vreme curtea central
de împrejmuire, desigur înzestrat cu obişnuitele mijloa
cu turnuri la cele patru colţuri[4]. în interiorul curţii s
cele două biserici, alte clădiri de zid şi probabil şi d
gospodărie[5]. Intrarea era la fel ca şi acum, pe sub tu
insă de o înălţime mai redusă, avînd probabil un singur e
parterului şi etajului întîi.

Despre vechea biserică a lui Petru Muşat se ştie
tuate în 1956, că pare să fi avut planul dreptunghiula
culară la est. Săpăturile arheologice vor aduce poat

[1] L D. Ştefănescu, Le *roman de Barlaam et Joasaph illus*
VII, 1932, fasc. 2, p. 366. Autorul consideră că în pictura bolţii ga
tire sînt unele aluzii la educaţia primită de Ştefan cel Mare la Ne

[2] N. Iorga, *Contribuţii la istoria bisericii romîne,* Anal. Acad.
p. 458, nr. 40.

[3] N. Iorga, *Istoria bisericii romîneşti,* voi. I, ed. II, p. 89 — 9

[4] N. Creţulescu, *Inscripţii,* Arhiva ştiinţ. şi lit. Iaşi, 1908, p
rile ^executate la stăreţia ridicată de Veniamin Costachi în co
lucrările executate la trapeza din sud-est, N. Creţulescu spune
săpat temeliile acestor case şi pivniţe, s-au descoperit în săpătură
înnd făcuta pe unghiul pătratului, s-au găsit sala, gangul, uşorii de
casa cu pirgul de nord al cetăţii şi conducta la apa Nemţişorului,
MI^V,^''./~'' ''P'' beciurile de la sud, s-au găsit zidul, pîrgul şi
-Lviagnermţa şi Bogoslov; uşorii vechi erau de piatră cioplită.»

5 Narcis Creţulescu, op. *cit.,* p. 179. «Ştefan cel Mare a con
^are p. locul vechii magazii a cetăţii.»

asupra înfăţişării şi dimensiunilor sale. Biserica lui Ştefan cel Mare nu avea încă veştmîntăria, construită mai tîrziu pe faţada sudică, şi nici frontoanele neogotice actuale. Acoperişul în pante repezi avea formele reprezentate în picturile din gangul turnului de intrare.

Cîteva inscripţii ale unor construcţii ruinate dovedesc că şi Petru Rareş ca şi urmaşii săi au purtat mai departe de grijă mănăstirii Neamţ, ridicînd noi clădiri în curtea ei ca, de pildă, clisiarniţa construită de Iliaş Vodă-(1546—1551), a cărei pisanie, azi dispărută, este citată de Narcis Creţulescu[1].

Vechea biserică a lui Petru Muşat, rău stricată de cutremur, a mai dăinuit un timp, zidindu-se lîrigă ea o trapeză şi o bucătărie. Ştirea este întărită de o pisanie, al cărei text aflat într-un ceaslov rusesc din 1743[2] pomeneşte de construirea unei trapeze cu cuhnie, chilii şi beciuri la Neamţ în anul 1540, de către Alexandru Vodă Cornea. Sondajele arheologice executate recent au confirmat şi aici vechea tradiţie arătînd existenţa unor încăperi şi beciuri adăugate pe laturile de est şi de sud ale bisericii dărîmate.

Veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea reprezintă pentru Neamţ, ca şi pentru alte vechi aşezăfi mănăstireşti din Moldova, o perioadă de stagnare şi chiar de regres. In cursul acestor veacuri s-au întîmplat numeroase incendii şi prădăciuni, urmate de reparaţii şi refaceri. Astfel, în 1633 a fost prădată; în 1671 şi în 1696 a fost incendiată. Timp de cîţiva ani, pînă în 1699, a fost apoi ocupată de ostile polone ale lui Sobieţki.

In cursul veacului următor, în 1709, 1720 şi 1765, mănăstirea suferă unele reparaţii şi reînnoiri. In 1720 au fost desfiinţate clădirile trapezei şi cuhniei ridicate de Alexandru Vodă Cornea, trapeza prefăcîndu-se în paraclis, cu hramul Sf. Gheorghe. Din acea perioadă (1754) datează şi refacerea, probabil pe fundaţiile şi parterul originar, a turnului din colţul de nord-est, în forma octogonală de astăzi, cu bolţile sale interesante şi cu scara cuprinsă în grosimea zidăriei[3], însă lipsit de mijloacele de apărare caracteristice turnurilor anterioare. Cu toate aceste reînnoiri, în 1779, cînd s-a instalat aici călugărul reformator Paisie Velicicovski[4], noul stareţ al Neamţului[5], împreună cu cei 40 fraţi aduşi de la mănăstirea Secu, a găsit numai 15 chilii, cu casele de oaspeţi şi clisiarniţa. Instalarea lui Paisie la Neamţ a însemnat o nouă perioadă de înflorire a mănăstirii, atît prin numărul mare de ucenici adunaţi aci, cît şi prin intensa activitate culturală

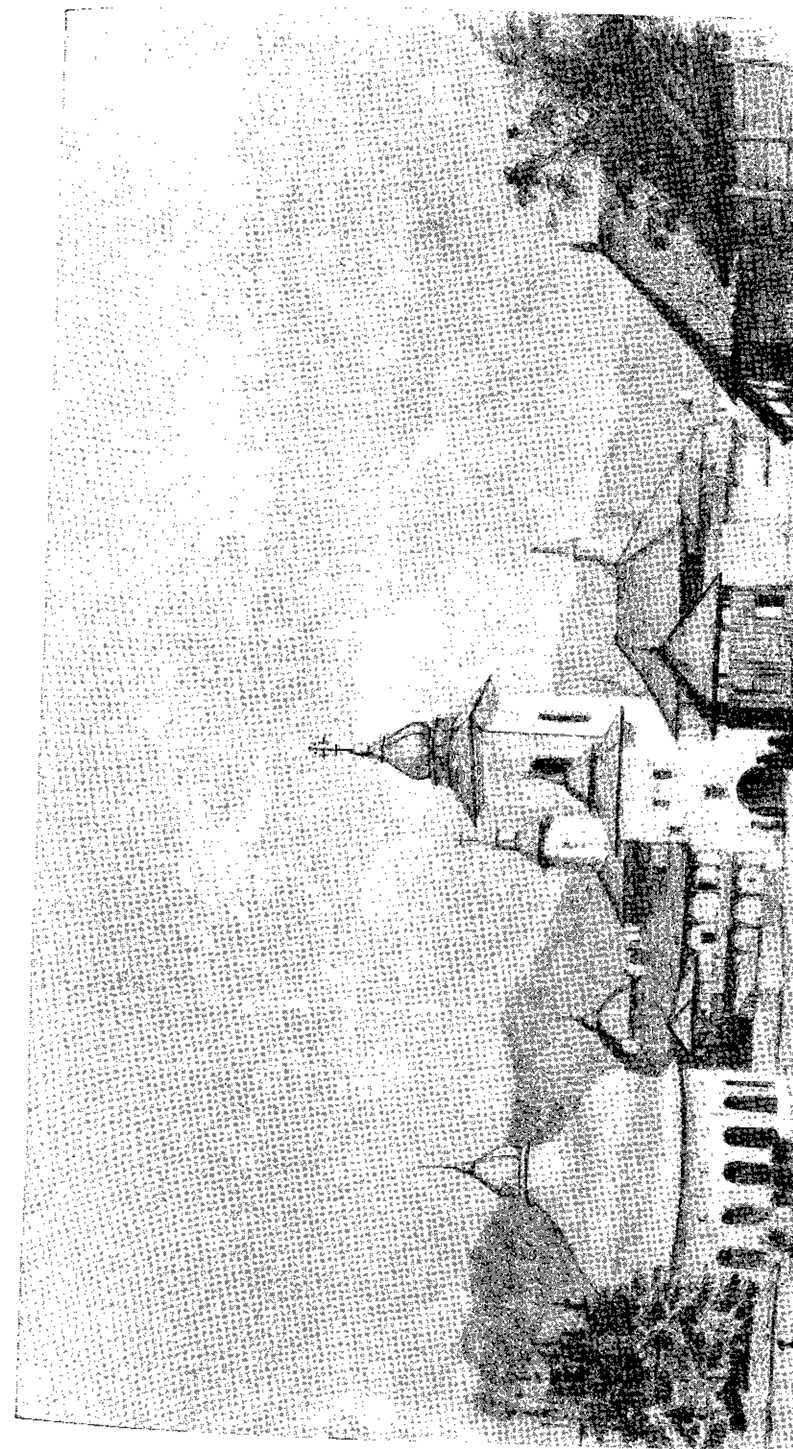
[1] Narcis Creţulescu, manuscris nr. 5698, f. 36, Bibi. Acad. R. P. R.; v. cap. VII, nr. 2.

[2] Narcis Creţulescu, *Inscripţii,* Arhiva ştiinţ. şi lit. Iaşi, 1908, p. 325; v. cap. VII, nr. 3.

[3] G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veac. XVII şi XVIII,* p. 340.

[4] Paisie Veliciovschi, sau Velitcovschi, malorus de origină, a fost călugăr mai întîi la Poiana Mărului, apoi după mai multe peregrinări la Athos şi în alte locuri se stabili la Dragomirna, iar după ocuparea Bucovinei de austriaci trecu la Secu, de unde se strămută la Neamţ în 1779. In scrisoarea către domn vesteşte această strămutare, dînd detalii cu privire te situaţia mănăstirii Neamţ, la venirea lui aici, şi la posibilităţile transformării şi restaurării ei în viitor»

[5] N. Iorga, *Mănăstirea Neamţului,* p. 32—47.



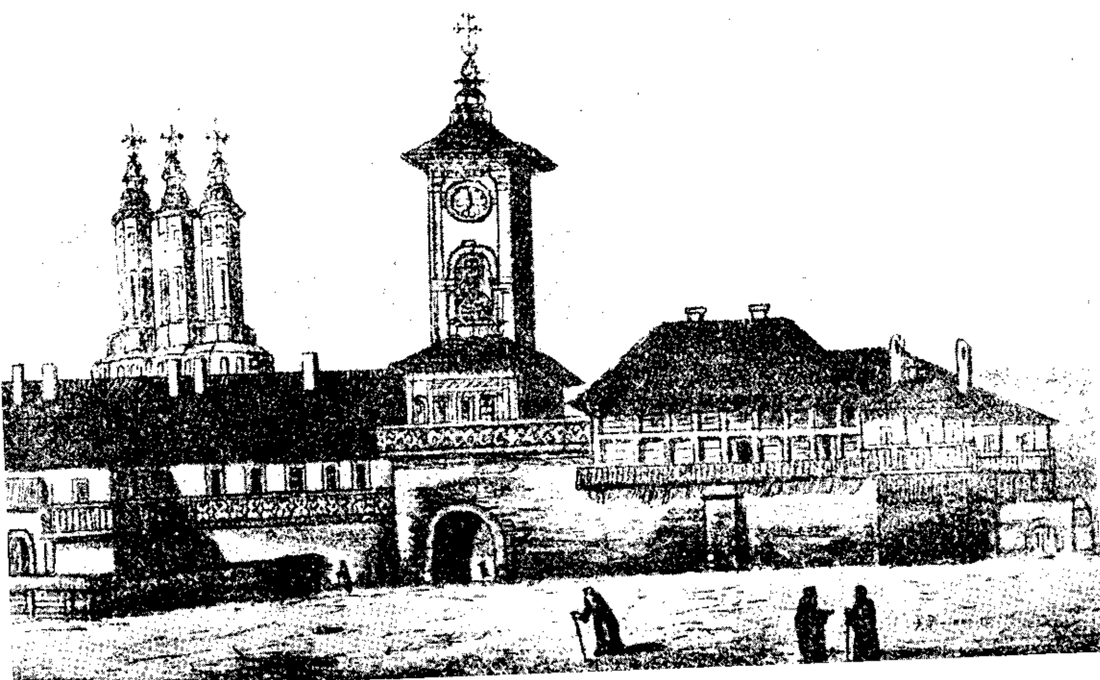


Fig. 9. Desen de Alexandru Asachi, dinainte de 1862, reprezentînd intrarea mănăstirii. Biserica mare are turlele adăugate în 1829

desfăşurată. Dintr-o scrisoare a lui Paisie[1] către domn, reiese dorinţa sa de a construi chilii noi, cu parter şi etaj, care să poată adăposti 200 de călugări[2]. O pisanie cu data 1796, păstrată încă în mănăstire, arată că îşi şi înfăptuise în parte planurile[3]. Tot atunci, în 1794, se înalţă pe locul bisericii dărîmate a lui Petru Muşat, noua biserică de zid cu hramul Sf. Gheorghe.

Dar principalele lucrări de reînnoire, care au schimbat cu totul vechea înfăţişare a mănăstirii, au avut loc în cursul veacului al XIX-lea.

In 1809 au fost construite, de către mitropolitul Veniamin Costachi, noile case cu etaj ale stăreţiei şi paraclisul Adormirii, în colţul de nord-vest al curţii[4]. In 1819 şi 1821 s-au făcut, sub egumenia stareţului Ilarie, noi şi importante transformări, ridicîndu-se chilii cu etaj pe latura de est[5] şi de sud[6],

[1] N. Iorga, *Mănăstirea Neamţului,* p. 37 — 46.
[2] N. Iorga, op. *cit.,* p. 43—45; N. Iorga, *Studii şi documente,* VII, p. 159.
[3] N. Creţulescu, *Inscripţii,* Arhiva ştiinţ. şi lit. Iaşi, 1910, p. 89-; v. cap. VII, nr. 5.

[4] V. cap. VII, nr. 6.
Narcis Creţulescu, *Inscripţii,* Arhiva stiinţ. şi lit. Iaşi, 1908, p. 181.
5 V. cap. VII, nr. 7.
Narcis Creţulescu, op. *cit.,* p. 182—184.
[6] Narcis Creţulescu, *op. cit.,* p. 182.

trapeza mare din colţul de sud-est \ beciurile din aripa c
chiliile de la vest. Turnul-clopotniţă a fost mărit prin adă
spre exterior şi prin supraînălţarea lui cu încă două et
primul etaj un paraclis cu hramul Buna Vestire[2].

în 1826 stareţul Domeţian reînnoieşte biserica Sf. G
girea zidurilor laterale spre est şi vest, iar în 1829 vine
care îşi pierde zidul despărţitor dintre naos şi camera m
originare ale absidelor şi vechile forme ale acoperişului,
1816, după cum se constată în gravura unui octoih tipărit
supra noului acoperiş de tablă au fost adăugate două tu
îmbrăcate cu tablă de fier, în faţa vechii turle de zid. E
sub acest aspect în două gravuri ale epocii, una în min
în 1831[5], cealaltă într-un desen al lui Al. Asachi 6. Un a
acelaşi stareţ reînnoieşte şi zugrăveala interioară[7].

Modificările care au dat clădirilor înfăţişarea păstrat
au avut loc după incendiul pustiitor izbucnit în 1862, cîn
mănăstire. In 1865 faţadele bisericii Sf. Gheorghe au fost
neoclasic, atunci la modă, dar atît de nepotrivit cu biseric
fost îndepărtate cele două turle înălţate pe acoperişul b
adăugate frontoanele şi ferestrele neogotice ale absidelo
dele, iar în 1883 s-a refăcut pardoseala cu marmură de
lîndu-se vechile morminte. în sfîrşit, tot atunci s-au făcut
ale colţului de sud-vest al incintei prin amenajarea noul
executat cerdacurile de lemn de jur împrejurul curţii int

Din monumentele aflate în exteriorul incintei se me
matarul a fost construit în 1836 9, cristelniţa interioară în
Bogoslov în 1835 ", bolniţa cu paraclisul în 1820 (reînnoită
schitul Vovidenia în 1751 (refăcut în 1912), iar schitul de
în 1714.

N ^ d T ^ ^ *cit,* p. 182: «beciurile de sub trapeză sî
[2] V. cap. VII, nr 8.
Narcis Creţulescu, op. *cit.,* p. 181 —182.

4 IlTapJdaCWoi' *documente cu privire la forma aco*
moldovene, Bul. Com. Mon. Ist., VII, 1914, p. 193—194.

! £ iZtMou^iZele istorice in vechea noastră literatură,
1933, p. 101-108.
[7] V. cap. VII, nr. 10.
[8] V. cap. VII, nr. 12.
[9] N. Creţulescu, op. *cit.,* p. 219.
[10] V. cap. VII, nr. 13.
[11] V. cap. VII, nr. 14.
[12] V. cap. VII, nr. 15 şi 16.

Poate mai mult decît toate celelalte mănăstiri din Moldova, mănăstirea Neamț își datorește faima și însemnătatea sa activității culturale și artistice- cu totul deosebite, desfășurate aici în veacul al XV-lea. Curînd după întemeiere s-a dezvoltat în cuprinsul ei cel mai înfloritor centru de caligrafi și miniaturiști din Moldova. Diecii și caligrafii de limba slavonă formați în școala de la mănăstirea Neamț au transcris în tot cursul veacului al XV-lea numeroase cărți de învățătură teologică, pentru ei și pentru celelalte mănăstiri din Moldova. Cele mai vechi manuscrise păstrate în Moldova, realizate într-o caligrafie înflorită, pe pergament, avînd frontispicii și litere bogat împodobite cu împletituri colorate în roșu, verde, albastru și auriu, au fost scrise la Neamț de cunoscutul caligraf Gavriil Monahul, fiul lui Uric. Lui i se datorește o culegere din cuvîntările lui Grigorie Bogoslovul din anul 1424[1] și un tetravanghel cu remarcabile miniaturi pe întreaga pagină, reprezentînd portretele evangheliștilor, executat în anul 1429[2]. Atît prin stilul și tehnica miniaturilor, cît și prin redactarea textului în limba slavonă și greacă, acest manuscris este deosebit de semnificativ pentru înțelegerea originilor miniaturii moldovenești, care s-a format și s-a dezvoltat în strînsă legătură cu miniatura bizantină.

Însușirile artistice cu totul deosebite ale acestei opere de miniatură moldovenească, socotită de altfel ca cea mai de seamă lucrare de acest gen din Moldova, dovedesc însă că în vremea lui Alexandru cel Bun școala caligrafilor nemțeni avea în urma ei o tradiție mai veche, localizată pe pămîntul Moldovei, deoarece această lucrare este departe de a fi opera unui simplu copist. De altfel, în actul citat mai sus, din anul 1407, cînd mănăstirile Neamț și Bistrița se unesc sub conducerea starețului Dometian, printre avuțiile de seamă ale Neamțului se amintesc și cărți, ^ste foarte probabil ca încă de la întemeierea mănăstirii să fi fost aduse cărți în limba greacă din lumea de cultură bizantină, care au servit de model caligrafilor din veacul al XV-lea. Din aceeași perioadă se păstrau la Neamț și manuscrise slave, cu conținut curat teologic sau de literatură religioasă, cum era, de pildă, cunoscutul roman religios Varlaam și Ioasaf, care a cunoscut o largă circulație în tot cursul evului mediu în țările romînești[3],

Activitatea artistică atît de rodnică a lui Gavriil Monahul se continuă și după moartea lui Alexandru cel Bun, sub urmașul lui, Ștefan II. în anul 1436 el termină un tetravanghel slavon, împodobit cu bogate frontispicii la începutul evangheliilor, dar fără miniaturi și a cărui ferecătură a fost făcută cu cheltuiala pîrcălabului de Hațeg, Cîndea Lațcu; la 1437 scrie un sbornic (culegere) de extrase din învățăturile părinților Bisericii, iar la 1446 viața Sf. Ioan Climax,

[1] **Emil Turdeanu,** ***Miniatura bulgară și începuturile miniaturii romînești.*** **Extras din „Buletinul Institutului romîn", Sofia, 1942, I, nr. 2, p. 427—428.**

[2] **Ion Bianu,** ***Documente de artă romînească din manuscripte vechi. Evanghelia slavo-greacă scrisă în monastirea Neamțului din Moldova de Gavriil Monahul la 1429,*** **București, 1922. Emil Turdeanu,** ***op. cit.,*** **p. 417—432. Se dă bibliografia acestei opere; v. cap. VII, nr. 25»**

[3] **N. Cartojan,** ***Cărțile populare în literatura romînească,*** **voi. I., p. 233.**

cartea preferată a călugărimii. Din anul următor s-a
vîntările Sf. Ioan Gură de Aur (Mărgărit) și un mine
această perioadă și alți caligrafi, care i-au continu
Pentru marea sa ctitorie nou înființată de la Putna,
la început tot pe diecii nemțeni. In anul 1467 Ioanichie,
Neamț, scrie un minei pentru Putna[2]. Întreaga școală
va înflori după 1470 este alcătuită din călugări form
Dintre aceștia face parte probabil și Nicodim, artis
talent care a lucrat pentru mănăstirea Humor, în anul
de artistic împodobit cu miniaturile evangheliștilor ș
cel Mare[3]. Acest lucru se vădește mai ales în unitatea
concepție artistică a miniaturilor acestui manuscris și
și Neamț.

In perioada de strălucire culturală și artistică d
Ștefan cel Mare, diaconul Teodor Mărășescul realizea
împodobite cu frontispicii și miniaturi. El scrie la 149
Ștefan cel Mare[4]. Tot el scrie un tetravanghel pe care
îl dăruiește vechii ctitorii a lui Alexandru cel Bun de

Ceea ce mai caracterizează activitatea caligrafilor
tatea de conținut a cărților scrise, care nu sînt numa
Aici, la 1474, monahul Ghervasie scrie, de pildă, pravi
o culegere de dispoziții juridice. Același Ghervasie scrie
alt exemplar mai simplu, nedatat, este scris de un pisar
diacul.

înrudirea de concepție artistică, de tehnică și c
manuscrisele de la Neamț și cele de la Humor, biseri
Putna, este mărturia puternicei influențe pe care școala

[1] **N. Iorga,** ***Ștefan cel Mare și mănăstirea Neamțului,*** **Bul. Co**
p. 100. N. Iorga, ***Les arts mineurs en Roumanie,*** **voi. I, Bucarest, 1**

[2] **Emil Turdeanu,** ***Manuscrise slave din timpul lui Ștefan***
p, 113—114, pl. I. Extras din «Cercetări Literare», V.

[3] **Emil Turdeanu, op.** ***cit.,*** **p. 120—124.**

[4] **A. I Iațimirski,** ***Descrierea manuscriselor sud-slave și ru***
graniță **(în limba rusă), Petrograd, 1921, p. 564—569. N. Iorga,** ***Les***
voi. I, p. 48, fig. i—g. Emil Turdeanu, ***Miniatura bulgară,*** **p. 422—**

Emil Turdeanu, ***Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel M***
scrisul se găsește în biblioteca din Munchen.)

[5] **Emil Turdeanu,** ***Manuscrise slave,*** **p. 185—188, pl. VI.**

Teodor Mărășescul a mai scris la Neamț un apostol, datat
^se găsește în biblioteca Academiei R. P. R., nr. 93) și tot lui îi este
evanghelie păstrînd doar două frontispicii ornate (Biblioteca Aca
Emil Turdeanu, op. ***cit.,*** **p. 188—190.**

[6] **Emil Turdeanu, op.** ***cit.,*** **p. 124—129.**

[7] **Emil Turdeanu,** ***op. cit.,*** **p. 129—131, 216, 221, pl. II.**

atît de înfloritoare încă din timpul lui Alexandru cel Bun, a exercitat-o asupra celorlalte centre de caligrafi din Moldova în tot cursul veacului al XV-lea.

Opera pisarilor de la Neamţ mai prezintă uneori şi un deosebit interes istoric prin însemnarea unor evenimente mai de seamă petrecute în vremea lor. Astfel, Gavriil Monahul notează pe una din filele «Mărgăritului» său uciderea lui Ştefan II[1]. Pe un tetravanghel terminat în 1512 de pisarul Dimitrie sînt notate pe larg evenimentele din Moldova, din anul 1497, în legătură şi cu construirea bisericii de la Neamţ, despre care s-a amintit mai sus[2]. Modeste începuturi, importante însă pentru precizia redactării, ele poate că au constituit în timp tradiţia cronicărească pe care se vor întemeia cei doi călugări, Macarie şi Eftimie, ambii formaţi la Neamţ. Primul, devenit episcop de Roman (1531—1558), va fi şi cronicar oficial al lui Petru Rareş; Eftimie, păstorind ca episcop de Roman, va fi povestitorul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu.

Toată această însemnată activitate culturală desfăşurată în cursul veacului al XV-lea încetează şi dispare în cursul veacului următor în aşa măsură, încît la 1555, cînd logofătul Ferîie a dăruit mănăstirii tetravanghelul său, a trebuit să-1 comande unui călugăr de la Putna[3].

In veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea nimic nu mai reaminteşte rolul de frunte pe care l-a deţinut Neamţul în activitatea culturală a Moldovei. Abia în veacul al XlX-lea se reia firul vechii tradiţii cărturăreşti a mănăstirii, în forma nouă a tipăriturilor ilustrate cu gravuri, prin înfiinţarea aici a unei tipografii în anul 1807—1808, datorită noii îndrumări spirituale impusă de stareţul Paisie. Intre 1807 şi 1874, cînd s-a tipărit ultima carte cu caractere chirilice, s-a desfăşurat neîntrerupt activitatea tipografiei, cu publicaţii care pînă la 1860 aveau şi o bogată ilustraţie cu gravuri în lemn[4]. Gravorii de la Neamţ, printre care s-au distins Mihail Strilbeţki, Simion Ierei, monahii Ghervasie^Teodosie şi alţii, au lucrat şi pentru alte centre tipografice, gravurile lor fiind folosite la Iaşi, la Bucureşti şi la Braşov. Ei desenau şi săpau singuri tiparele din lemn de păr sau de buxus, operaţie care cerea multă migală şi talent, dar pe care o stăpîneau desigur mai de mult prin îndeletnicirea sculpturii migăloase a crucilor de lemn. Temele folosite erau fie de compoziţie originală, fie inspirate sau copiate din tipăriturile sau gravurile care circulau pe atunci în Moldova.

în afară de activitatea desfăşurată la Neamţ cu privire la manuscrisele ilustrate executate în cursul veacului al XV-lea şi mai apoi la tipăriturile apărute în veacul al XlX-lea, nu se poate stabili existenţa unor ateliere în care să se fi lucrat şi opere de artă de altă categorie. Puţinele obiecte de broderie şi argintărie păstrate în mănăstire nu dau nici o indicaţie în această privinţă,

[1] V. p. 17, nota 8.

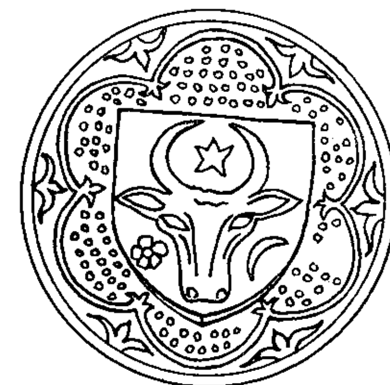
[2] Manuscrisul acesta se găseşte în colecţia Secţiei de artă feudală a Muzeului R. P. R. (face parte din tezaurul restituit de U. R. S. S.).

[3] N. Iorga, *Contribuţii la istoria bisericii romine,* Anal. Acad. Rom., 1911—1912, p. 461.

[4] Gh. Racoveanu, *Gravura în lemn la mănăstirea Neamţului,* Bucureşti, p. 15 şi urm.

totuşi numărul mai bogat de cruri Ha™„ • ^-
al XVI-lea si altele din veacurile s l ^ ^ ^

bogata activitate în domeniul xilogravurii care sa
XlX-lea, arată că a existat încă din veacul al XVl't
lemn cu un accentuat caracter miniatunstic dîlf
mobilier. Tradiţia aceasta a sculpT Ti Îl î
li,e, medalioane, mai continuă £ S S e T ^ ^



IV. MONUMENTELE MĂNĂSTIRII

a) BISERICA «ÎNĂLŢAREA DOMNULUI*

ARHITECTURA

monumentul principal, singurul care, din tot complexul de clădiri aflate astăzi în cuprinsul mănăstirii, prezintă o înaltă valoare artistică, este biserica lui Ştefan cel Mare.

Cu toate că este cea mai veche şi mai importantă clădire din incintă, ea nu se află situată în mijlocul curţii, ca de obicei, ci este aşezată lateral, în jumătatea dinspre nord a spaţiului interior, locul central fiind ocupat de biserica cea mică, mai nouă. De aceea apare oarecum strîmtorată şi prost aşezată faţă de chiliile prea apropiate, dar cu atît mai impunătoare prin dimensiunile sale, accentuate de lipsa de spaţiu din jurul ei. Această anomalie a situării ei se explică prin faptul că la data cînd a fost construită exista în centru biserica mai veche a lui Petru Muşat, care a fost respectată de noul ctitor.

Biserica de la Neamţ a lui Ştefan Vodă este cea mai mare dintre toate cele care au fost ridicate în timpul domniei sale. Zidită la sfîrşitul intensei activităţi constructive desfăşurată în acea epocă, este cel mai interesant şi mai reprezentativ monument al arhitecturii vremii, atît ca plan şi structură interioară, cît şi ca mod de decorare a faţadelor. Meşterul care a zidit-o a ştiut să combine în mod unitar elementele mai valoroase ale realizărilor anterioare, alăturînd naosului treflat al bisericilor de tipul Sf. Gheorghe din Hîrlău, pronaosul cu două cupole folosit la cele de tipul Sf. Ion din Piatra Neamţ.

In plan se introduce de asemenea pentru prima oară pridvorul aşezat în faţa intrării, element nou care nu există la monumentele precedente, compuse numai din tradiţionalele încăperi ale cultului ortodox: pronaos, naos, altar. Totodată se mai adaugă o nouă încăpere între naos şi pronaos pentru adăpostirea mormintelor ctitorilor: «gropniţa».

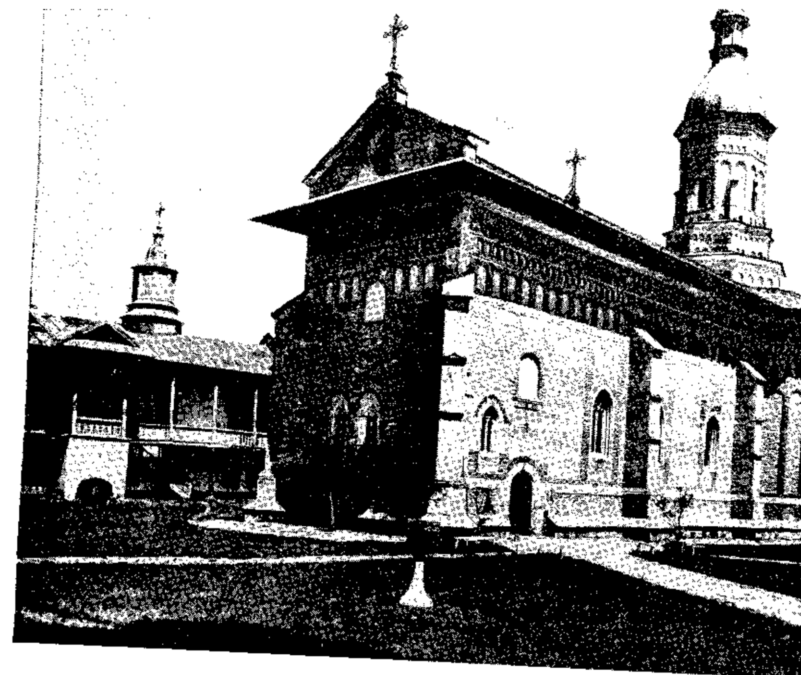


Fig. 10. Biserica mare, văzută dinspre sud-ves

După înlăturarea tencuielilor care acopereau faţadele, socotit un timp ca fiind adăugat ulterior*, era legat org strucţiei[2]. Biserica mănăstirii Neamţ s-a dovedit astfel a fi element apărut în arhitectura din Moldova, care va dever mentele epocilor următoare.

Intercalarea gropniţei, menţinută mai tîrziu şi la biser deşi rezolvă în bune condiţii problema izolării mormintelor, spaţiul interior în două, îndepărtînd pronaosul de naos şi î sa folosire în timpul slujbei. Din această cauză se poate

[1] G. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacul XVI,* p. 152.

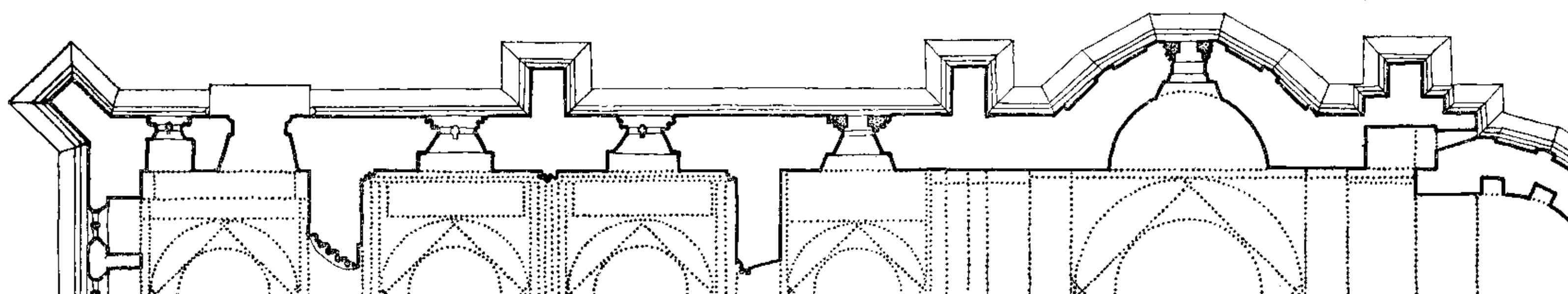
Introducerea pridvorului în planul bisericilor moldoveneşti. Acad. sena III, tom. XI, 1930, p. 45—49.

N. Iorga, *Mănăstirea Neamţului,* p. 86.

Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare,* p. 103—104.

Fig. 11. Biserica mare. Secţiune longitudinală

0 1 2 3 4 5M



tele dinspre naos a fost dărîmat cu timpul, ceea ce a atras dispariția pref°ațelor portrete ale ctitorilor zugrăvite pe acel perete.

prin adăugarea pridvorului şi a gropniței, planul bisericilor moldoveneşti se alungeşte, iar raportul perfect de pînă atunci între lungime şi înălțime se modifică în mod sensibil. Aceasta reprezintă poate o scădere în înfățişarea exterioară, mai proporționată la bisericile anterioare. Dar este incontestabil că monumentalitatea pe care o capătă clădirea prin mărirea considerabilă a dimensiunilor sale compensează pe deplin greşeala săvîrşită. De altfel, aparenta disproporție dintre turla prea firavă şi lungimea corpului bisericii se datoreşte în mare măsură actualului acoperiş care leagă într-un singur volum toate părțile clădirii, turla răsărind singuratică deasupra. învechea formă de acoperiş, turla era legată de părțile inferioare şi alcătuia un singur element vertical din vîrf pînă la soclu, încadrat de celelalte părți ale clădirii, acoperite separat.

Decorația fațadelor urmează în linii mari sistemul folosit de meşterii lui Ştefan cel Mare, cu parament de piatră brută la pereți şi piatră cioplită şi profilată la soclu, cu contraforți şi ancadramente de uşi şi ferestre în partea inferioară a construcției şi cu obişnuita împărțire în ocnițe şi firide cu elemente decorative de ceramică smălțuită în părțile superioare.

Față de celelalte monumente ale epocii, felul în care sînt tratate fațadele de la Neamț este cu totul asemănător celui de la Borzeşti (1494), Războieni (1496) şi Piatra (1497), grup de biserici vădit executate de unui şi acelaşi meşter. Acelaşi lucru se constată şi în structura interioară a bolților pronaosului, cu două calote aşezate în lungul axei bisericii, despărțite între ele printr-un arc median, — dispoziție caracteristică celor trei biserici. Este aşadar probabil că în această regiune unde se găsesc situate a ființat o şcoală locală care şi-a avut rezolvări arhitectonice proprii, oarecum diferite de monumentele ridicate de Ştefan în celelalte regiuni ale Moldovei.

Biserica are două uşi de intrare, aflate față în față, pe pereții laterali sud. şi nord, la capătul de vest al clădirii; prin ele se pătrunde în pridvor. Bine luminată prin cinci ferestre de mărime egală, dispuse cîte trei spre vest şi cîte una spre nord şi sud, alături de uşi, această primă încăpere este menită să adăpostească cea de-a doua intrare în biserică, un monumental portal aflat în axa peretelui dinspre pronaos. Uşile laterale încadrate cu blocuri de piatră de talie sînt simple, fără profiluri şi terminate cu un arc în uşoară acoladă la partea superioară.

Ferestrele, lucrate şi ele cu blocuri de piatră de talie, sînt de factură gotică, terminate în arc frînt la partea superioară, cu ancadramente profilate Şi timpane de piatră ajurată (rozase) cu modele diferite, sprijinite pe o colonetă profilată de piatră, care împarte golul în două.

^ Încăperea pridvorului, de formă dreptunghiulară, este acoperită cu o calotă s erica pe pendentivi, sprijinită după obişnuitul sistem de arce oblice carac- eristice arhitecturii moldoveneşti.

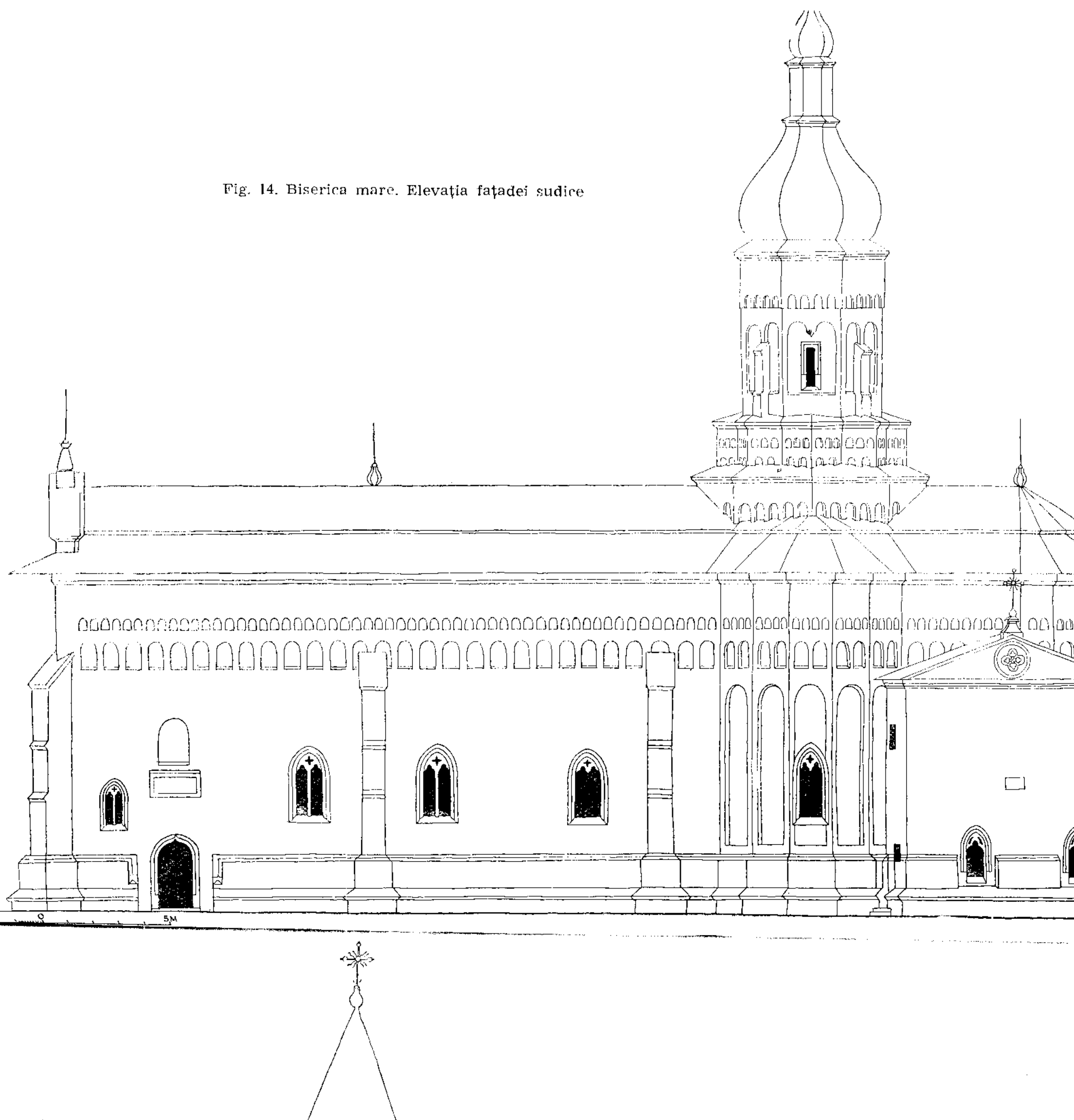


Fig. 14. Biserica mare. Elevația fațadei sudice

Fig. 15. Biserica mare. Secțiuni transversale

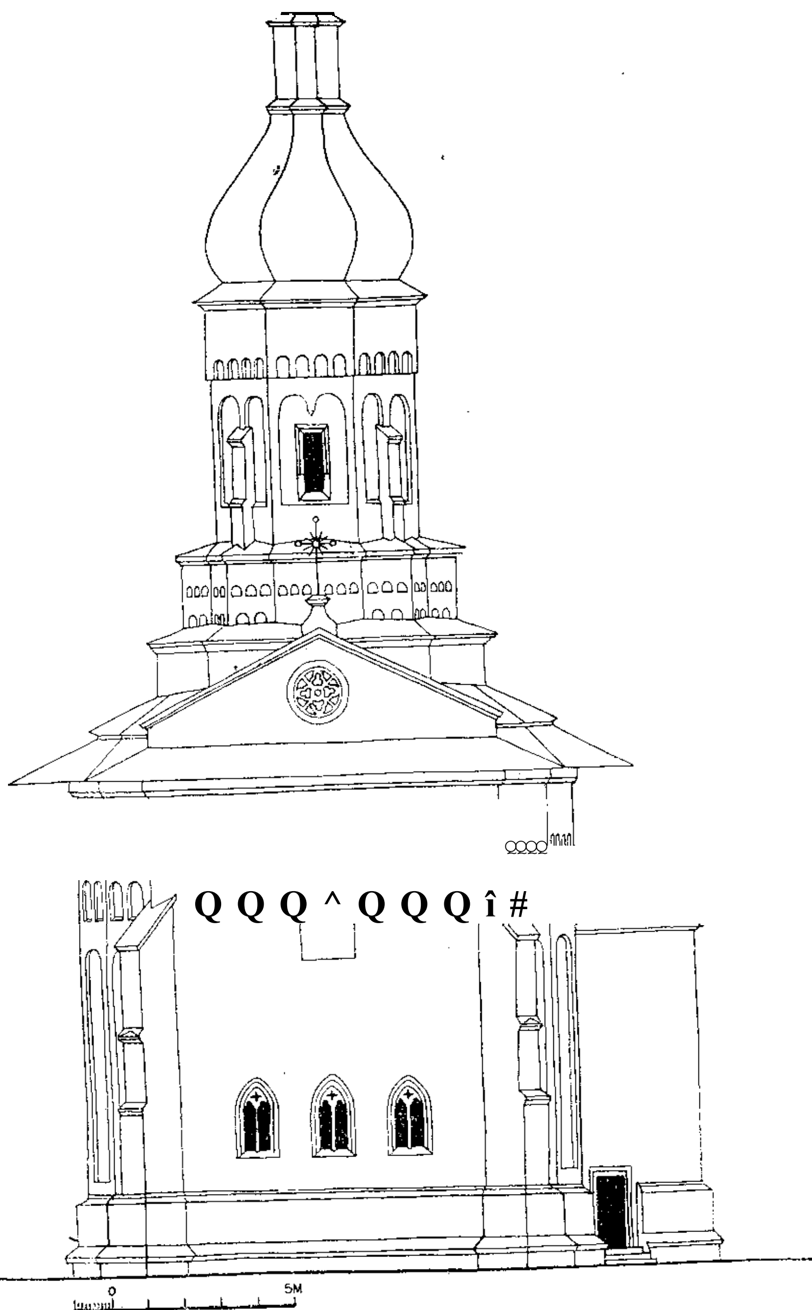


Fig. 16. Biserica mare. Fațada vestică

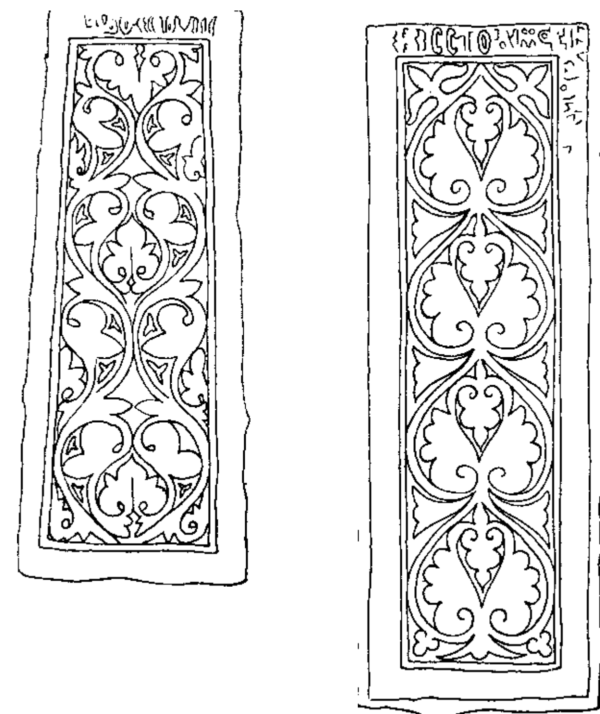


Fig. 17. Piatra de mormînt a lui Ștefan II (stînga) și a pîrcălabului Mi

Intrarea în pronaos, în contrast cu intrările exterioare, se portal de piatră de o mare bogăție. Golul ușii, de formă dreptu lărgit spre exterior prin glafuri oblice împodobite cu un șir de puternic reliefate, așezate pe un postament sculptat și închise în arc superioară. Deasupra ușii, pe timpanul încadrat de aceste profiluri, icoana Maicii Domnului. Un al doilea chenar profilat de formă dre încununat de o cornișă îngustă, mărginește portalul spre fața sa e

In pridvor se găsesc prinse în pardoseală numeroase pietre așezate fără rînduială, probabil în urma refacerii pardoselii inter al XIX-lea. Printre cele mai interesante sînt piatra lui Micotă, pîrc mort la 1495, așezată în noua biserică la 1497 prin grija lui Ște și piatra mitropolitului Moldovei Calinic Miclescu, sub care s-ar tele mitropolitului Sofronie Miclescu. Celelalte aparțin unor bo din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.

Pronaosul, de forma unui dreptunghi așezat în lungul bisericii cu două trepte față de pridvor, are boltirea specifică monument

V. cap. VII, nr. 18,

Fig. 18. Ferestre la pridvor. Plan, elevaţie

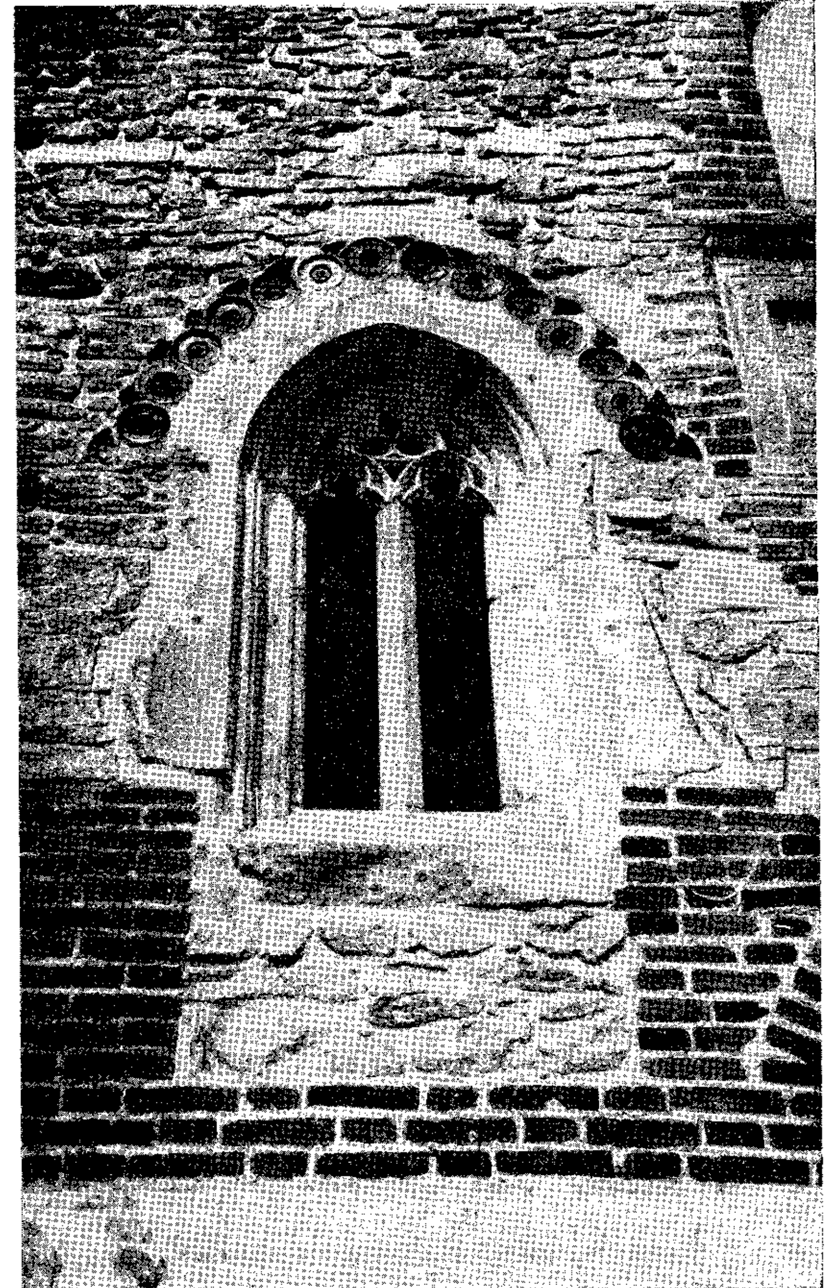


Fig. 19. Biserica mare. Fereastra de pe faţada sudică a pridvorului

0 0.5 1M

. 20. Ferestrele pronaosului. Plan, elevaţie

de la Piatra şi Războieni, *cu* spaţiul împărţit pr
părţi egale, acoperite cu cîte o calotă sferică pe ar
care permite dimensiuni mai mari ale încăperii
epocii, acoperite cu o calotă simplă, a fost adop
dintre monumentele posterioare mai importante, în
Rareş şi mai tîrziu la Bistriţa, Slatina, Suceviţa

Dar dintre toate cea mai izbutită ca proporţii
moasă ca înfăţişare, rămîne realizarea de la Nean

încăperea este bine luminată prin patru f
pereţii laterali nord şi sud. Mai mari decît cele
în acelaşi stil gotic cu arc frînt la partea superio
rată, cu colonete mediane şi cu ancadramente pu

La mijlocul pereţilor laterali şi în cele pa
pilastru încastrat în zidărie, format dintr-un măr
rotunde cu baza împodobită cu caneluri, aşezate
la nivelul naşterii arcelor bolţii cu un capitel c



Fig. 21. Piatra de mormînt a lui Ştefan II (t 1447),

Fig. 22. Portalul pronaosului. Plan, elevație

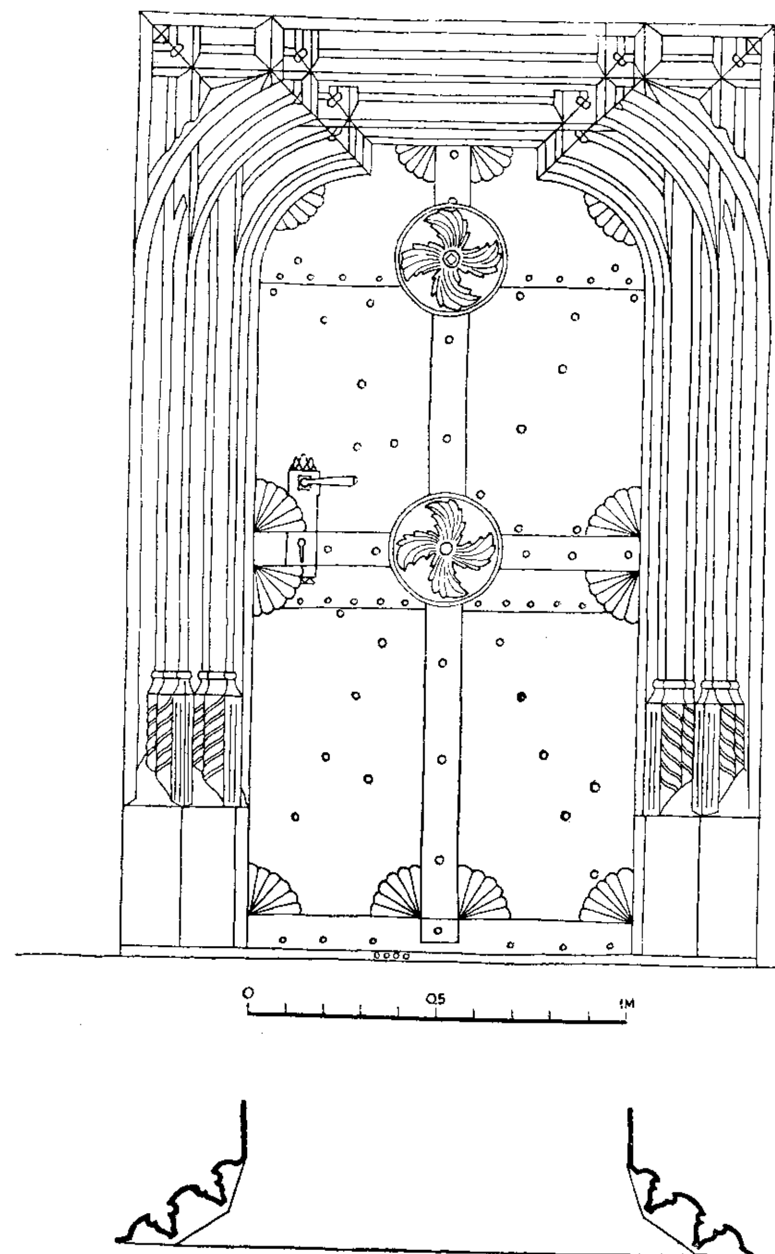


Fig. 23. Ușa naosului. Plan, elevație

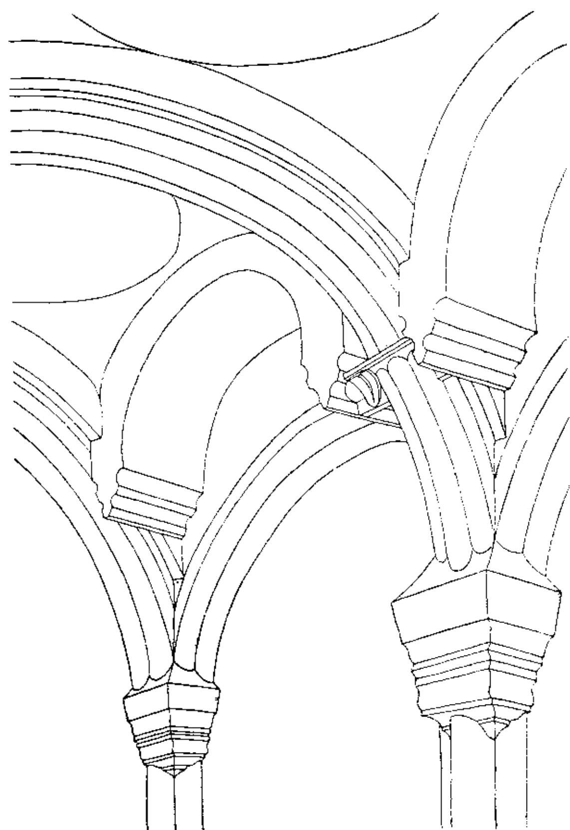


Fig. 24. Bolta pronaosului

capitel pornesc arcele mari, dubloul şi lateralele, alcătuite, la fel ca şi pilaştrii, din colonete subţiri semicirculare pe care se sprijină bolţile superioare. Interesant este felul cum a fost construit cel de al doilea rînd de arce laterale, necesare pentru reducerea spaţiului dreptunghiular la forma pătrată centrală. Pornite de la un nivel superior celui al naşterii primelor arce mari, ele au o formă eliptică, astfel că se găsesc cu cheia la acelaşi nivel ca şi cheile dublourilor inferioare. Din cauza lărgimii lor, ele depăşind la bază grosimea arcului dublou median, au fost tratate aici în formă de console alipite de dublou şi unite între ele cu o legătură orizontală de piatră. Această perfectă rezolvare constructivă, abil prelucrată ca motiv ornamental prin profilarea consolelor şi prin împodobirea cu scuturi decorative a legăturii orizontale, arată ingeniozitatea şi măiestria profesională a meşterului constructor al bisericii.

Peste spaţiul pătrat astfel obţinut, în cele douia compartimente ale pronaosului se ridică patru arce oblice care susţin calota sferică superioară.

Uşa de trecere din pronaos în camera mormintelor, de
este şi ea bogat decorată cu un ancadrament de baghet
gotice săpate adînc în piatră. Prin această uşă se pătr
mormintelor, astăzi desfiinţată în urma dărîmării peretelu
care odihnesc Ştefan, fiul lui Alexandru cel Bun, şi stareţu
doilea ctitor al mănăstirii. Din fosta încăpere se mai păst
boltită la fel ca şi pridvorul, despărţită de naos printr-
în veacul al XlX-lea şi care înlocuieşte zidul dărîmat.
executate în mod stîngaci sînt vădit opera prefacerilor din
au fost lărgite cele vechi pentru a se da mai multă lum
ţarea peretelui despărţitor dintre naos şi gropniţă a îns
prin distrugerea tabloului votiv care ar fi completat
puţinele imagini cunoscute ale marelui voevod şi pri
înfăţişarea interioară originară. Totuşi, se poate admit
partea sa pozitivă, ajutînd la perceperea proporţiilor
interior, prea fragmentat de multele încăperi separat
singură privire din pragul uşii pronaosului a întregulu
măreţie rar întîlnită în vechile monumente de arhitectu

Naosul dreptunghiular, lărgit pe ambele părţi de
circulare laterale, este de dimensiuni mari, neobişnuite
cît şi ca înălţime. In mijloc se ridică turla pantocratoru
sferică la partea superioară.

Înaltul tambur cilindric al turlei, străpuns de pat
pe patru arce aşezate oblic peste cele patru arce mari i
solă. Din cauza lungimii naosului, acestea din urmă sîn
de un al doilea rînd de arce mari.

Ferestrele care luminează naosul, aşezate în axa al
cele originare, fiind mărite ulteiior pentru a da mai mu

La capătul dinspre est al bisericii, în spatele tîmp
tată, pictată şi aurită, lucrată în stilul baroc răspîndit în t
lui al XlX-lea, naosul este prelungit cu absida adîncă a a
circulară şi mai îngustă decît încăperea precedentă. La
ţilor este prevăzută o bancă joasă de zid, deasupra căre
în grosimea pereţilor. Fereastra aşezată în axă a fost şi
şi celelalte, într-o epocă mai tîrzie.

In pereţii laterali se deschid nişele adînci ale prosc
Prima, spre nord, este luminată de o ferestruică îngustă.
a două uşi în peretele exterior, a fost legată de încăpe
ulterior laturii exterioare de sud a bisericii.

[1] V. cap. VII, nr. 23.

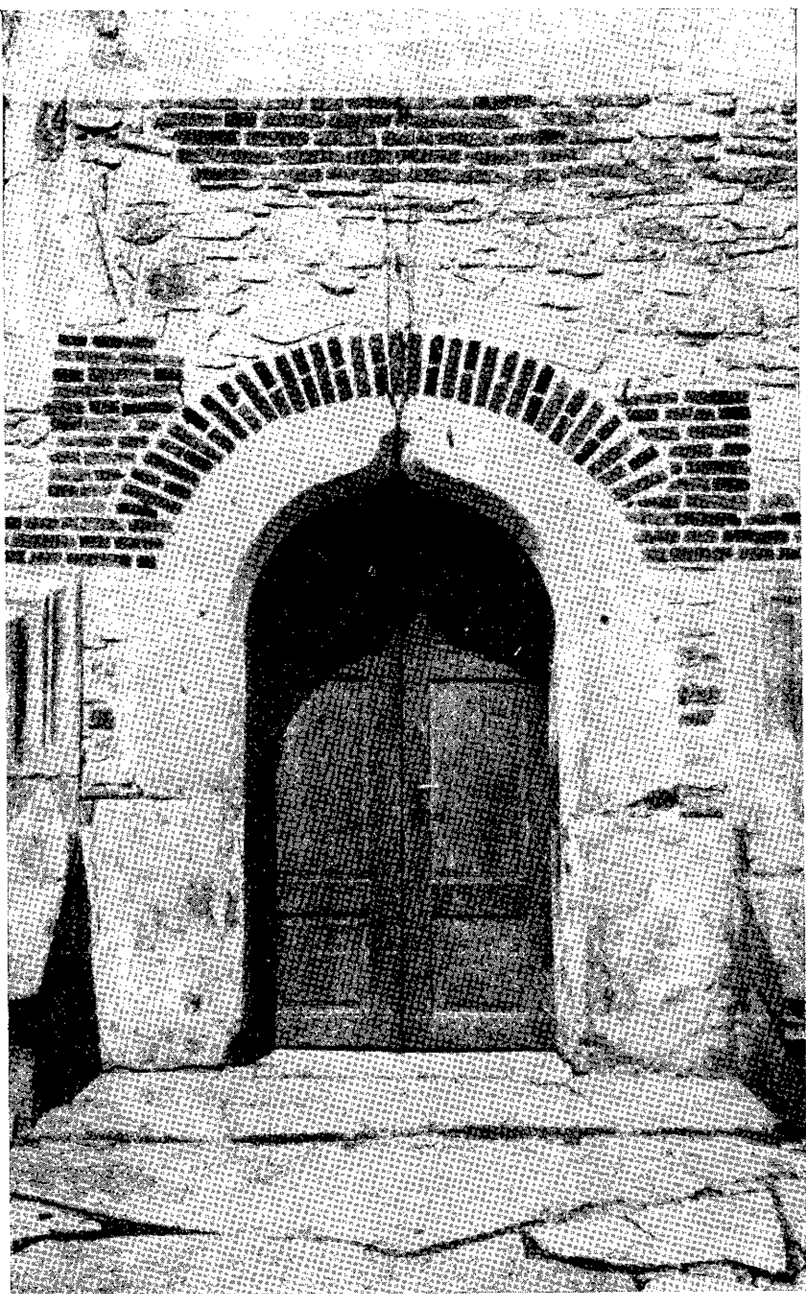


Fig. 25. Biserica mare. Uşa de intrare de pe faţada sudică



Fig. 26. Uşa veştmîntăriei (clisiarniţei)

Fig. 27. Ferestrele de pe fațada nordică a pronaosului

Fig. 28. Fațada de est a bisericii. Absida altarului

Nu se cunoaşte de cînd datează acest adaos, care a atras dărîmarea unuia dintre contraforții exteriori şi a dăunat unității fațadei. Se ştie că nu poate fi vorba aici, după cum s-a crezut [1] de clisiarnița ridicată în 1549 de către Iliaş Vodă, a cărei pisanie, astăzi pierdută, dar publicată de Melchisedec[2], a fost găsită îngropată în pămînt înlr-altă parte.

Judecind după uşa sa de intrare, care este probabil vechea uşă interioară din peretele camerei mormintelor, dărîmat în veacul al XlX-lea, s-ar putea crede că vechimea sa nu este mai mare decît cea a acestei prefaceri interioare.

Totuşi, considerînd aspectul zidăriei şi soclul de piatră de talie, asemănătoare ca lucru şi material cu cele ale bisericii, precum şi faptul că această anexă exista la 1816, adică la o dată anterioară dărîmării peretelui gropniței, după cum dovedeşte gravura unui octoih publicat la Neamț, rezultă că are o vechime mai mare.

Ridicată pe două niveluri scunde, veştmîntăria cuprinde la parter două cămăruțe boltite în calotă, ambele avînd accesul direct în altar prin uşi tăiate în fostul perete exterior.

0 scară cu trepte de piatră, prevăzută în grosimea zidului, duce la etaj, unde se găseşte o singură încăpere boltită cu o calotă. Aici sînt ținute în păstrare cele cîteva odoare care au mai rămas în mănăstire.

In exterior fațadele bisericii impresionează prin dimensiunile şi coloritul lor. Pereții înalți, străpunşi de goluri puține; materialele de bună calitate, în întregime aparente şi îngrijit lucrate; raportul perfect echilibrat dintre suprafața întinsă, de piatră, a părților inferioare şi friza colorată, de ocnițe, discuri şi cărămizi smălțuite, care ornamentează părțile superioare de sub cornişă pe un sfert din înălțimea totală; în sfîrşit, coloritul delicat şi nuanțat al paramentului de piatră albă şi al ceramicii în tonuri nu prea vii, totul contribuie să facă din această operă o realizare de mare valoare artistică.

Prefacerile suferite în veacul al XlX-lea i-au adus oarecare modificări în înfăţişarea originară. Veştmîntăria adăugată pe latura de sud, lucrată cu materiale asemănătoare şi în aceeaşi tehnică, nu contrastează cu clădirea veche. Acoperişul însă, cu streaşină mare de tablă şi mai ales frontonul cu rozasă în stil gotic ridicat la capătul de vest, nu sînt de loc potrivite cu silueta şi arhitectura monumentului.

Fațadele de asemenea au fost cu timpul tencuite în întregime. Totuşi prefacerile nu au adus modificări în paramentele care, în urma îndepărtării stratului gros de tencuială, au reapărut cu o bună parte din podoaba lor originară.

Un soclu puternic, lărgit prin două baze suprapuse prevăzute cu copertine de piatră de talie cu profiluri gotice, întăreşte de jur împrejur partea inferioară

[1] **G. Balş,** ***Bisericile lui Ştefan cel Mare,*** **p. 104.** ***Bisericile moldoveneşti din veac. XVI,*** **p. 152.**

[2] **V. cap. VII nr. 3.**



ig. 29. Fereastra de pe fațada sudică a pronaos



Fig. 30. Fațada sudică, cu veștmîntăria alipită bisericii

a bisericii. Deasupra soclului, pe o înălțime de 9m, pînă la nivelu
rioare, se ridică fața netedă a zidurilor, executată din piatră bru
de. diferite dimensiuni, cioplită pe fața văzută și amestecată cu

Partea superioară, de la nivelul bolților interioare pînă la
executată din cărămidă. Opt contraforți masivi, lucrați din blocuri
talie, întăresc zidurile pînă la nivelul bolților, doi din ei așezați
țurile fațadei vest, iar ceilalți șase așezați simetric pe fațadele no
fel: doi în dreptul arcului median al pronaosului, doi în dreptu
despărțind gropnița de naos și doi în dreptul proscomidiei și d
acesta din urmă dărîmat de pe urma adăugirii veștmîntăriei. U
contrafort mai mic, ridicat pînă la pragul ferestrei, este așezat î
altarului. Amploarea lor uneori nejustificată din punct de veder
neavînd de preluat împingeri ale bolților (fapt constatat și la alt
vremii), arată că rostul constructiv al acestor elemente de arhitect
era prea bine înțeles de meșterii care lucrau pe atunci în Moldova

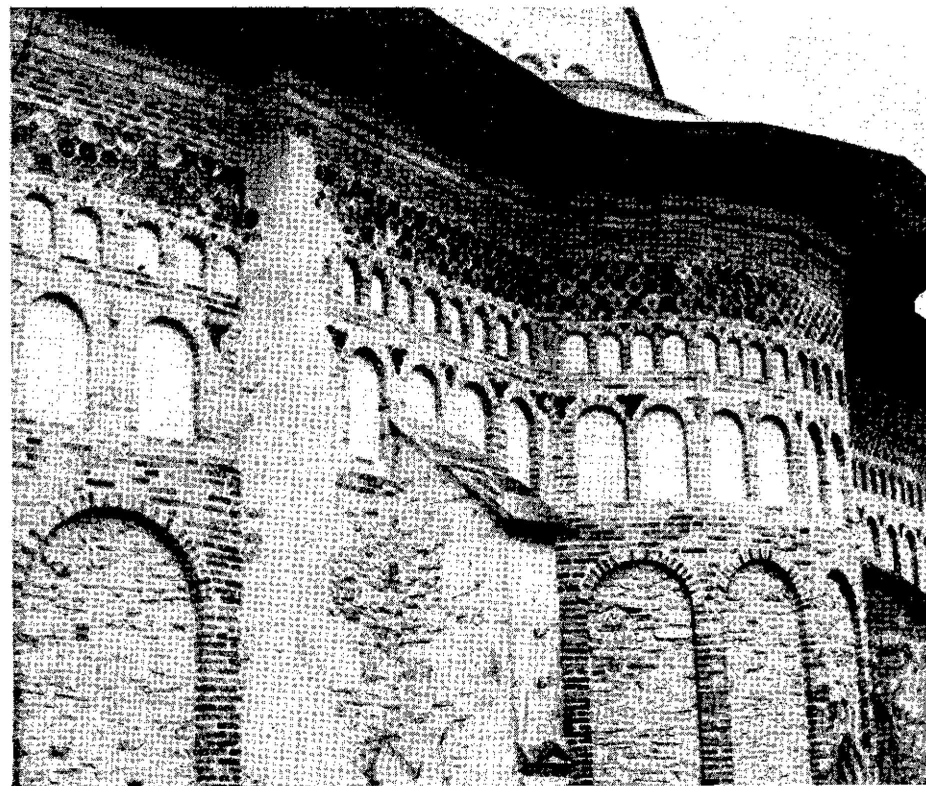


Fig. 31. Fatada bisericii mari. Detaliu

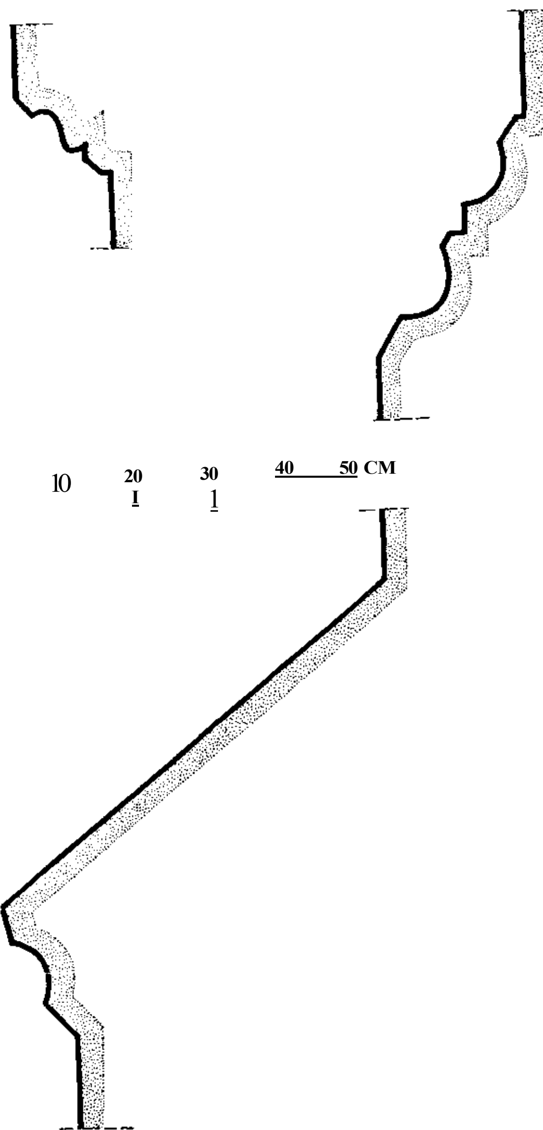


Fig. 32. Profilul soclului şi cornişa bisericii mari. Detaliu

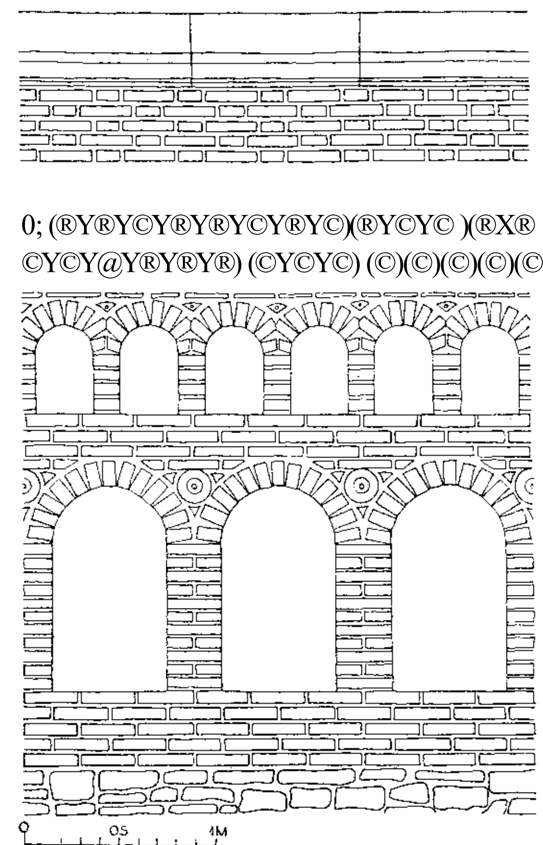


Fig. 33. Travei din faţada sudică a bisericii mari. Detaliu

decoraţiei arhitecturale a faţadelor este cea cunoscută, cu două rînduri d
suprapuse şi cu firide alungite care în dreptul absidelor coboară pînă l

Ocniţele din rîndul de sus sînt mai mici şi dispuse cîte două, faţă
singură în rîndul de jos. Firidele sînt aşezate cîte una pe fiecare latur
turului poligonal al absidelor: cinci la cele laterale şi şapte la altar.
faţadei vest o ocniţă mai mare decît celelalte şi coborîtă la un nivel
adăpostea desigur icoana hramului bisericii.

Ocniţele au fost toate zugrăvite, după cum reiese din pictura păs
cîteva din ele pe faţada sud. Interesantă este existenţa, sub stratul de
a unui al doilea strat de zugrăvelă, lucrat pe un mortar subţire şi repre
o imitaţie de zidărie de cărămidă. Fragmente asemănătoare ale unui st
ţire de mortar, aplicat direct pe zidăria de cărămidă a ocniţelor, s-au m
şi la alte monumente ale epocii (Piatra, Războieni, Borzeşti). Contrar ce
mate pînă acum, se pare că zidăria de cărămidă nesmălţuită a faţadelo

lăsată aparentă, ci era acoperită cu o pojghiță protectoare de tencuială, zugrăvită în imitație de cărămidă. Desigur că nu se poate şti dacă nu a fost aici un adaos ulterior, însă faptul că aceeaşi imitație de cărămidă apare şi în interior la numeroase biserici din vremea lui Ştefan cel Mare, încă de la început, ca stadiu de tranziție pînă la execuția picturii, dovedeşte că procedeul era folosit în mod curent de meşterii vremii şi pare a confirma presupunerea formulată.

Ceramica smălțuită deține un rol important în decorația fațadelor. Sub cornişa construită din blocuri de piatră profilată sînt dispuse cinci şiruri de cărămizi obişnuite, după care urmează o friză din trei rînduri de discuri smălțuite şi colorate, aşezate în şiruri alternate — galben şi verde —, completate între ele şi mărginite de romburi şi triunghiuri smălțuite în aceleaşi colori. Un singur rînd de cărămidă simplă desparte friza de şirul de ocnițe mici. Intre cele două şiruri de ocnițe mici şi mari care sînt executate din cărămidă obişnuită, se intercalează trei rînduri de cărămizi smălțuite şi un rînd de discuri încadrate cu triunghiuri smălțuite, dispuse în spațiile dintre arhivoltele ocnițelor mari. Cinci rînduri de cărămizi, dintre care trei sînt smălțuite, despart porțiunea zidăriei de cărămidă de cîmpul inferior de piatră. Arcele şi picioarele firidelor, executate şi ele din cărămidă smălțuită, sînt legate la partea lor inferioară printr-un brîu format din trei şiruri de cărămizi smălțuite care, aşezat deasupra soclului, înconjură întreaga biserică.

Pe lîngă aceste brîuri orizontale fațadele prezintă o serie de fîşii verticale realizate din cărămizi smălțuite şi care taie pereții de piatră de la ocnițe pînă la soclu, încadrînd cele patru ferestre ale pronaosului şi fereastra dinspre sud a gropniței. Aici ele apar mutilate de fereastra actuală mai largă, dar se mai păstrează încă în partea inferioară şi superioară, dovedind prin distanța mai mică dintre ele, că fereastra era sensibil mai îngustă. Acelaşi lucru se observă şi la ferestrele absidelor laterale şi la fereastra altarului, care erau la origine mai strimte şi au fost lărgite ulterior prin cioplirea cărămizilor smălțuite de pe margini.

Turla se înalță pe două baze suprapuse, prima de forma unui octogon simplu, cu muchiile aşezate în axă, iar a doua de formă stelată, cu opt vîrfuri. Ambele baze sînt decorate cu ocnițe şi cu discuri smălțuite, aşezate între arhivoltele lor. Nivelul la care se găseşte baza stelată este mult mai înalt decît cele patru arce interioare, ceea ce arată lipsa de legătură dintre forma stelată exterioară şi structura interioară a bolților. Turla, de formă octogonală, înaltă *şi* bine proporționată, are patru ferestre şi patru mici contraforți, aşezați alternativ cîte unul pe fiecare latură. Decorația exterioară a turlei, care reproduce în mic împărțirea decorativă de pe abside, cuprinde un rînd de firide aşezate cîte două pe fiecare latură, cu piciorul median tăiat de fereastră sau de contrafortul respectiv. Deasupra lor urmează în ordine un rînd de discuri smălțuite *şi* un brîu din două rînduri de cărămizi smălțuite. De acolo în sus pînă la cornişa de piatră, zidăria, ieşită puțin în consolă, primeşte o bogată decorație

compusă dintr-o friză alcătuită din trei şiruri de disc
rînduri de cărămizi smălțuite, după care urmează î
dimensiuni mai mici, despărțite între ele prin cărăn
picioare, reamintind procedeul folosit anterior la Hîrlău

Discurile folosite la Neamț, cu diametrul de 17
unor talere cu marginile puțin îngroşate şi fundul u
un bumb proeminent încadrat de un inel puțin reli

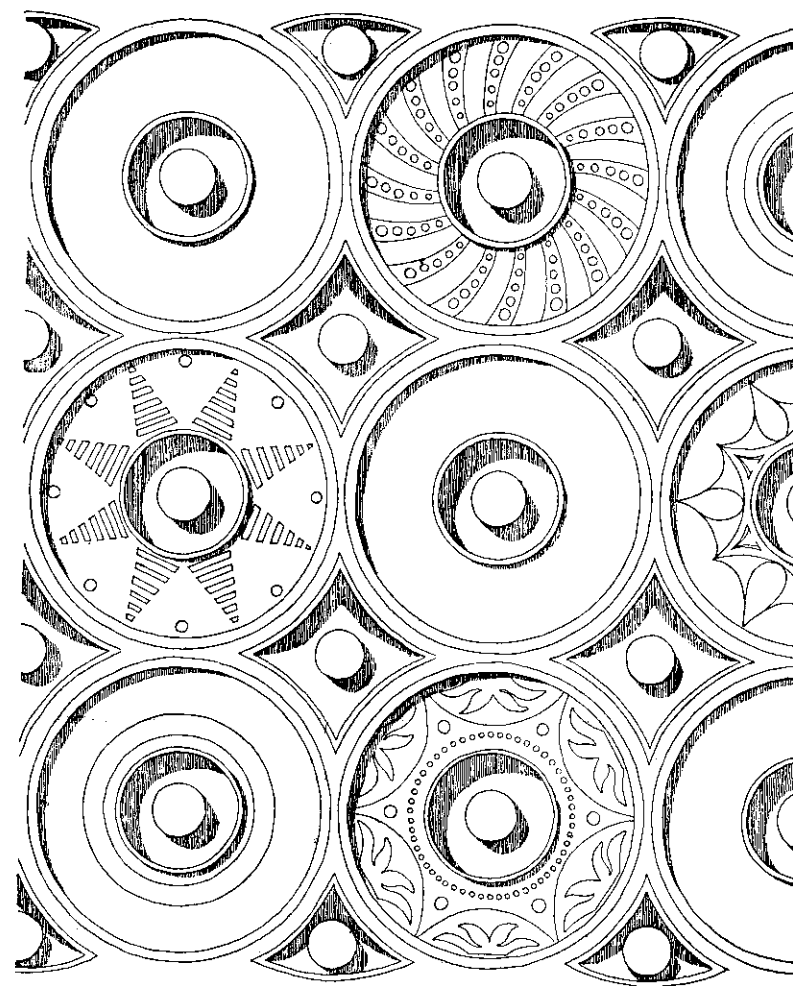


Fig. 34. Friza de ceramică de pe fațada sudică a biseri

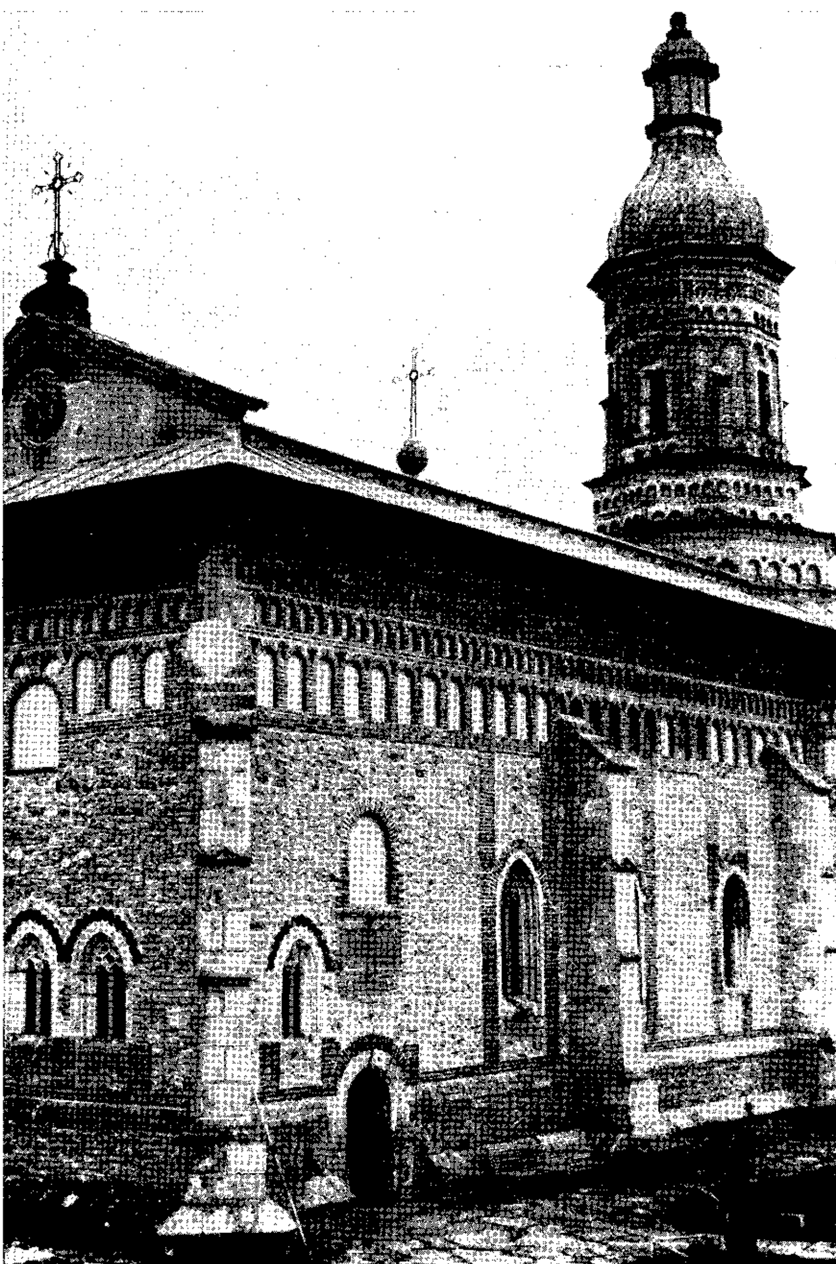


Fig. 35. Faţada sud-vestică a bisericii mari



Fig. 36. Turla bisericii mari

cilindric pentru fixarea lor în zidărie, ceea ce le dă o înfăţişare de ciupercă. Discurile rîndului superior al turlei sînt de format mai mic (15 cm diametru). Coloritul lor este verde, galben, cafeniu închis şi, în proporţie mai mică, vişiniu, cu toate variantele de nuanţe obţinute la arderea lor în cuptor. Dimensiunile romburilor şi triunghiurilor sînt cele rezultate din spaţiile rămase între discuri, rolul lor fiind de a completa aceste goluri, spre a se obţine o friză colorată continuă.

In tehnica discurilor se observă două procedee, folosite de obicei şi în ornamentarea olăriei smălţuite de uz casnic. Unele sînt împodobite cu motive vegetale, slab reliefate prin adîncirea fondului, iar altele, cu motive geometrice, avînd desenul zgîriat adînc în pastă înainte de a fi smălţuite şi puse la cuptor. Motivele ornamentale sînt corespunzătoare celor două tehnici. In primul grup, motivele vegetale reprezintă palmete şi semipalmete multilobate, împletite uneori cu vrejuri, în diferite variante. In al doilea grup, din care fac parte cele mai multe din exemplarele păstrate, domină motivele geometrice, legate de cele folosite curent în ornamentaţia în lemn şi în olăria populară pînă azi. Un singur disc cuprinde cîteva figuri rudimentare reprezentînd o scenă de vînătoare. Discurile originare s-au păstrat în majoritatea lor pe faţada sud şi la turlă, celelalte fiind copii aşezate la restaurarea din 1930—1936[1].

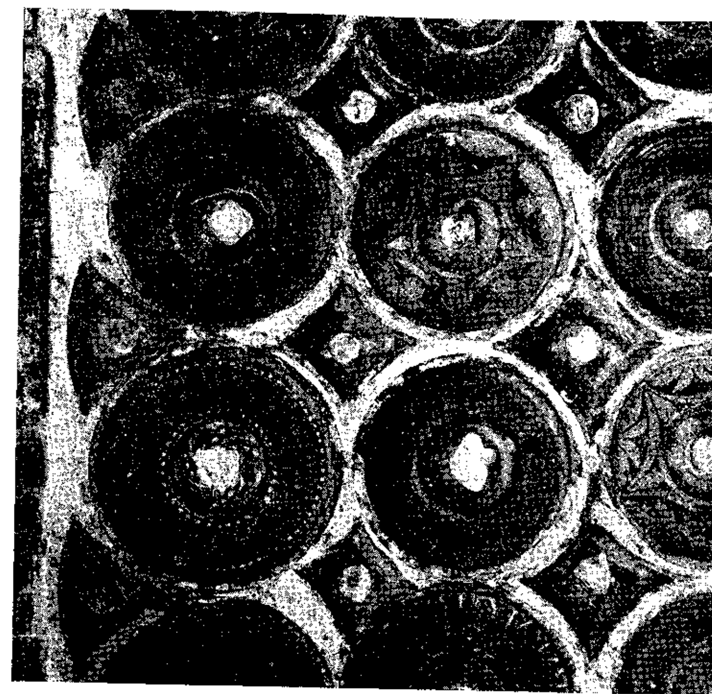
Cărămizile smălţuite sînt de acelaşi format cu cele obişnuite (28—29) X 14 X 6 cm. Cărămizile care constituie picioarele firidelor au un format special (35x16x6 cm) şi sînt dispuse astfel încît feţele lor laterale să nu cadă perpendicular pe faţa paramentului firidei.

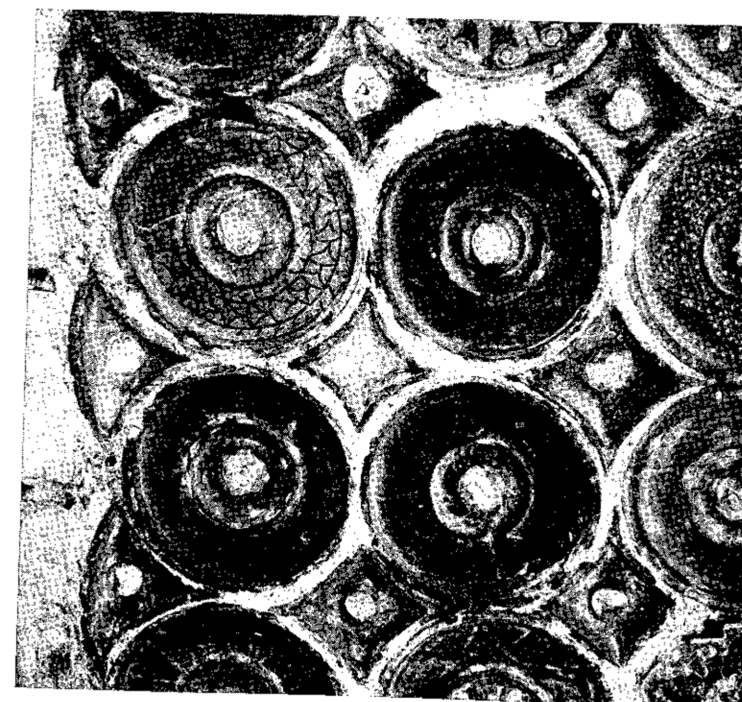
In afară de cărămizi şi de discuri mai apare o a treia categorie de ornamente: cuiele conice smălţuite în verde care astupă găurile blocurilor de piatră de talie ale uşilor şi contraforţilor — făcute şi folosite pentru ridicarea şi punerea în operă a acestor blocuri.

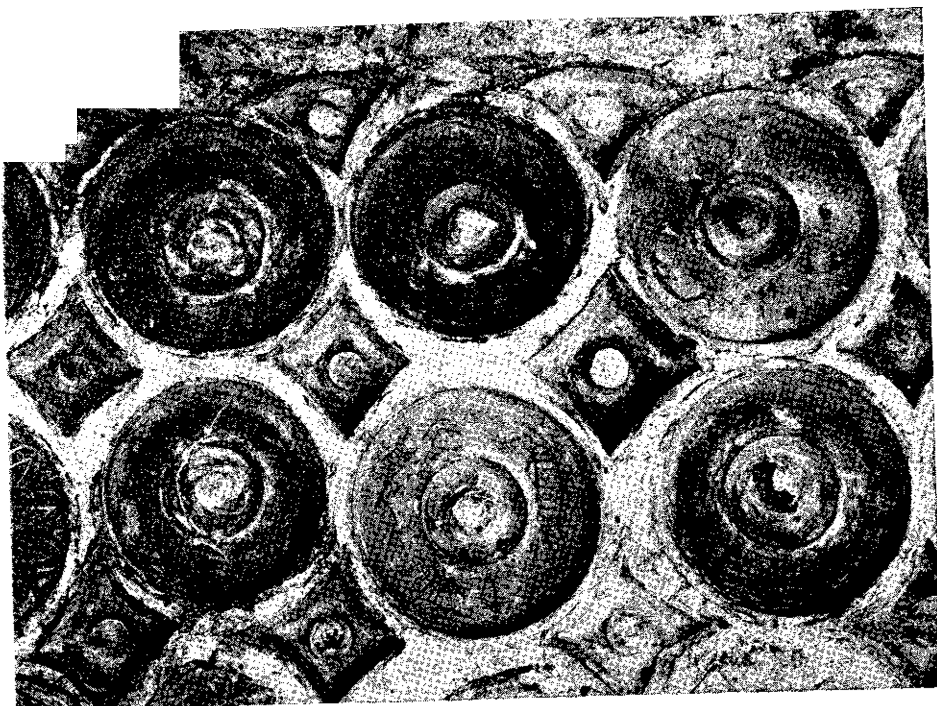
După cum s-a arătat, ferestrele existente astăzi nu mai păstrează vechile lor forme decît la pridvor şi pronaos, celelalte fiind lărgite şi mărite în veacul al XlX-lea.

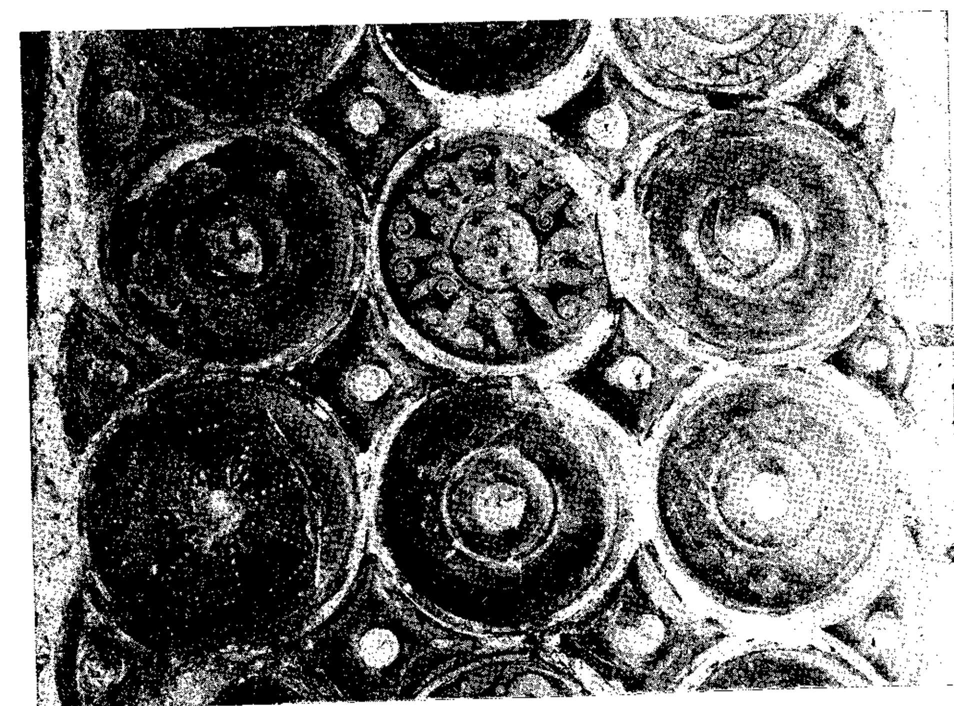
In locul acestor vechi ferestre, care trebuie să fi fost mici şi dreptunghiulare, judecind după monumentele contemporane unde ele s-au mai păstrat (Piatra, Războieni, Borzeşti), au fost deschise altele mai mari, în stil gotic, foarte îngrijit executate cu ancadramente şi timpane (rozase de ipsos), cu excepţia celor de la fosta cameră a mormintelor, unde sînt mult mai prost executate. Cea de pe latura sudică înlocuieşte o veche fereastră de dimensiuni mai mici, pe cînd cea dinspre nord pare a fi fost tăiată direct în zidărie, deoarece nu se vede nici o urmă de fereastră mai veche.

[1] **Cu ocazia acestor completări s-a constatat că smalţul, la discurile galbene şi brune, este aplicat direct pe pâmînt, pe cînd cele verzi au fost prevăzute în prealabil cu un strat subţire de caolin pentru a se obţine nuanţe mai deschise.**









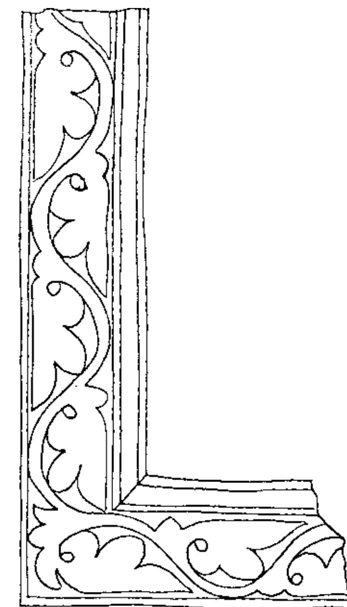


Fig. 41. Chenarul sculptat al pisaniei. Detaliu

Deasupra uşii intrării de pe latura sud este încastrată textul frumos lucrat în litere reliefate prin adîncirea fo obişnuită a vremii, încadrată de un chenar sculptat cu motivul

Din toate elementele construcţiei, acoperişul este sing în întregime. Totuşi, din reprezentările grafice existente s stituire a vechilor sale forme. Astfel, se păstrează încă în b



Fig. 42. Pisania cu chenarul sculptat

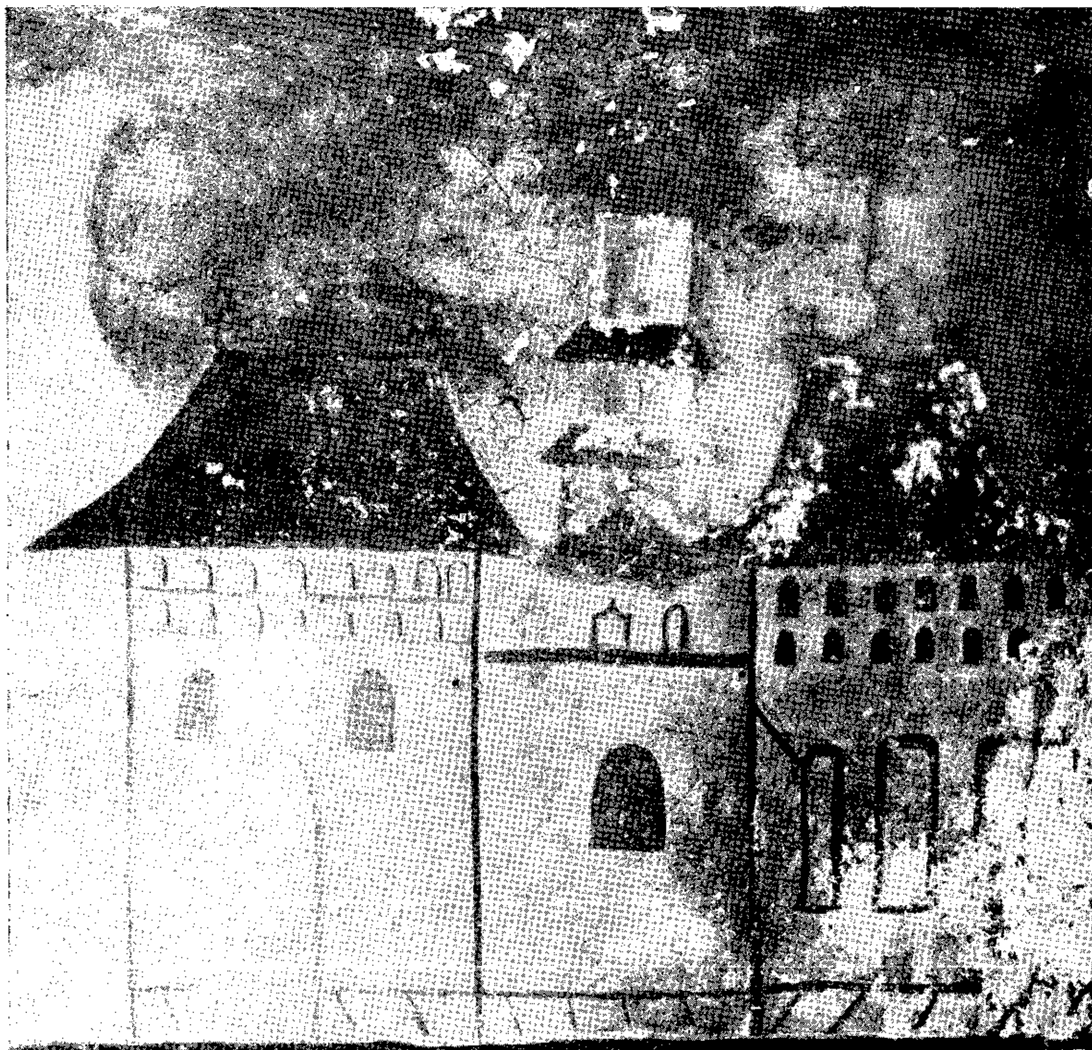


Fig. 43. Imaginea bisericii mari. Pictură din gangul intrării în mănăstire



Fig. 44. Imaginea bisericii mari. Pictură din

de sub turnul-elopotniță două picturi din epoca lui Ştefan cel Mare, care arată în mod schematic biserica acoperită după vechiul sistem, pe corpuri separate, cu bazele turlei complet degajate, aşa cum este astăzi dovedit că erau acoperite bisericile din acea vreme.

O gravură tipărită într-un octoih din anul 1816 reprezintă biserica acoperită în acelaşi fel, ceea ce dovedeşte că la acea dată se mai păstrau încă formele originare, înlocuite după marele incendiu din 1862. Cercetarea bazelor turlei, cuprinse astăzi în pod, au dat la iveală porţiunile de zidărie care ieşeau în afara acoperişului. Ele păstrează încă unele fragmente din acea zugrăveală în imitaţie de cărămidă, găsită şi la ocniţele corpului bisericii.

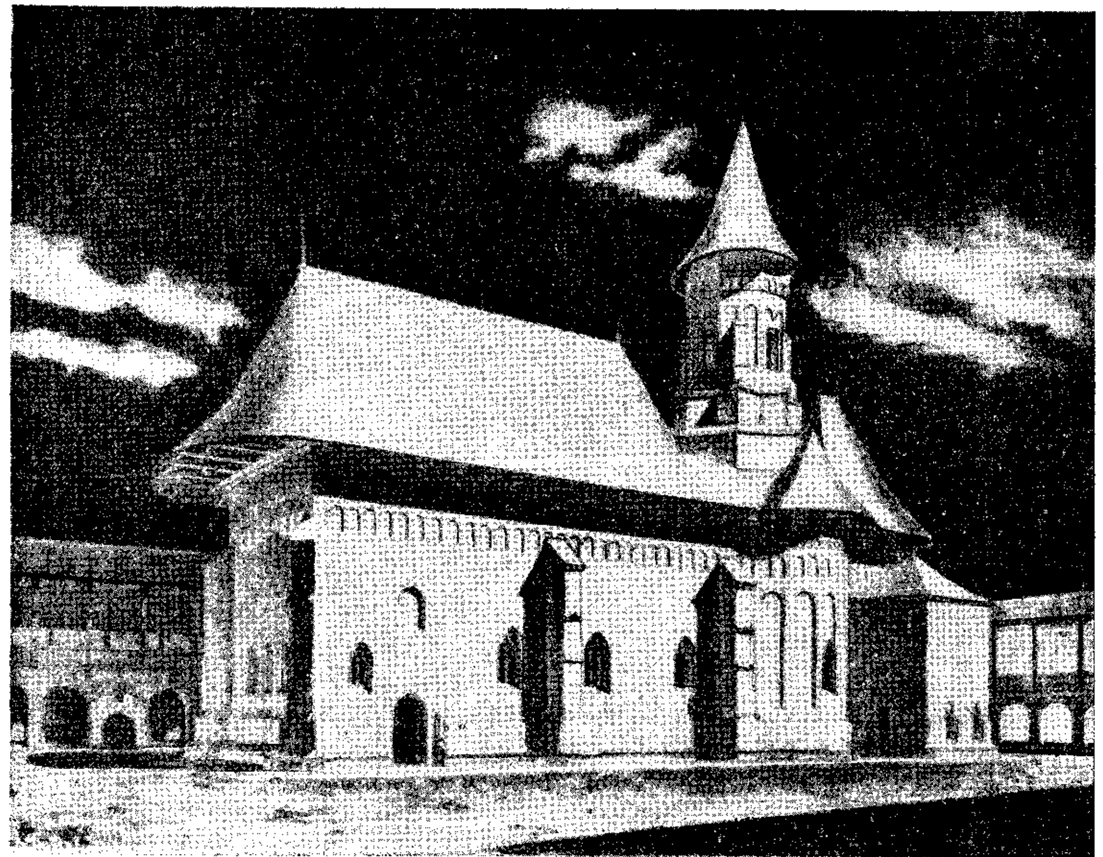


Fig. 46. Proiect de restaurare pentru acoperişul bisericii mari. Perspectivă

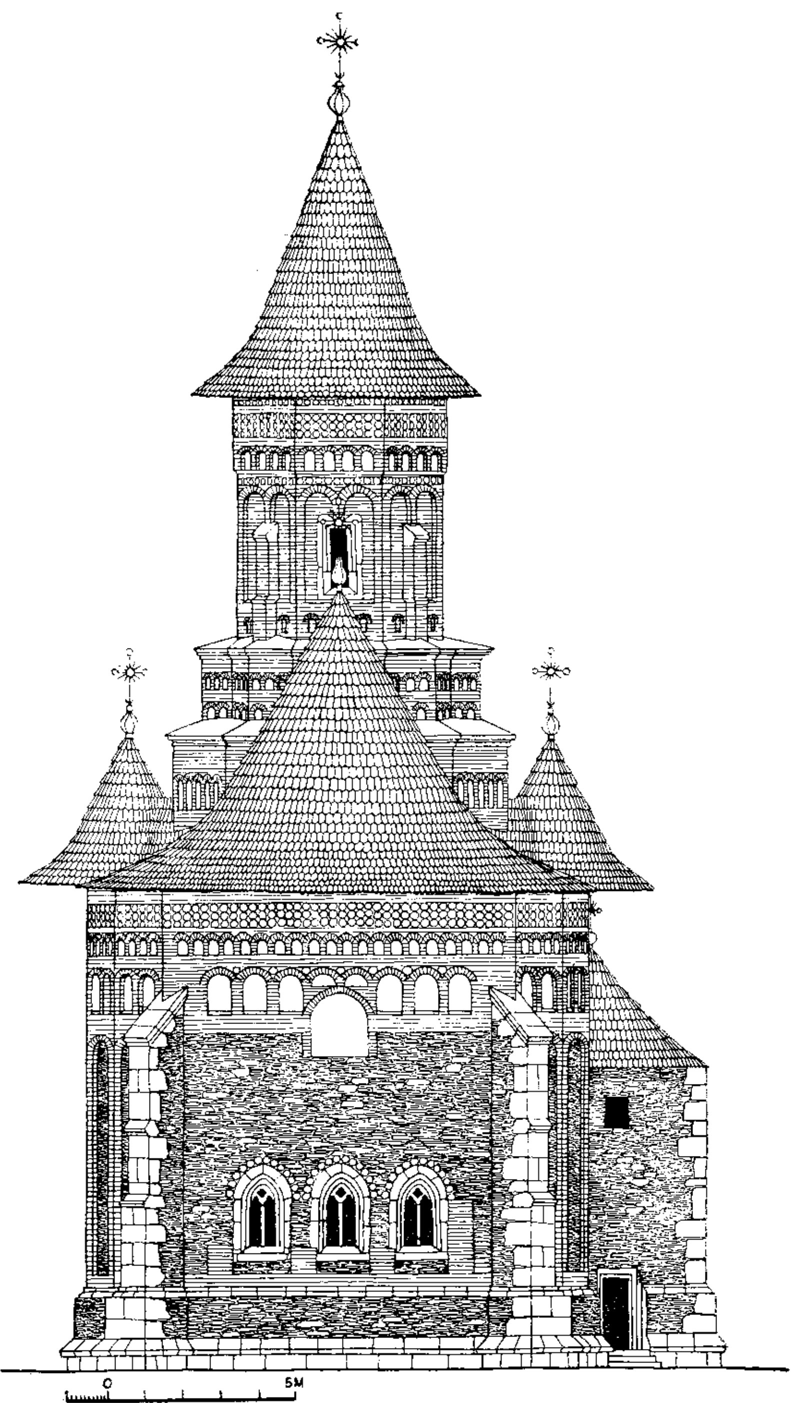


Fig. 47. Fațada vest. Proiect de restaurare

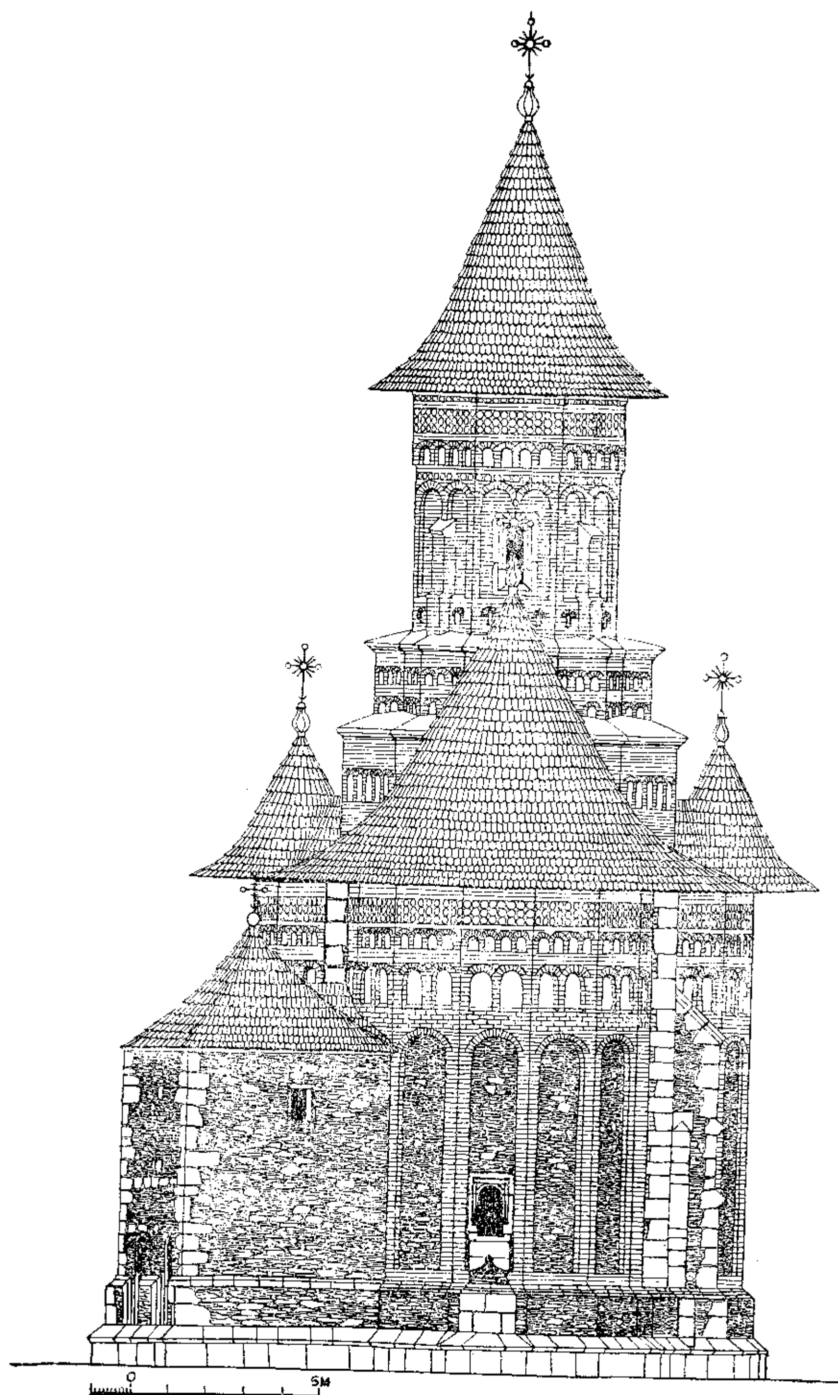


Fig. 48. Fațada est. Proiect de restaurare

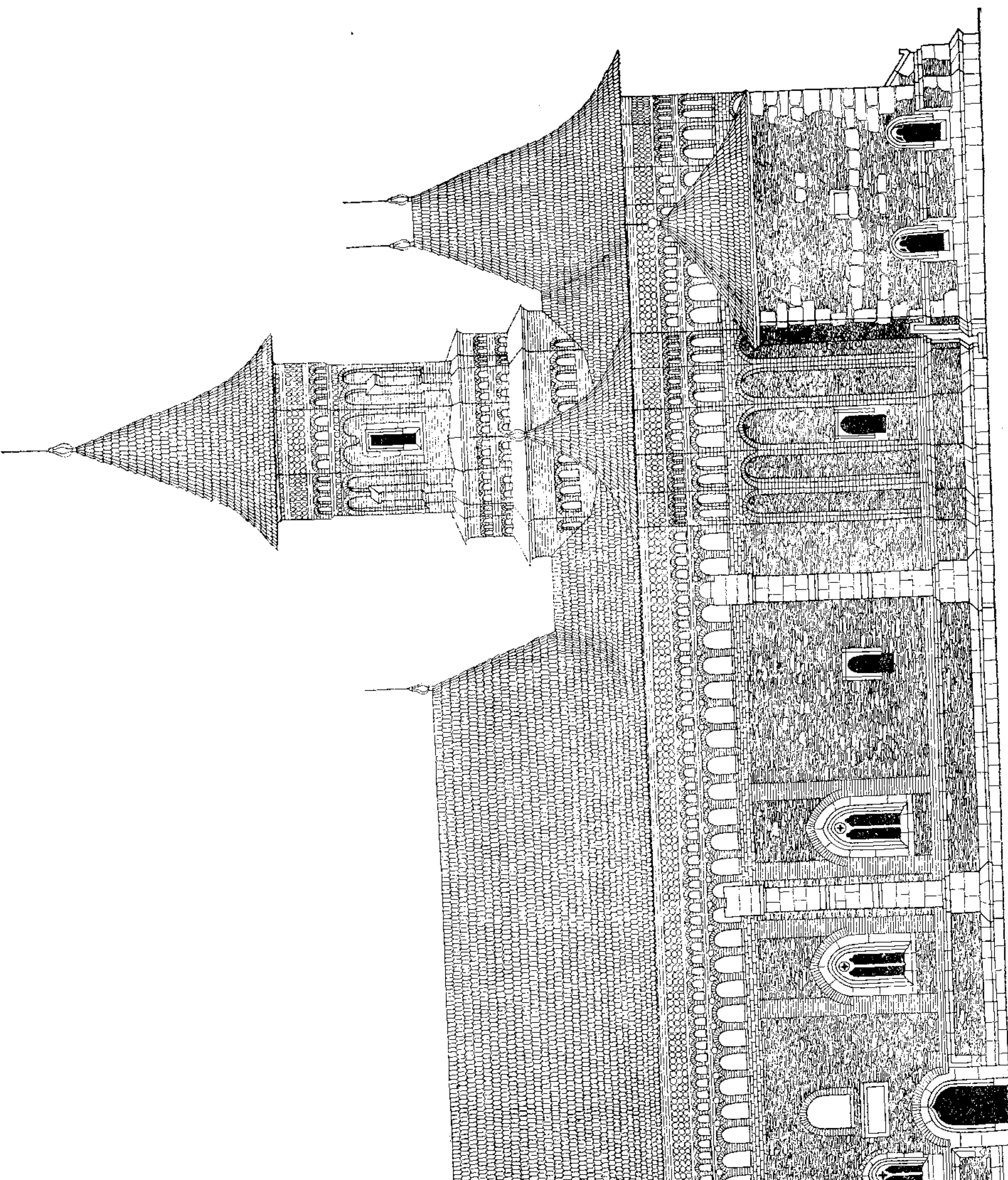


Fig. 49. Fațada sud. Proiect de restaurare

PICTU

Pictura bisericilor din vremea lui Ște
cutată imediat după terminarea construcție
meșterii vremii obișnuiau să folosească un
zidăria de cărămidă, lucrată în aceeași t
ca și pictura care venea aplicată ulterior.
procedeu, după cum se constată în porț

Nu se cunoaște data exactă cînd a fo
însă că se încadrează cronologic în două e
și gropniță aparține ultimilor ani ai domni
domniei lui Bogdan III, iar cea din pronao
Rareș sau cîțiva ani mai tîrziu.

Picturile din prima categorie au avu
le-au răpit în mare parte trăsăturile orig
dintre naos și gropniță a atras dispariția
scene și a impus repictarea pereților dim
ordinea programului iconografic, care nu
transformări interioare (1830) a fost execu
către doi zugravi din Suceava, Vasilache
refăcut unele dintre scenele vechi stricate
culoare peste culoare. Tot ei au retușat în

Incendiul din 1862 a contribuit de
situației, lăsînd pereții înnegriți în naos,
cările nedibace de a-i curați pe alocuri
Pentru aceste motive astăzi pictura biseri
doar la fragmentele originare rămase în na
din pronaos și pridvor.

Întreaga suprafață a absidei principal
tări din veacul al XlX-lea, Naosul, în sch
interes deosebit, care sînt numai spălate
însușirile operei inițiale. Pictura se desfă
neană, în spiritul căreia au fost realizate
Dorohoi și Bălinești, din epoca lui Ștefan
pildă aceea a plîngerii și a mormîntului lu
terul originar. Punerea în mormînt se ase
din Dorohoi, iar mormîntul lui Isus amin

[1] V. în special fața dinspre est a peretelui
la stînga ușii.

[2] I. D. Ștsfănescu, *Vevolution de la peint*
p. 166—167.

I. D. Ștefănescu, *Monastere de Neamțu, VI*

[3] V. cap. VII, nr. 10.

O altă particularitate care se poate constata aici, în afară de desfăşurarea subiectelor în frize, este desenarea corectă a fondurilor de arhitecturi elenistice. Figurile sînt puţin numeroase şi bine proporţionate şi au atitudini variate, pline de mişcare şi de viaţă. Acolo unde s-au păstrat nealterate de restaurări, tonurile folosite sînt verdele de smalț, roşul de garantă şi galbenul ocru, la care se adaugă albul curat şi aurul veritabil. Desenul este sigur, avînd spontaneitatea unui adevărat «scris» pe perete. Unele subiecte, cum este de pildă acela al Bunei Vestiri din timpanul de sub arcele piezişe ale naosului, evocă pictura italiană din Quattrocento, prin înfăţişarea de grădini, copaci şi peisaje.

Pictura din camera mormintelor a suferit aproape în totalitate remanieri în veacul al XlX-lea. Analiza distribuției scenelor şi a subiectelor arată că pictura existentă aici este încă cea veche, de la mijlocul veacului al XVI-lea, retuşată însă în totalitatea ei, culoare peste culoare, în veacul al XlX-lea. Din acest motiv, dacă din punct de vedere artistic ea şi-a pierdut o mare parte din valoare, din punct de vedere iconografic îşi păstrează încă întregul interes. Prin îngrămădirea scenelor din viaţa sfinţilor şi compartimentarea lor în spaţii mărunte, caracteristică acelei epoci, ea se încadrează în celelalte ansambluri din vremea lui Petru Rareş, —- Moldoviţa, Humorul, Probota şi altele.

Unele însuşiri artistice mai deosebite se pot întrevedea şi în modul de a reda portretele, îndeosebi în pictura pridvorului. In scenele religioase care împodobesc această încăpere, portretele sînt pictate din faţă sau uşor întoarse în profil, avînd uneori expresii şi atitudini personale, iar în cazul grupării mai multor personaje în cadrul unei scene, ele au mişcări variate, tratate cu oarecare libertate, iar siluetele lor sînt zvelte şi elegante.

Urme de pictură reprezentînd îngeri se mai păstrează în ocniţe. Tema va căpăta o mare amploare la bisericile lui Petru Rareş. Aşadar şi în pictură meşterii bisericii Neamț inovează, ca şi în arhitectură, iar aceste trăsături noi formează puntea de legătură către perioada lui Petru Rareş, în care ele se vor dezvolta şi generaliza.



Fig. 50. Biserica Sf. Gheorghe

b) BISERICA SF. GHEORG

Construcția aceasta, înălțată în 1826 pe locul ve
Muşat, a fost refăcută din nou în 1865. Intervalul mic
a făcut să se presupună că refacerea a fost o simplă p
vechea construcţie în exterior cu o faţadă nouă, exe
Structura interioară a bolţilor păstrează încă, într-ade
venească tradiţională. Sondajele efectuate în vara anului 1
cercetarea podului arată însă că este vorba de o constru
o urmă care să denote etape succesive de execuţie.

Faptul că la acea dată tîrzie se mai folosea încă
nu este un fenomen izolat şi se regăseşte chiar în regiur
înălţată în 1838 de către mănăstirea Neamţ, unde, cu ex

narea cu biserica Sf. Gheorghe apare evidentă. Pe lîngă planul aproape identic, se văd aceleaşi arce moldoveneşti etajate, aceeaşi decoraţie în zimţi de cărămidă la bolţi, aceleaşi turle firave (trei, din care una, cea de pe altar, este falsă) şi aceleaşi proporţii bine echilibrate ale volumelor interioare.

Actuala înfăţişare exterioară a monumentului apare în lumina cea mai defavorabilă cu putinţă. Faţadele sale greoaie, executate cu neîndemînare în arhitectura clasică obişnuită acelei vremi, cu accentuata disproporţie între corpul masiv al bisericii şi turlele mărunte şi firave, sînt nu numai urîte, dar şi disgraţioase în sine. Dacă se adaugă la aceasta apropiata vecinătate, în cadrul restrîns al curţii interioare, a bisericii lui Ştefan cel Mare, se înţelege de ce se pune în discuţie totala sa înlăturare prin dărîmare.

Planul este alcătuit din naos şi pronaos (împreunate astăzi prin dărîmarea zidului .despărţitor) şi dintr-un altar semicircular, încadrat de cele două mici încăperi ale proscomidiei şi diaconiconului. Absidele laterale ale naosului sînt mici, adîncite în grosimea zidului şi nu apar în exterior, unde planul de formă dreptunghiulară este îngroşat pe toată lărgimea naosului.

Ambele încăperi sînt acoperite cu bolţi de tip moldovenesc, însă cu două rînduri de arce oblice suprapuse, ceea ce atrage o reducere sensibilă a diametrului turlei înălţate deasupra. Din această cauză, cele două turle apar exagerat de înguste faţă de restul volumului bisericii. O turlă falsă, ridicată deasupra altarului, tot atît de măruntă, completează silueta exterioară a monumentului.

Decoraţia în zimţi de cărămidă, caracteristică epocii imediat anterioare, adică sfîrşitul veacului al **XVIII**-lea, subliniază bazele turlelor în interior.

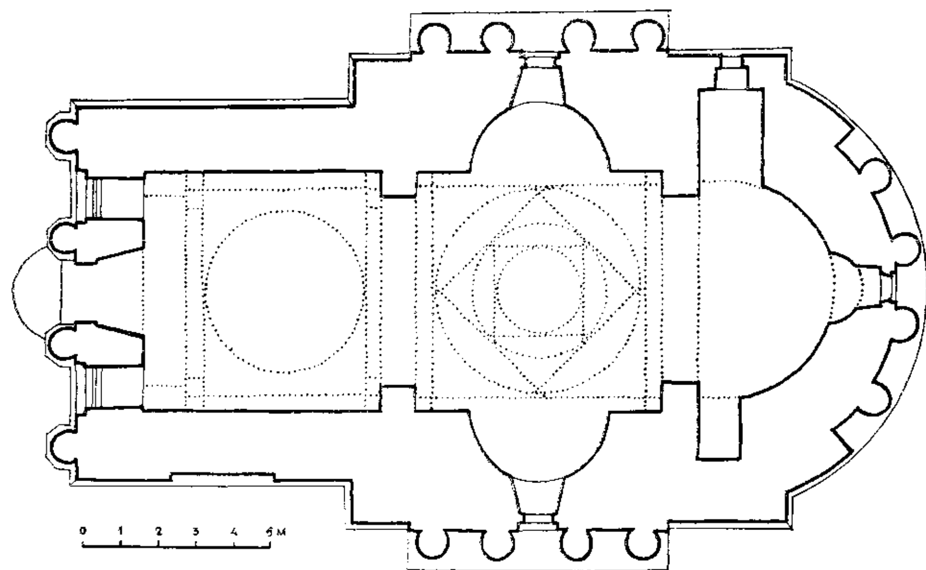


Fig. 51. Biserica Sf. Gheorghe. Plan



Fig. 52. Biserica Sf. Gheorghe. Secţiune lon

Pictura în ulei care împodobeşte bolţile şi pereţii nu prezintă nici un interes deosebit.

Faţadele tencuite prezintă o ordonanţă clasică de patru coloane cu fronton, atît în cea principală, cît şi în cele laterale. In jurul altarului coloanele sînt dispuse circular, cu o cornişă simplă deasupra. Prevăzute cu capiteluri împodobite cu acante, aceste coloane, aşezate direct pe un soclu lat, placat cu lespezi de piatră, sînt executate în cărămidă, pe cînd cornişele cu profilurile lor trase sînt făcute din şipci şi cu tipare de lemn.

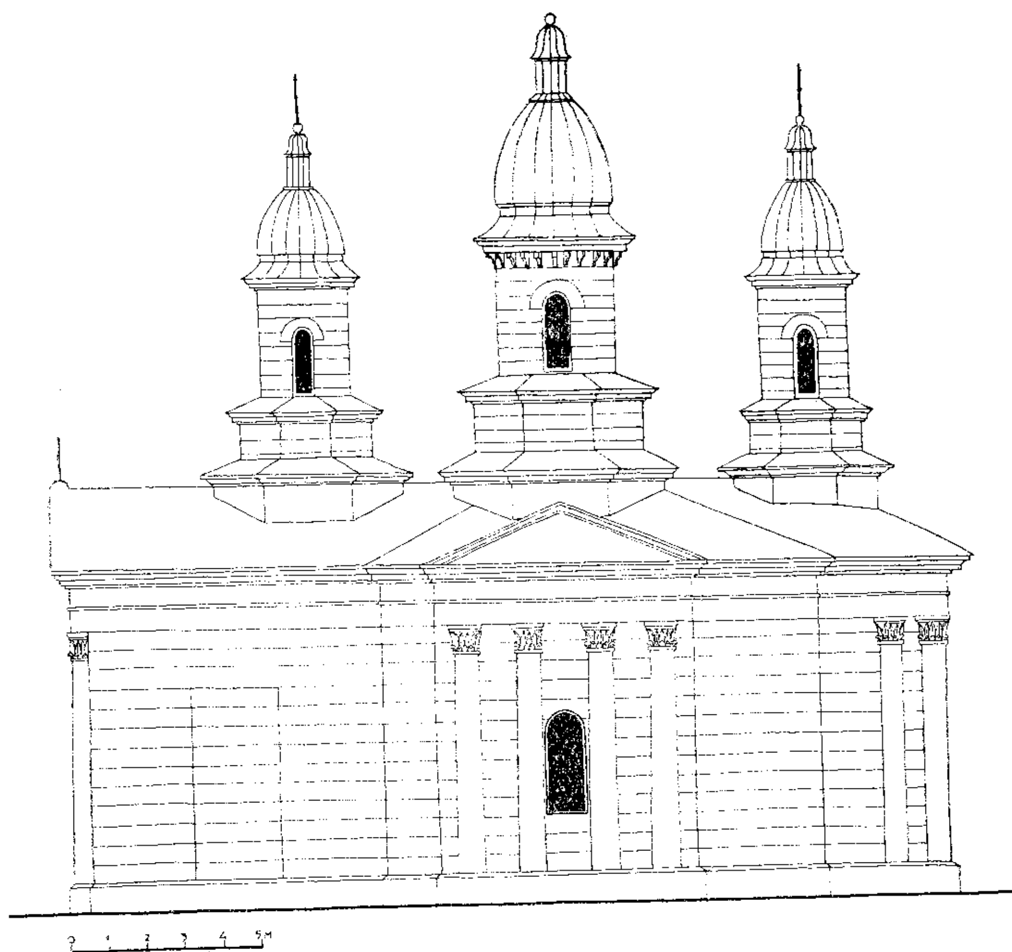


Fig. 53. Biserica Sf. Gheorghe. Faţada sudică



Fig. 54. Turnul-clopotniţă. Faţada exte

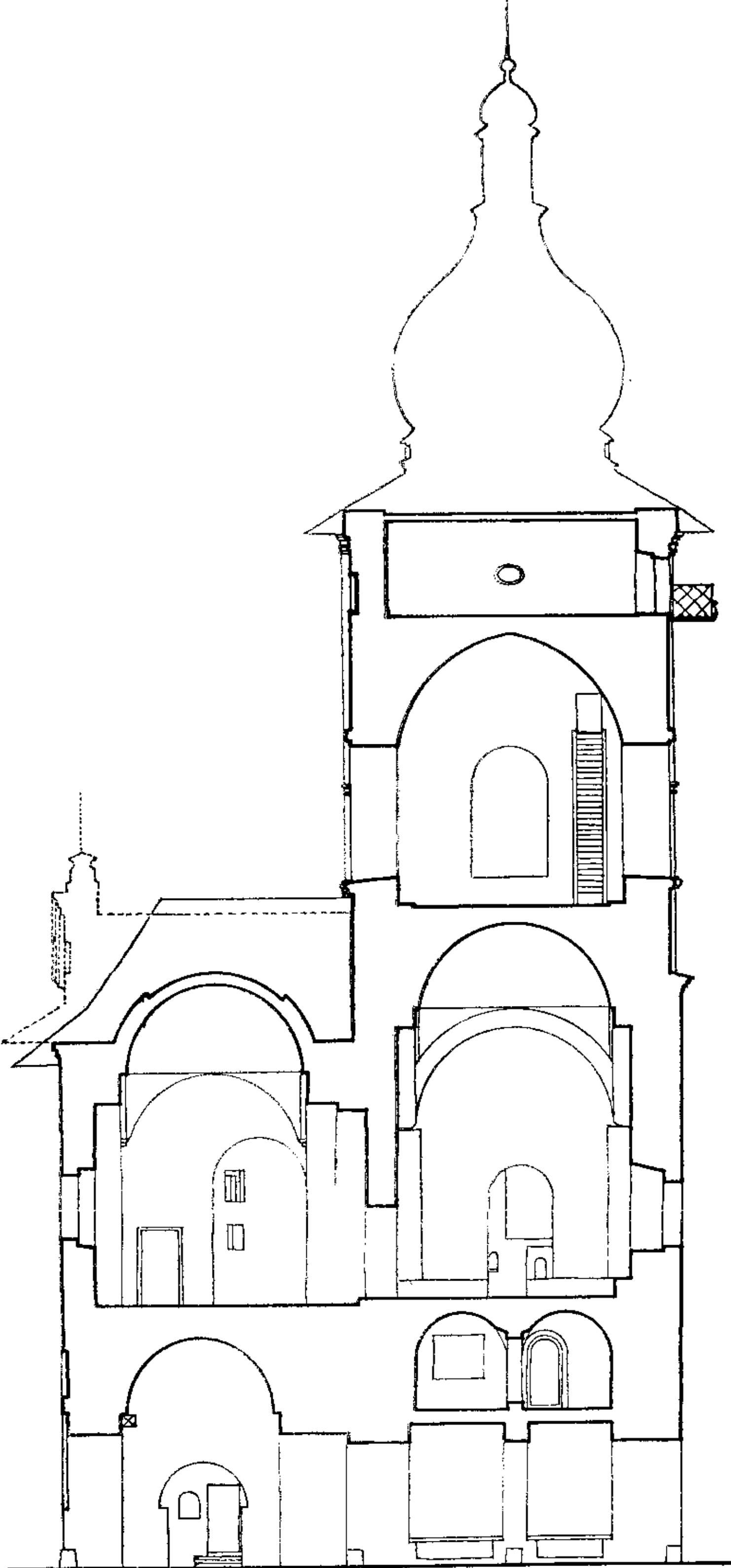
c) TURNURI SI CHILI

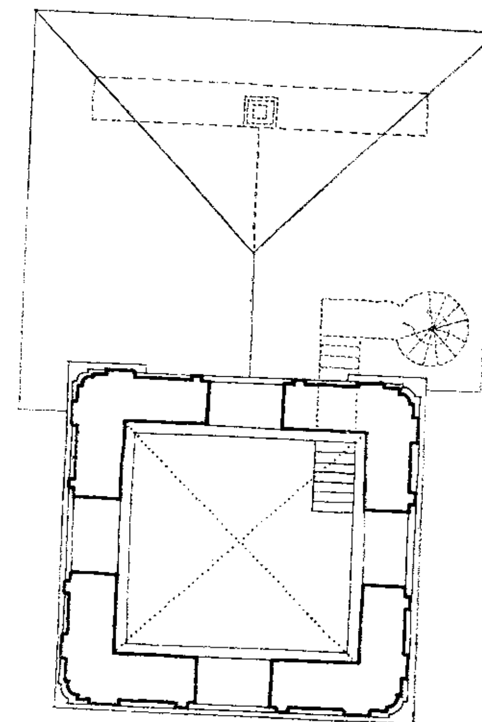
L TURNUL-CLOPOTNIŢA

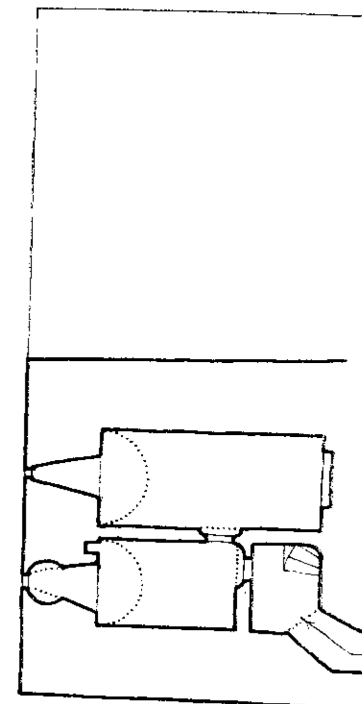
ARHITECTURA

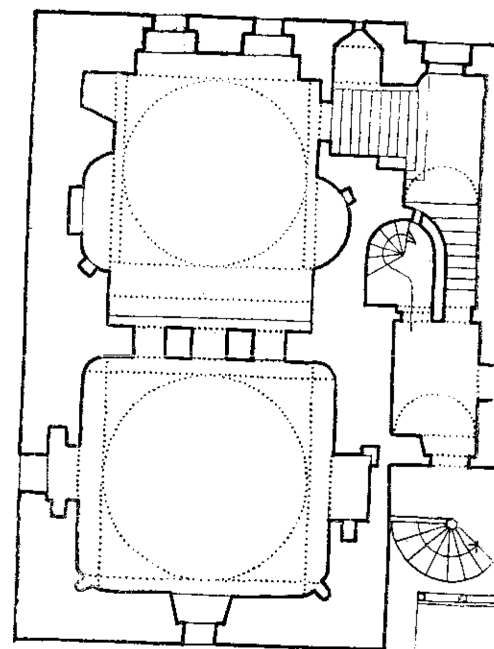
In construcţia acestui turn se disting trei epoci
veche, presupusă a fi ridicată în vremea lui Alexandr
gangului de intrare dinspre curtea interioară, cuprinz
boltite, cu arc dublou despărţitor, iar la etaj două încă
dru. Forma uşor frîntă a bolţilor şi arcadelor, caracte
a dovedi această datare.

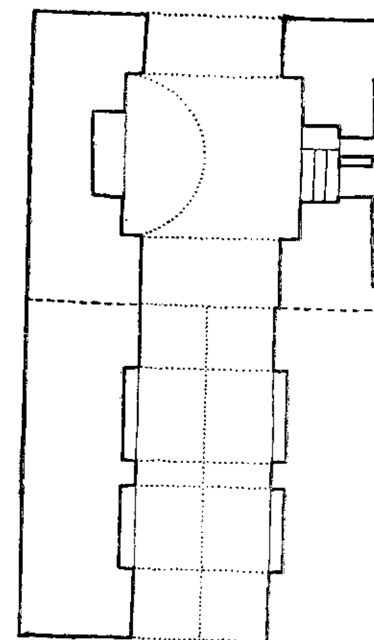
Din a doua etapă sînt părţile adăugate la începutu
faţă, spre exterior, a fost alipit un corp nou. prelungi











Y, ? * f 4 5M

Fig. 56. Turnul-clopotniță. Planul etajelor



ig. 57. Turnul-clopotniță. Fațada dinspre

deasupra, pe întreaga suprafață a clădirii astfel mărită, s-a ridicat
din două încăperi boltite în calotă sferică. Peste încăperea
etajul al treilea, cu bolți mănăstirești, prevăzut cu patru m
care adăposteşte construcția din grinzi masive de lemn a s
Pînă la acest nivel zidăria este lucrată din piatră. Ultima încă
al patrulea este o construcție mai nouă, din a doua jumătate a
cutată din cărămidă. In exterior pereții turnului sînt acoperi

în cursul actualelor lucrări, prin curățirea pereților din
în jurul arcadei intrării s-au găsit brîuri orizontale din cî
cărămidă, care înviorează cîmpul de piatră brută. S-a mai c
prefacere în jurul ferestrei dinspre curte a paraclisului, din car
a fost executată prin micşorarea cu umplutură de zidărie a u
mari. Este posibil ca cercetările ulterioare să arate că etajul
decît vechiul etaj al clopotelor, după cum pare să dovedească
a fațadei. In acest caz partea mai veche a turnului nu s-ar
parter şi un etaj intermediar, ci s-ar înălța pînă la etajul al d
octoihul de la Neamț, din 1816[1], care reprezintă turnul înainte
efectuată în 1821, pare a confirma această presupunere.

A mai apărut şi un contrafort masiv pe fațada sud a tu
cuprinsul clădirilor arhondăriei, care pare însă a fi alipit ult

PICTURA

Porțiunea mai veche a bolții gangului de intrare, pe cele
curtea interioară cuprinse sub turnul-clopotniță, este aco
Acesta este al doilea ansamblu pictural din cuprinsul mănăst
ca şi pictura bisericii, apare cu totul deosebită de aceasta d
iconografic, constituind unicul exemplu de pictură religioas
temă de literatură cu conținut religios şi moral — romanul
cu unele aluzii istorice legate de viața lui Ştefan cel Mare[2]
restauratori n-au făcut decît să repicteze decorația veche, cul
respectînd detaliile.

Un chenar lat, constituit din motive florale, caracteristic
cel Mare, aidoma cu cele de la biserica principală şi biseric
Popăuți (Botoşani), formează cadrul celor 47 scene care se
semicilindrică şi pe pereții laterali ai gangului. Textele lămu

[1] Al. Lapedatu, *Noui documente cu privire la forma acoperăn* *moldovene.* Bul. Corn. Mon, Ist., 1914, p. 194, fig. 2.

[2] Toate considerațiile asupra iconografiei şi stilului acestei după cercetarea prof. I. D. Ştefănescu, Le *roman de Barlaam et Joasap* Extras din Byzantion (VII). 1933, Bruxelles, p, 347—369.1. D. Ştefănescu p. 25—30.

la origine slave, sînt astăzi repictate în limba romînă. «Grafitti» din diferite epoci atestă existenţa picturii în vremea lui Ştefan cel Mare. Intr-una dintre scene este reprezentat chiar Ştefan cel Mare în faţa lui Isus, ceea ce constituie de asemenea un argument în plus pentru datarea picturii în vremea sa.

Romanul religios Varlaam şi Ioasaf, ilustrat aici, foarte răspîndit şi apreciat în literatura medievală universală, este o adaptare creştină a legendei lui Buda. Versiunea greacă a acestui roman cu conţinut religios, istoric şi cu învăţăminte morale nu este mai veche de veacul al X-lea, iar cele mai timpurii traduceri slavone cunoscute, răspîndite şi în ţările romîne, sînt din a doua jumătate a veacului al XlV-lea. Chiar la mănăstirea Neamţ se păstrau două manuscrise bulgăreşti, neilustrate însă, din a doua jumătate a secolului al XlV-lea, dintre care unul cu numeroase adnotări ale călugărilor, avînd drept conţinut acest roman[1]. Povestea a circulat mult în lumea de cultură bizantină sub formă de manuscrise cu ilustraţii; pictura bolţii de la Neamţ este unica ei ilustraţie în pictura murală. Prin dispoziţia şi repartiţia scenelor pe bolta şi pe pereţii turnului de intrare, prin compoziţia lor, prin modul de a trata arhitecturile, prin eleganţa unora dintre figuri şi prin modul de a reda draperiile, această pictură are însuşirile caracteristice picturii monumentale. O serie de amănunte deosebit de importante ca, de pildă, redarea schematică a aspectului destul de apropiat de realitate al bisericii mănăstirii Neamţ, a costumelor caracteristice veacului al XV-lea şi a portretului lui Ştefan cel Mare, precum şi a unor anumite scene, cum este aceea a cavalerilor conduşi de un tînăr principe şi care merg să atace o cetate, atestă caracterul de pictură istorică al ansamblului. Această din urmă scenă, realizată cu o libertate de mişcare şi cu o varietate de atitudini rar întîlnite în pictura moldovenească, este foarte asemănătoare celei de la Pătrăuţi (aflarea sfintei cruci de către împăratul Constantin cel Mare) şi aminteşte d^ pictura Renaşterii. Din punctul de vedere al conţinutului, reprezintă într-o redare simbolică o aluzie discretă la luptele lui Ştefan cel Mare cu turcii şi se încadrează, ca şi scena de la Pătrăuţi, printre rarele exemple de pictură religioasă în care artistul a îndrăznit să exprime evenimentele contemporane cele mai de seamă, cum erau atunci luptele moldovenilor cu turcii.

Datorită însuşirilor subliniate mai sus, această decoraţie picturală care împodobeşte bolţile intrării merită un interes deosebit şi reprezintă un document important pentru istoria culturii din Moldova în secolele al XlV-lea şi al XV-lea.

[1] N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura romînească,* I, Bucureşti, p. 233 şi urm.

2. PIRGUL

în 1754, es ...

chiliile alăturate ... urate. Cu toata vechimea sa şi în ciuda p

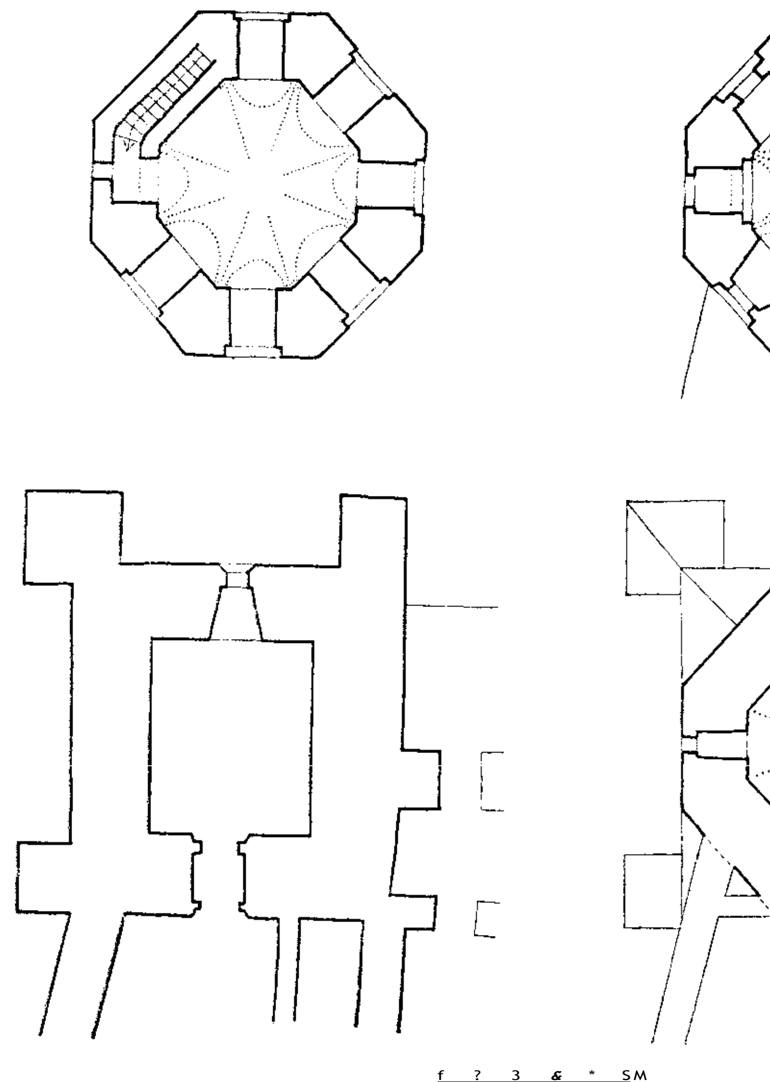


Fig. 58, Turnul de nord-est (pirgul). Planu

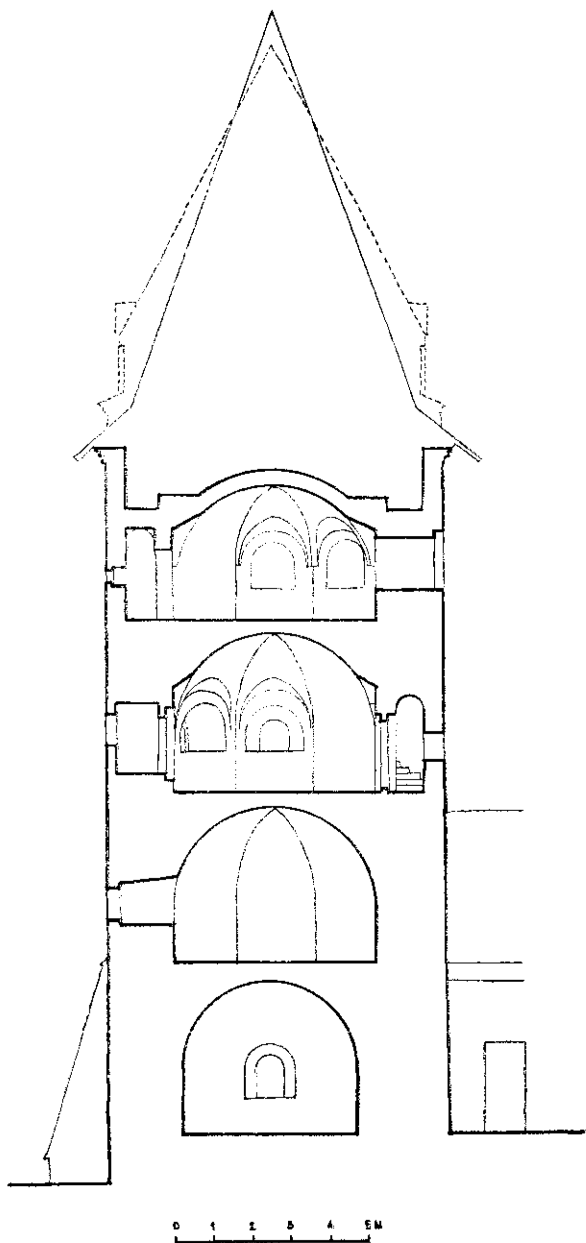


Fig. 59. Turnul de nord-est. Secțiune



g. **60. Turnul din colțul nord-est al incintei (pirgul)**

colț care întăresc parterul, nu are obişnuitul caracter de cetate al turnurilor mănăstireşti, din cauza numeroaselor arcade deschise de la etajele superioare.

Nu ar fi exclus ca parterul să fie o rămăşiță a vechiului turn, dărîmat o dată cu remanierea incintei. Acoperişul piramidal de lemn învelit cu tablă este de dată mai recentă.

Parterul, de plan pătrat, cuprinde o încăpere umedă şi întunecoasă, cu ziduri de 2 m grosime, luminată de un singur meterez îngust deschis spre exterior, şi este acoperit cu o boltă semicilindrică. Etajul întîi, de formă octogonală, slab luminat printr-un singur meterez spre exterior, are o boltă mănăstirească cu pereții prelungiți prin sectoare sferice, împreunate toate în acelaşi vîrf. Etajele următoare, prevăzute cu arcade, au bolți asemănătoare, pătrunse de lunetele arcadelor deschise în pereți. Accesul la diferitele etaje este asigurat printr-o scară cu trepte de piatră, cuprinsă în grosimea zidăriei, plecînd de la nivelul primului etaj.

3, CHILIILE

Din complexul clădirilor cu parter şi etaj cuprinse în patrulaterul incintei care închide curtea centrală, puține sînt acelea care să prezinte vreo însemnătate în ceea ce priveşte arhitectura lor. In afara turnului de intrare, a turnului octogonal şi poate a cuhniei, celelalte corpuri de chilii înşirate de-a lungul laturilor sînt toate de dată mai recentă. Judecind după numărul restrîns de chilii, găsite de starețul Paisie după instalarea sa la Neamț în 1779, rezultă că majoritatea dintre ele au fost ridicate în timpul şi ulterior venirii sale.

Fiecare latură cuprinde la parter şi la etaj cîte două rînduri de chilii aşezate spate în spate şi despărțite printr-un zid median, unele cu ferestrele îndreptate spre curtea interioară, iar celelalte luminate spre exterior. Coridoare transversale aşezate din loc în loc şi prevăzute cu scări interioare drepte asigură accesul şi legătura lor cu cerdacul aşezat de jur împrejurul curții.

în stînga intrării, pe latura de vest, sînt înşirate un rînd de chilii şi camere de oaspeți, terminate în colțul de nord-vest cu încăperile stăreției, ridicate de mitropolitul Veniamin Costachi o dată cu paraclisul Adormirii, situat la etaj. La parter, sub paraclis, este adăpostită în condiții vitrege biblioteca mănăstirii. Chiliile se înşiră mai departe pe toată latura nord, pînă la colțul de nord-est întărit de turnul octogonal. Corpul dinspre est cuprinde exclusiv chilii şi este străpuns la mijloc de o trecere spre exterior, prin care se coboară la cimitirul şi schitul Bogoslov, aflate în spatele mănăstirii. In corpul de pe latura sud se găsesc trapeza cea mare a mănăstirii şi bucătăria, ambele boltite, precum şi încăperile arhondaricului, care se întinde în colțul de sud-vest pînă la turnul intrării.

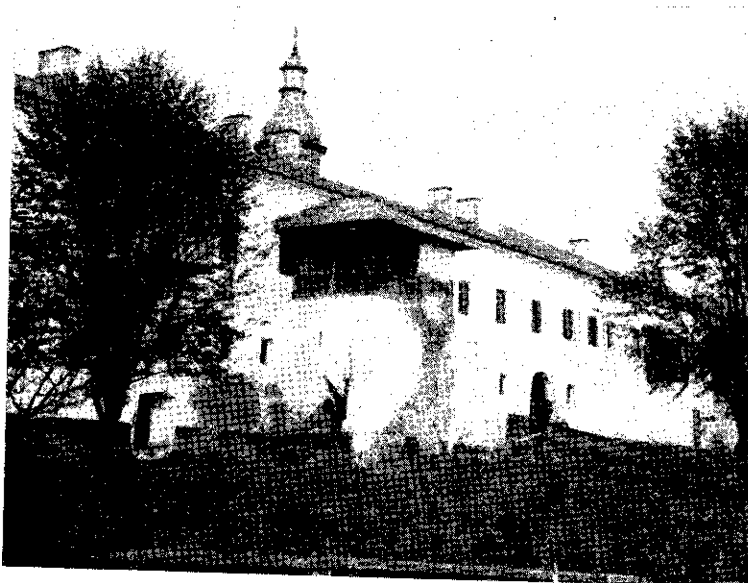


Fig. 61. Vederea laturii estice a incint

Trapeza este o sală mare, ridicată pe înălțimea a do diul din 1862, prin desființarea etajului, ale cărui fer mai sînt încă vizibile în pod, deasupra bolților. Este de şir de patru stîlpi centrali masivi de zidărie susținînd înălțate deasupra.

Bucătăria sau «cuhnia» veche este interesantă pri sale, modificate astăzi de o consolidare, care a prevăzut pe picioare de zid alipite construcției primitive şi a înc un tavan de scînduri. Bolțile vechi erau înălțate pe pat diagonală, încă vizibile, şi pe alte trei rînduri de arce ascunse de tavan. Peste această restrîngere succesivă ridică hornul pentru fum.

In diferite părți ale incintei chiliile cuprind şi be să fie nici ele mai vechi de veacul al XVIII-lea, cu exc sub arhondaricul aripii sud. Aşa sînt beciul din aripa est

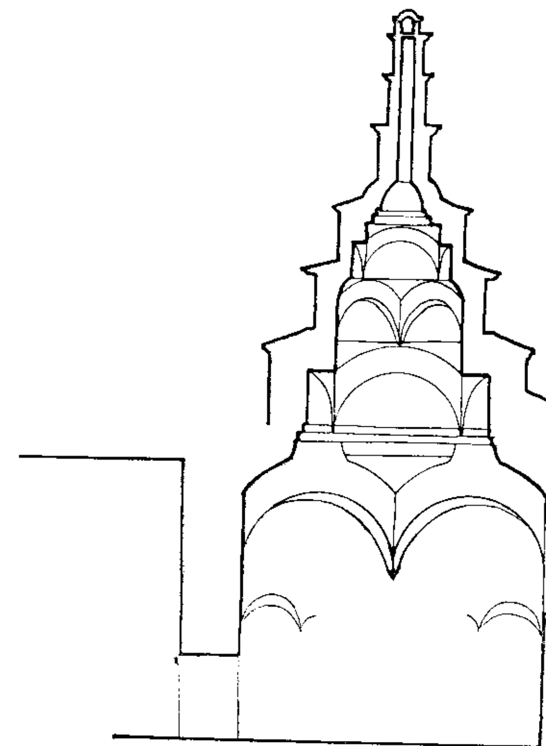
din aripa nord de sub paraclis, beciul din colțul de sud-vest al arhondaricului şi, în sfîrşit, cel mai mare şi mai interesant dintre toate, beciul pentru vinuri, aflat sub trapeză.

Cerdacurile pe două niveluri, înşirate de-a lungul pereților, de jur împrejurul curții, cu arcade de piatră la parter şi cu stîlpi de lemn la etaj, sînt toate noi, executate în 1954—1956 pe locul vechilor cerdace de lemn care nu mai puteau fi menținute din cauza stării proaste în care se aflau.

In exterior, peretele incintei este astăzi ascuns pe latura dinspre sud de o serie de clădiri anexe ridicate în diferite epoci şi care acoperă silueta mănăstirii.



Fig. 62. Vederea fațadei sud a incintei



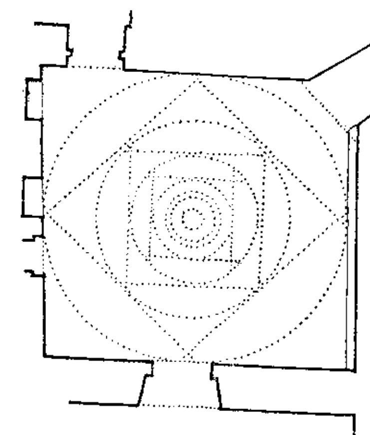


Fig. 63. Cuhnia (bucătăria) mănăstirii. Plan, se

Fig, 64» Interiorul trapezei

Fig. 65. Aghiazmataruî înainte de restaurare

d) AGHÎAZMATARUL

Aşezat în afara incintei, în faţa intrării, aghiazmataruî este o construcţie rotundă, zidită din piatră. Cupola foarte mare, cu forma bulbucată caracteristică la cupolele moldoveneşti de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea este o construcţie de lemn învelită cu tablă. Interesant este bazinul central octogonal, lucrat în piatră de talie, în mijlocul căruia stă sprijinită pe un picior o mare cupă de piatră, ornamentată cu sculpturi lucrate în stilul neoclasic al epocii. Cele două inscripţii pictate pe bazin şi pe cupă arată anul construcţiei lor.

Acoperişul aflat în stare proastă a fost smuls în 1956 de o furtună.

Cu ocazia lucrărilor de restaurare în curs de execuție s-a înlocuit vechea boltă de șipci printr-o boltă nouă de beton armat, iar șarpanta pe scaune a fost înlocuită printr-o frumoasă construcție pe ferme de scînduri.

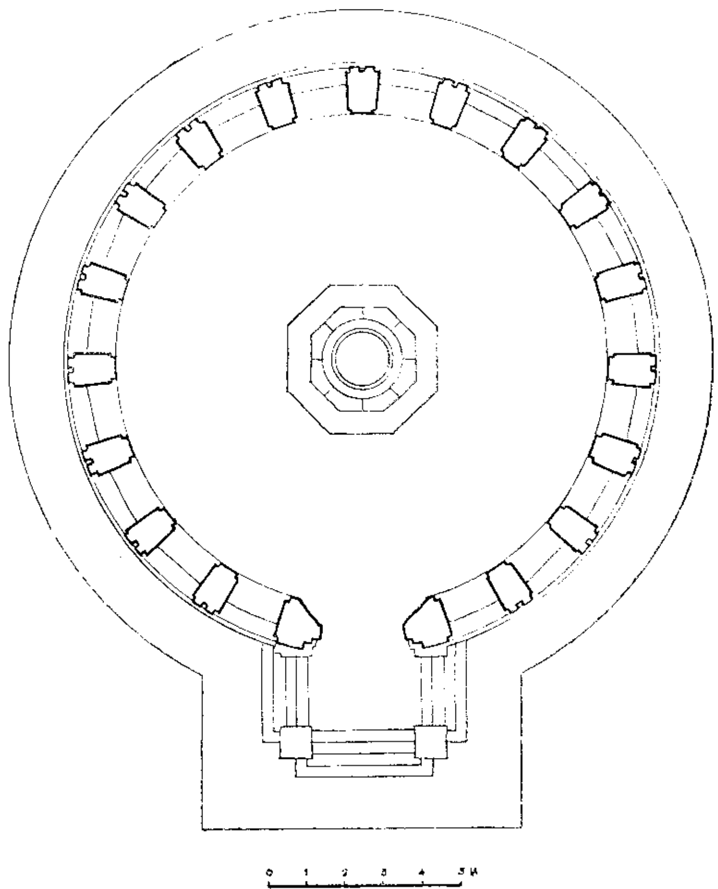
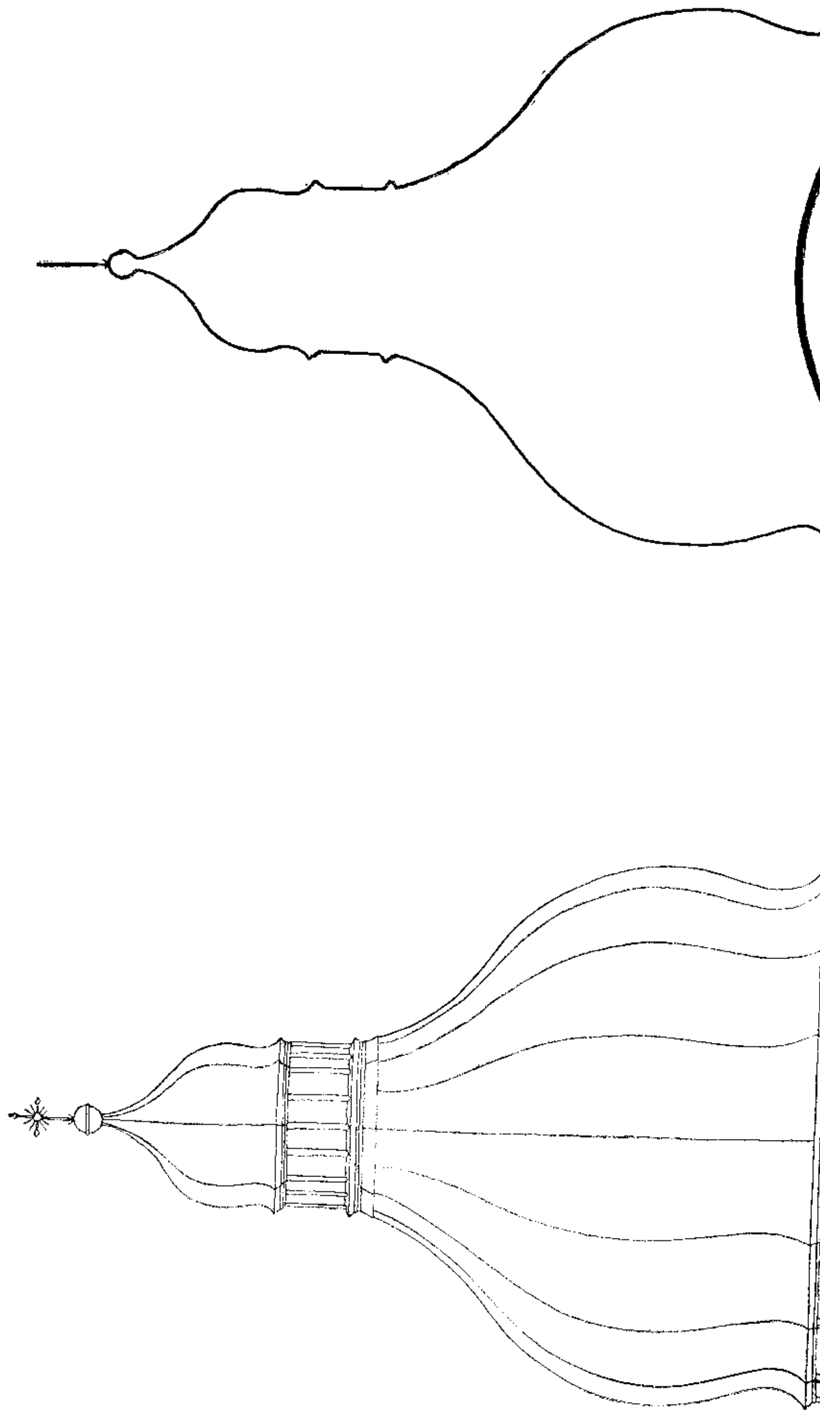
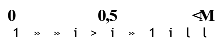
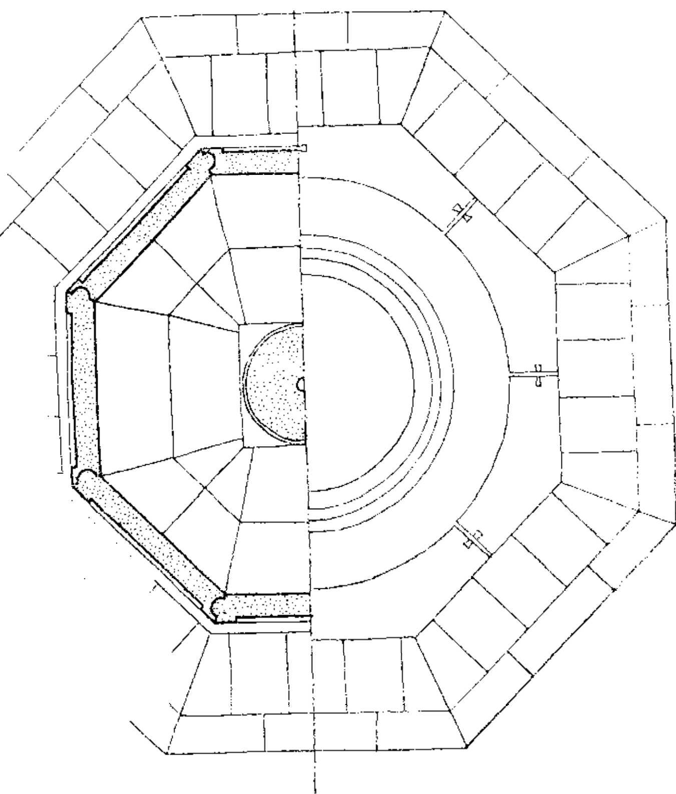


Fig. 66. Aghiazmatarul. Plan







Cristelnița din interiorul aghiazmatarului. Detaliu

e) SCHITURILE

1. SCHITUL SF. ION BOGOSLOV

Aşezat chiar în spatele laturii de est a chiliilor de incintă, aces deserveşte astăzi cimitirul. A fost înălțat în 1835 pe locul altei biser vechi.

Este o construcție de plan treflat cu o turlă pe naos şi are — lucru de rar în arhitectura romînească — o criptă în subsol, pentru osuar. păstrează, printre altele, craniul lui Calipso, femeia cu şalul negru, amin versurile lui Puşkin şi descrisă de C. Negruzzi. Biserica superioară cupr pridvor deschis, destul de dezvoltat, cu arcade scunde pe stîlpi masivi de z cîte trei pe fiecare latură, precum şi un pronaos şi un naos, unifica



Fig. 69. Schitul Sf. Ion Bogoslov (biserica cimitirului). Vedere

dărîmarea zidului despărțitor dintre ele. Absidele laterale şi absida altarului sînt de formă semicirculară. în față şi lateral două mici pridvoare adăugate ulterior adăpostesc intrările în biserică şi la criptă.

Fațadele sînt decorate în stilul foarte răspîndit pe atunci în Moldova, cu pilaştri înguşti şi înalți, ridicați pînă la un nivel anumit şi încoronați cu capiteluri, fără a fi însă legați de cornişă.

Turla circulară aşezată pe o bază octogonală are acoperişul în bulb, învelit cu tablă.

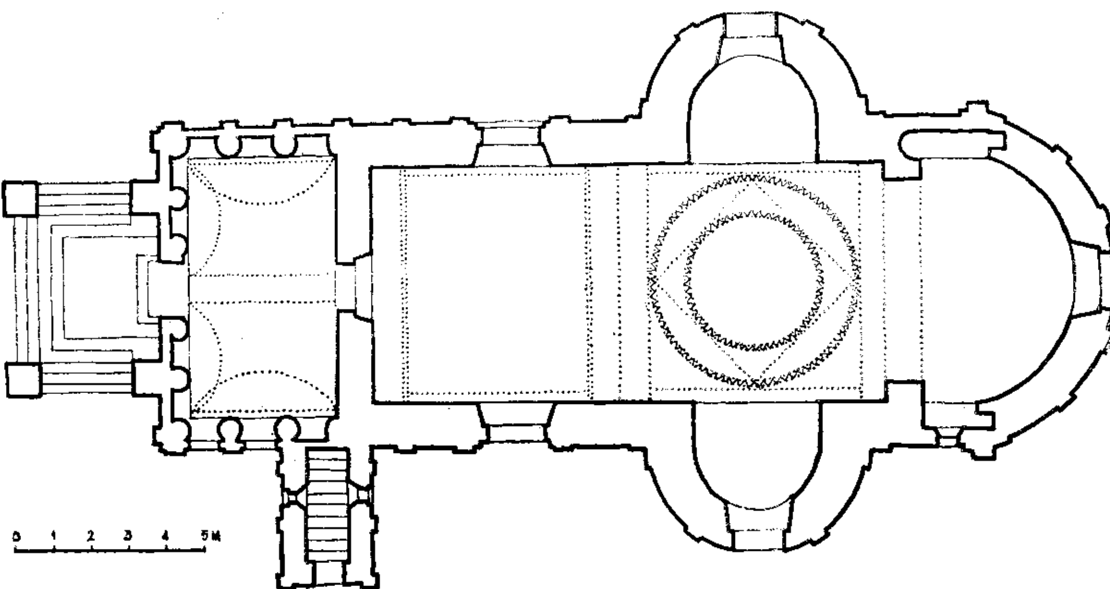


Fig. 70. Biserica Sf. Ion Bogoslov* Plan



Fig. 71. Biserica Sf. Ion Bogoslov. Secțiune longit

Fig. 72. Biserica Sf. Ion Bogoslov. Fațada sudică

2. SCHITUL VOVIDENIA

Acest schit, primul care se vede înainte de a se o siluetă plăcută şi este aşezat într-o poziție admir nu prezintă nici un interes. Construit în 1751 şi ref al XX-lea, are astăzi fațade tencuite, lucrate în st dreptunghiular, cu abside laterale interioare cuprinse în în dreptul lor, la fel ca la biserica mică a mănăstirii pronaos legat cu naosul prin dărîmarea zidului desp semicirculare şi un altar adînc, legat de încăperile fo midiei şi diaconiconului.



Fig. 73. Schitul Vovidenia. Veder

Exteriorul nu aminteşte structura interioară decît prin turla mare a naosului. Cele patru turle mici care o înconjură sînt alipite lateral şi nu au corespondent în interior.

In jurul bisericii sînt grupate cîteva mici căsuțe pentru călugări, care sînt plăcute prin pitorescul lor. Ceva mai departe de schit, ia marginea pădurii de unde porneşte drumul spre schitul Pocrov, se desfăşoară o minunată privelişte asupra întregii aşezări a mănăstirii, cu zidurile, turnurile şi cupola aghiazmatarului văzute din față, iar în josul văii, asupra dealurilor depărtate de pe malurile Ozanei, cu cetatea Neamțului profilată în zare.

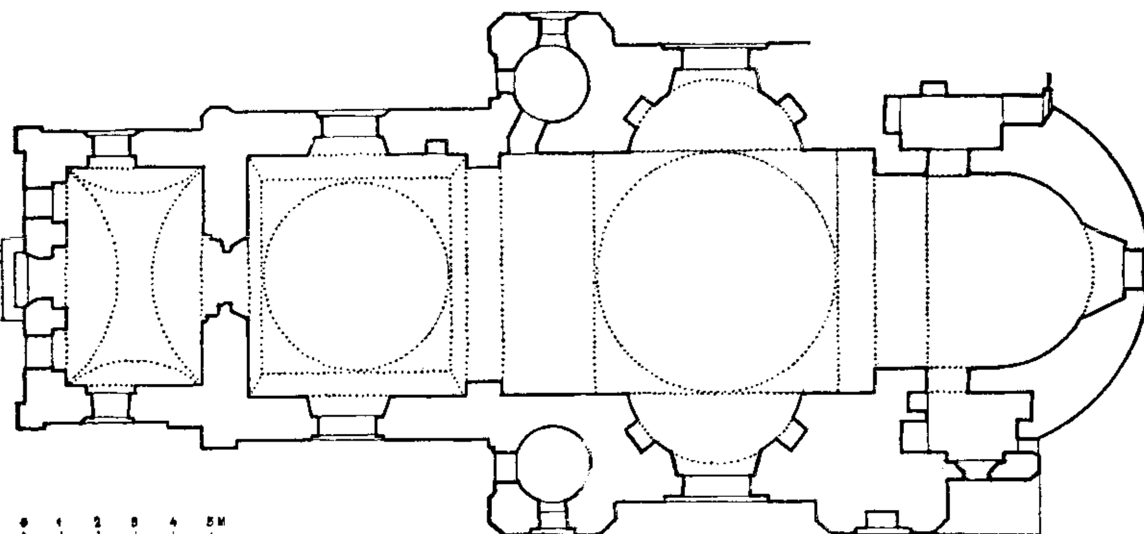


Fig. 74. Schitul Vovidenia. Plan

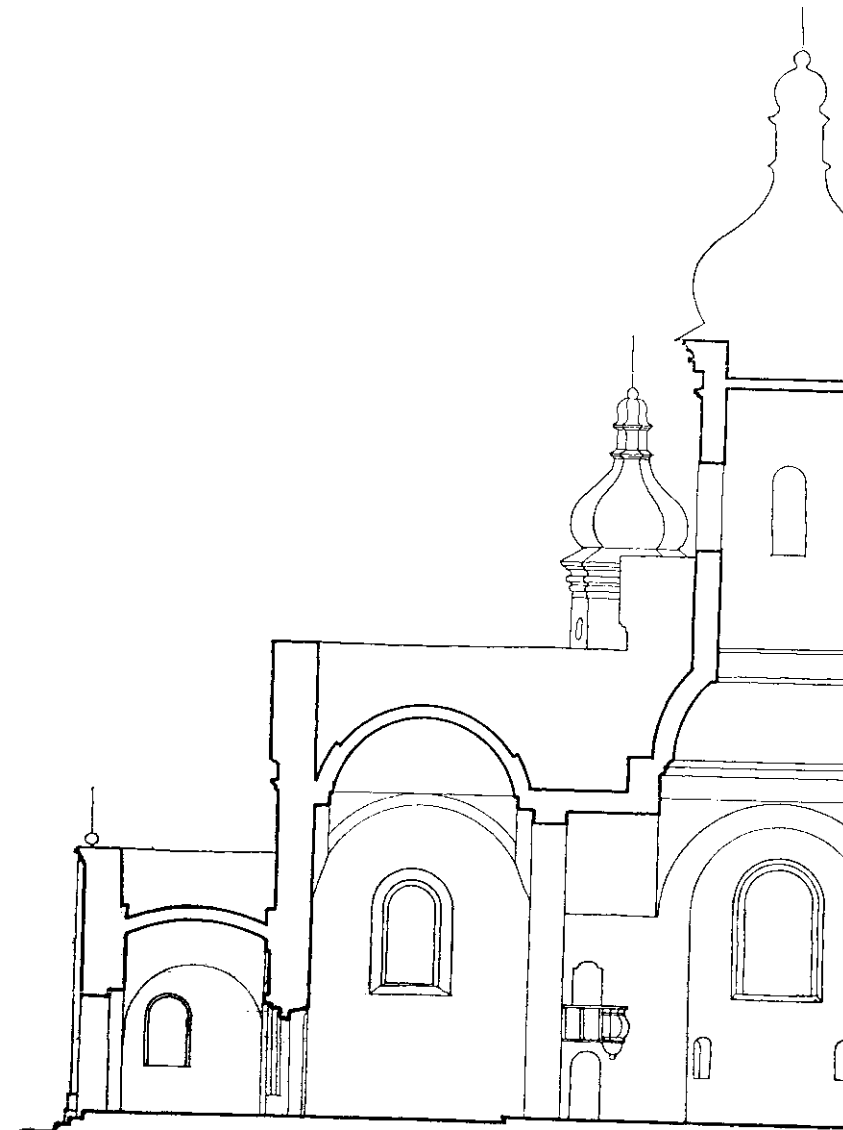


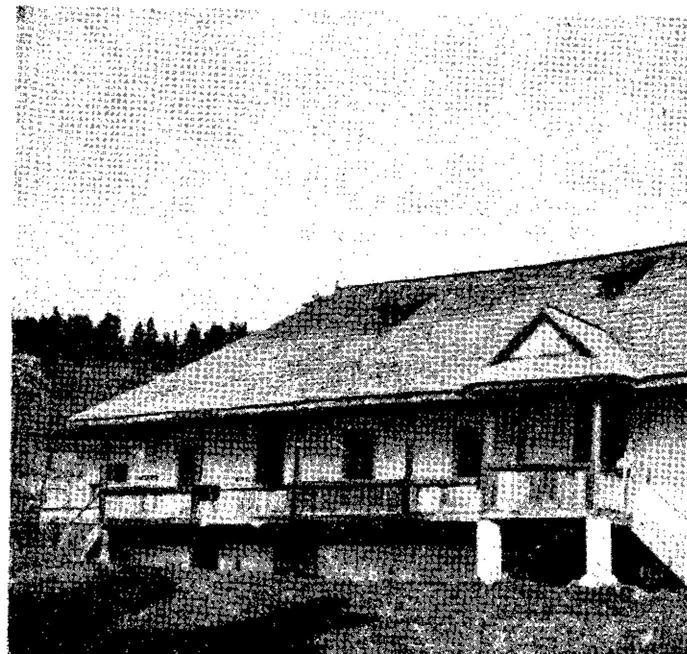
Fig. 75. Schitul Vovidenia. Secțiune longitu

0 1 2 3 4 5M

Fig. 76. Schitul Vovidenia. Fațada sudică



Fig. 77. Schitul Vovidenia. Casă c



3. SCHITUL POCROV

Este o aşezare călugărească situată la circa 5 km depărtare de mănăstire, peste dealul Brăilencei, într-o poiană de o rară frumuseţe în mijlocul codrilor *de* brad. Schitul, ridicat în 1714, este de lemn, cu trei turle şi avînd m starea actuală o căptuşeală de scînduri care îmbracă pereţii exteriori.



Fig. 79. Biserica schitului Pocrov

V. RESTAURAREA MĂNĂ

V ucrările de restaurare în curs de execuţie urmăres ii j dacurilor vechi de lemn din cuprinsul curţii circulaţia la parterul şi la etajul chiliilor.

Vechile cerdacuri, putrezite în mare parte, nu Ele fiind construcţii din veacul al XlX-lea, fără intere cuirea lor printr-o construcţie nouă, care să const arhitectură, mai potrivit cu biserica lui Ştefan cel M înşiruire de arcade la parter, lucrate în piatră brut bisericii, precum şi un rînd de stîlpi şi balustrade pe un planşeu nou de beton armat.

Programul de restaurare mai cuprinde refacere actuale de tablă în vechile forme originare, atît la bis este necesară o streaşină largă, pe căpriori, pentru oc dele exterioare de asemenea urmează a fi revizuite, î construcţiile ulterioare. în interior se va amenaja. în cupr un local care să adăpostească în bune condiţii bibliot religioasă regională. Totodată arhondaricul va fi sco ridicîndu-se în afara incintei o clădire nouă pentru g

Acest program de lungă durată va fi pus trep străvechea aşezare, care ocupă un loc atît de important să se prezinte în condiţii corespunzătoare cu renumel

Fig. 80. Curtea interioară. Latura vest, înainte de restaurare

Fig. 81. Curtea interioară. Latura sud, înainte de restaurare

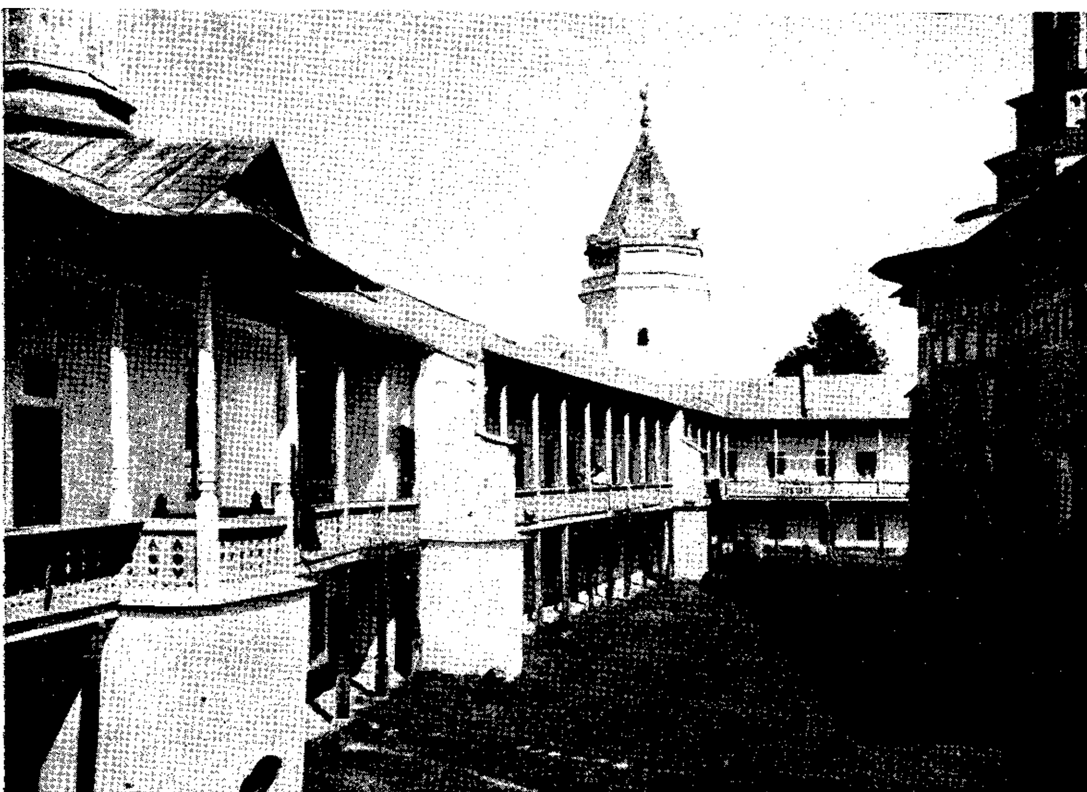


Fig. 82. Curtea interioară. Latura nord, înainte de restaurare

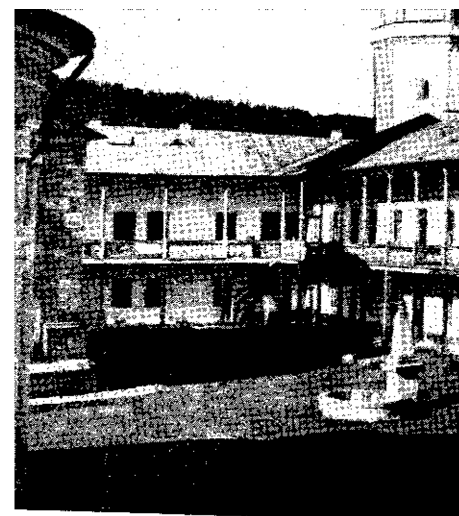


Fig. 83. Curtea interioară. Latura est, înainte d

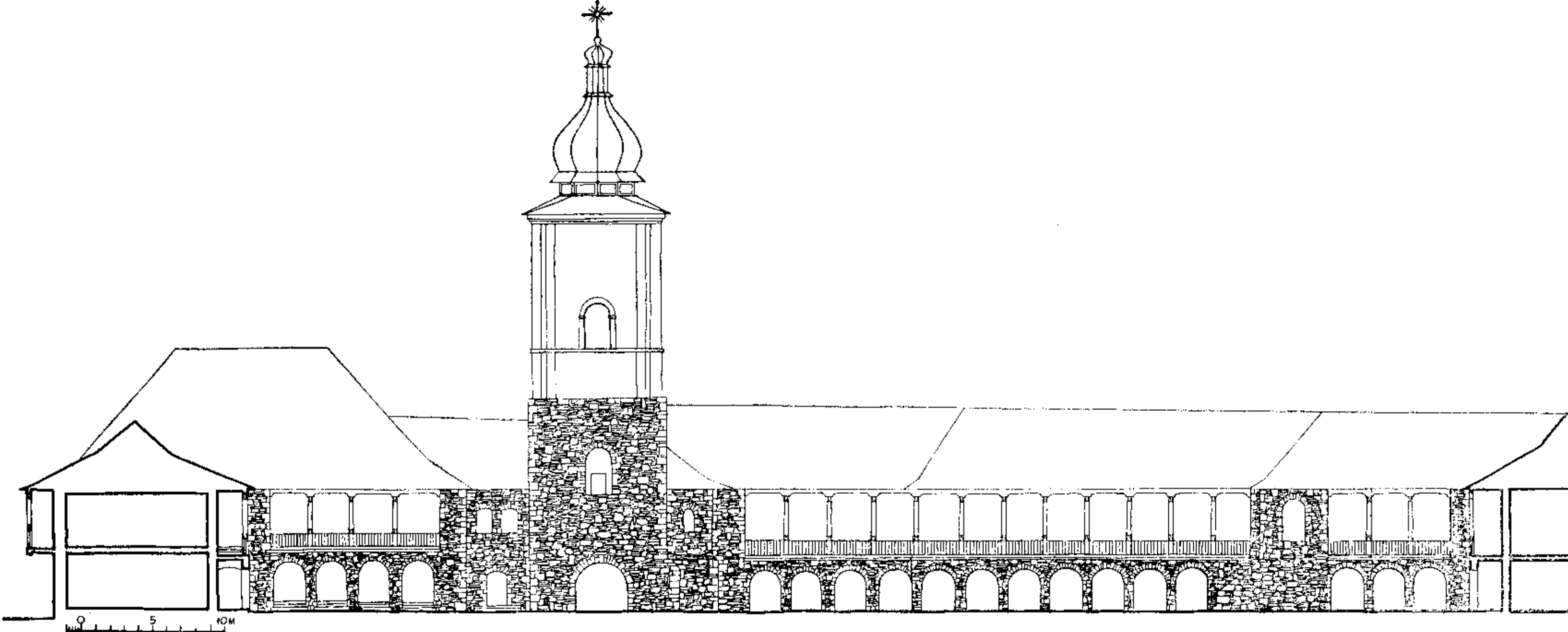


Fig. 84. Curtea interioară. Latura vest, proiect de restaurare

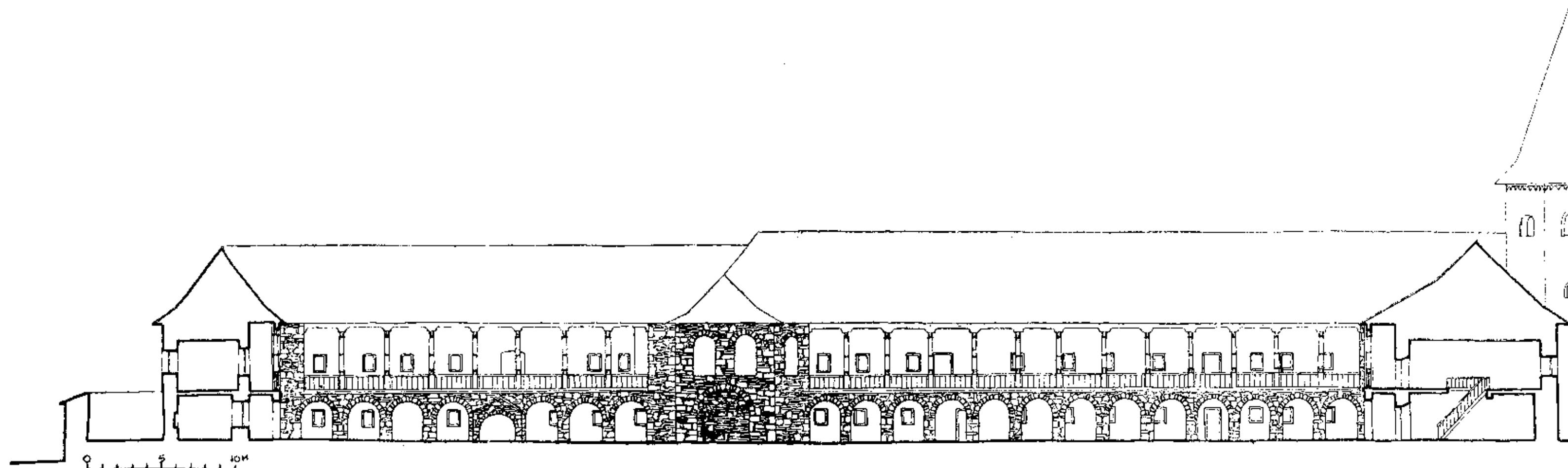


Fig. 85. Curtea interioară. Latura nord, proiect de restaurare

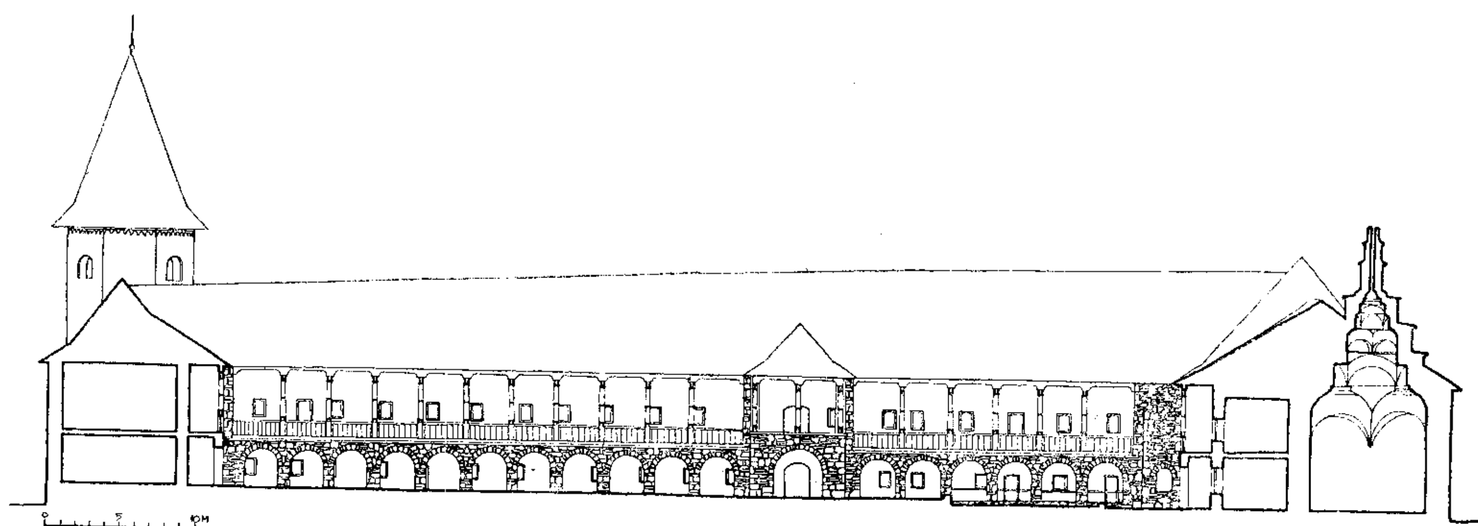
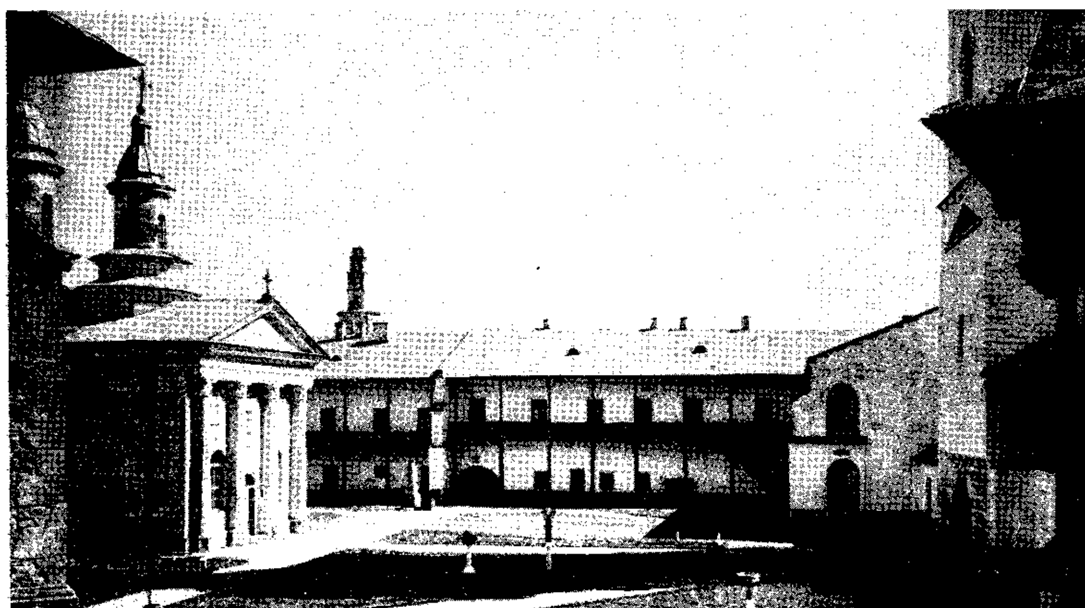


Fig. 86. Curtea interioară. Latura est, proiect de restaurare



Fig. 88. Curtea interioară. Latura sud, în curs de restaurare



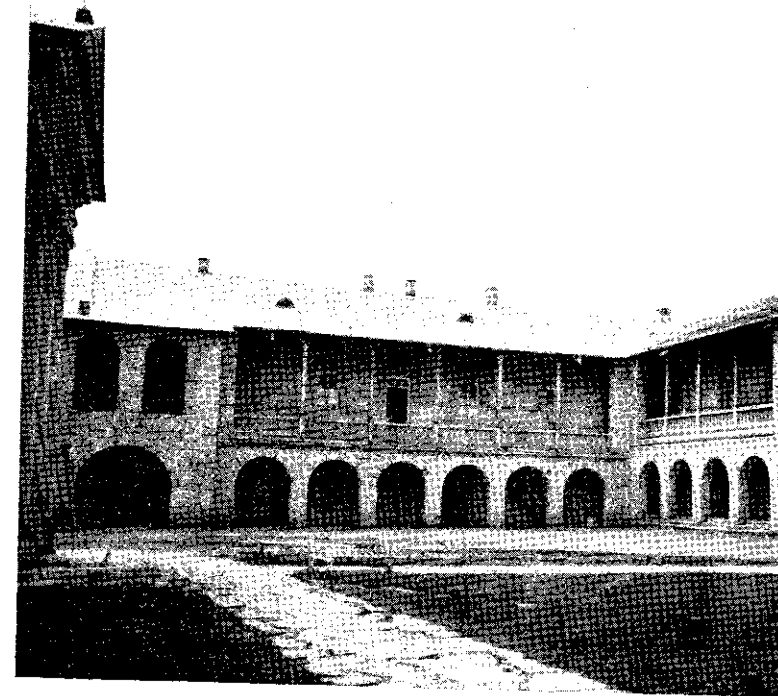


Fig. 90. Curtea interioară. Latura sud-vest, în curs



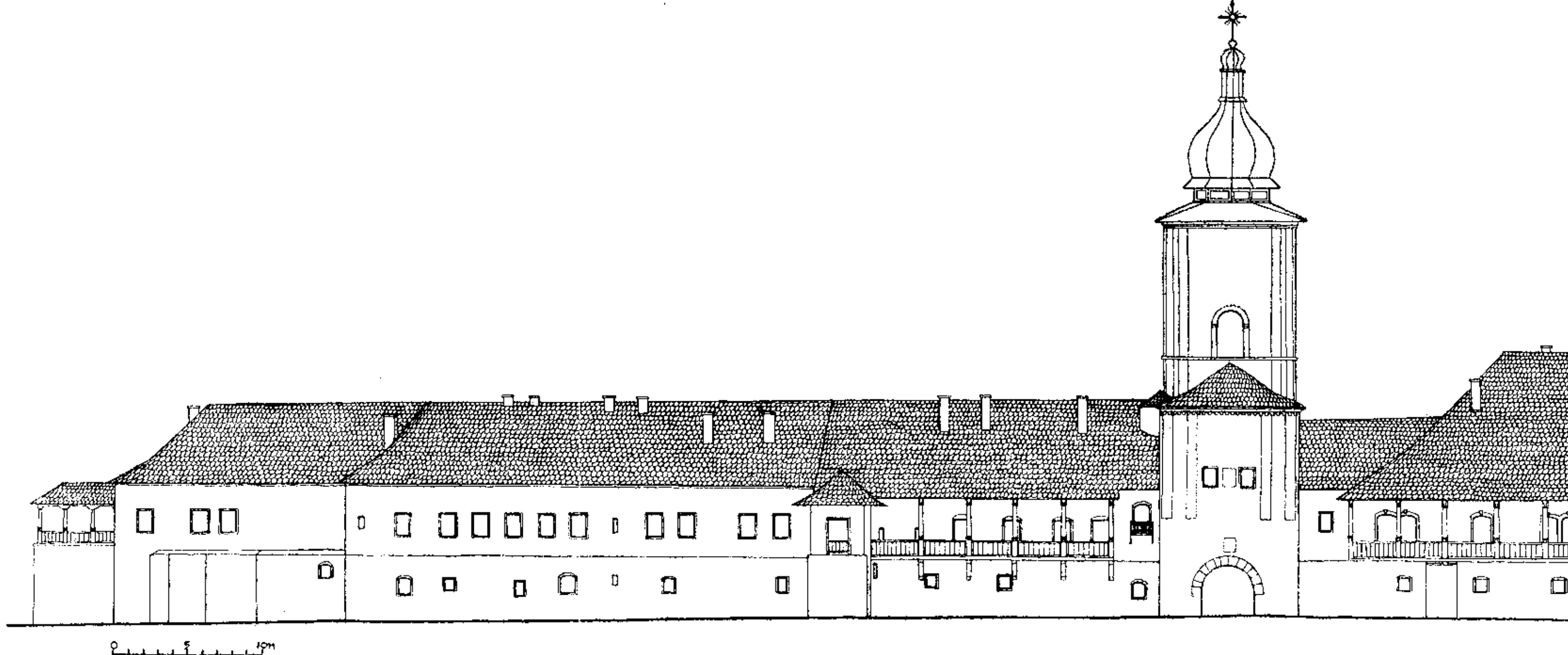


Fig. 92. Fațada exterioară vest a incintei. Proiect de restaurare

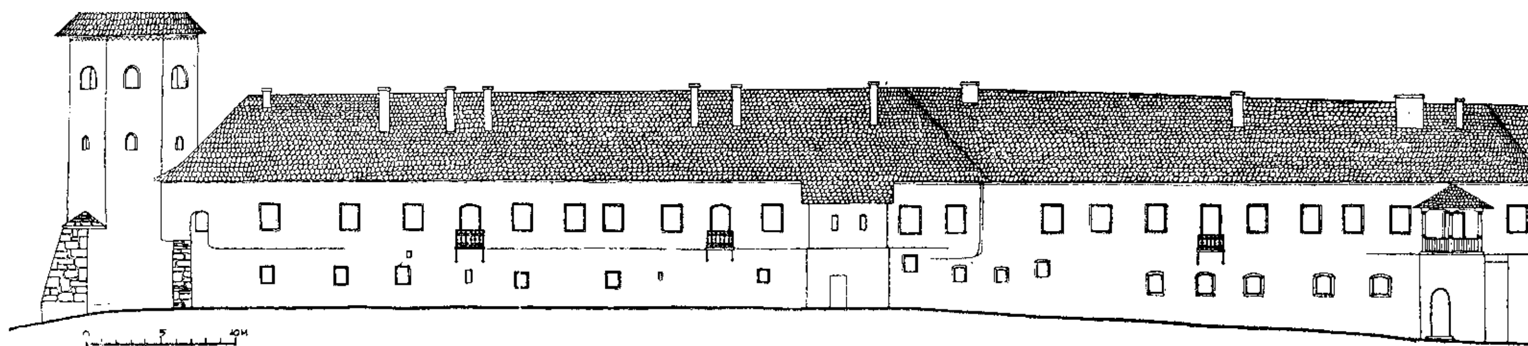


Fig. 93. Fațada exterioară nord a incintei. Proiect de restaurare

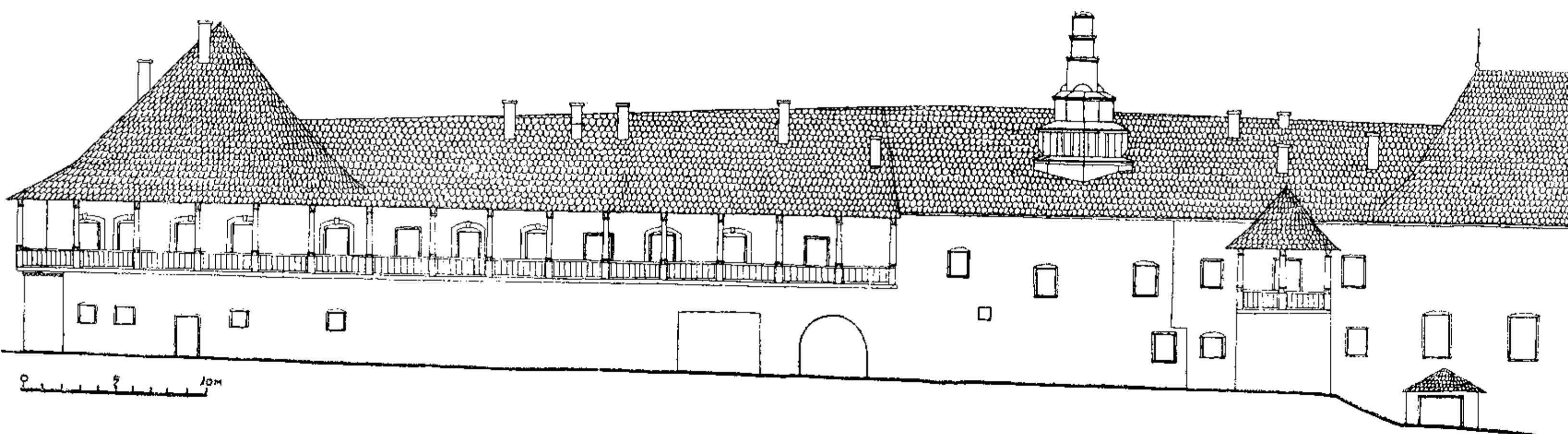


Fig. 94. Fațada exterioară est a incintei. Proiect de restaurare

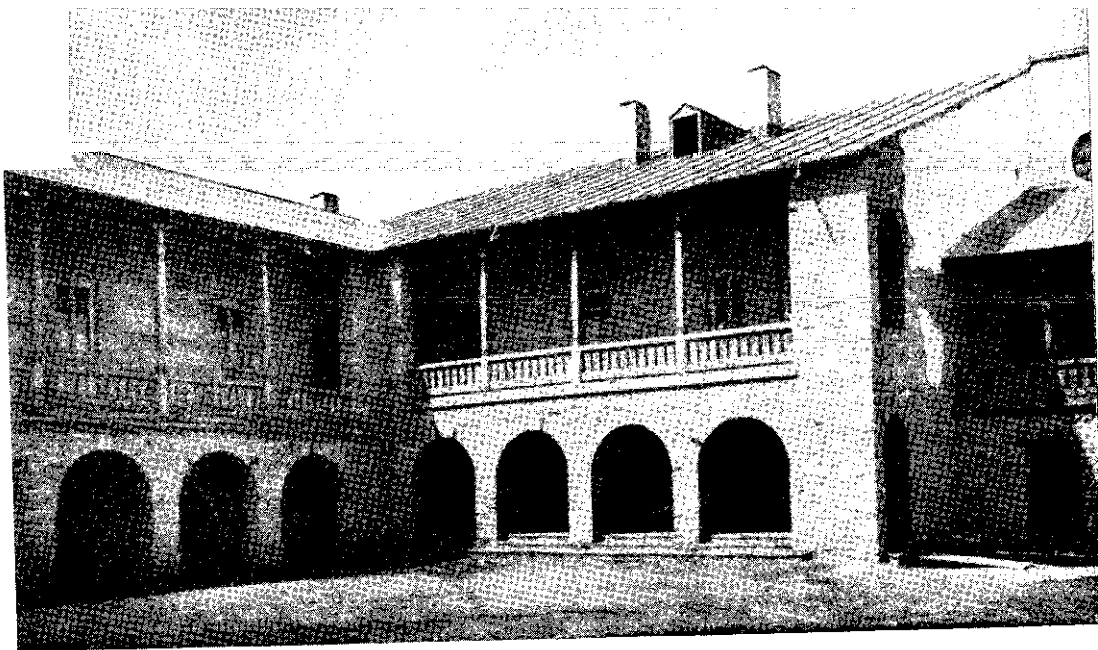


Fig. 96. Curtea interioară. Colțul de sud-vest, în curs de restaurare

VI OBIECTELE DE TEZA

Ca toate celelalte vechi şi importante aşezăminte
.romîneşti, mănăstirea Neamț trebuie să fi posedat odir
obiecte de cult din metal prețios, broderii, țesături şi scul
după puținele piese păstrate în colecția secției de Ar
de Artă al R. P. R., care provin din zestrea mănăstirii
pînă în preajma veacului al XVII-lea domnii cei mai de s
au dăruit acestui lăcaş opere de artă dintre cele mai va

In afară de cărțile manuscrise, bogat împodobite,
Alexandru cel Bun, despre care se ştie în mod sigur că
atelierul mănăstirii, despre celelalte opere de artă nu se poa
acest lucru. Cea mai veche legătură de carte păstrată în
Neamț şi este aceea a tetravanghelului scris aici de Ga
este de argint aurit, lucrată în tehnica «au repousse», es
pe față şi pe verso diferite episoade din viața lui Isus.
sînt scunde, draperia hainelor tratată destul de rigid şi
In plete greoaie, trăsături prin care ferecătura se deose
mult mai valoroase, din vremea lui Ştefan cel Mare. Cad
din foi de acant tratate cu multă libertate, finețea şi ele
care constituie fondul scenei de pe scoarța din față situ
şcoala meşterilor ardeleni, care se ştie că lucrau după
din Moldova[2].

[1] **N. Iorga,** ***Ştefan cel Mare şi mănăstirea Neamț,*** **Bul. Corn. M**
N. Iorga, ***Histoire de l'art roumain ancien,*** **Paris, 1922, p. 5**
Stelian Petrescu, ***Odoarele de la Neamțu şi Secu,*** **Bucureşti,**

[2] **I. D. Ştefănescu,** ***h'evolution de la peinture religieuse en***
p. 42.

0 inscripție gravată pe scoarța din față arată de altfel că a fost făcută de jupan Cîndea Lațcu, pîrcălab de Hațeg, pentru mănăstirea Neamț[1].

Cea de-a doua operă prețioasă care a făcut parte din tezaurul Neamțului este epitaful denumit al lui Siluan, făcut, după cum arată inscripția[2], de către acest egumen în timpul lui Ștefan II, în anul 1437[3]. Pe fondul roşu trandafiriu, în întregime brodat, este reprezentată scena plîngerii lui Isus. In cele patru colțuri sînt figurate simbolurile evangheliştilor, mărginite de inscripții greceşti, iar de jur împrejur, pe fondul albastru de cer, o inscripție în limba slavonă încadrează întreaga broderie. Admirabila compoziție a scenei, raportul desăvîrşit dintre diferitele figuri grupate în jurul subiectului central, armonia mişcărilor, concepția statuară în tratarea siluetelor, figurilor şi draperiilor, în sfîrşit tehnica acestei opere de mare artă, o încadrează printre lucrările în care tradiția bizantină juca încă un rol important în arta moldovenească. Ea poate fi comparată din acest punct de vedere cu miniaturile executate la Neamț în timpul lui Alexandru cel Bun şi care vădesc aceleaşi trăsături. Totuşi, prin dramatismul figurilor exprimînd cu atîta realism durerea, epitaful lui Siluan se îndepărtează de modelele sale bizantine şi arată o tendință nouă, mai apropiată de broderiile moldoveneşti, care va fi caracteristică mai tîrziu celor mai multe dintre realizările atelierelor mănăstireşti din epoca lui Ștefan cel Mare.

Dintre darurile pe care Ștefan cel Mare le-a făcut mănăstirii Neamț mai există doar un panaghiar din anul 1502[4], obiect liturgic rar, păstrat în puține mănăstiri din țările romîneşti. Operă de orfevrărie de o deosebită finețe artistică, lucrată la exterior în filigran, cizelată la interior, provine probabil dintr-un atelier de şcoală venețiană, ca şi alte obiecte de metal prețios din vremea lui Ștefan cel Mare, de pildă, ripidele şi o parte dintre bijuteriile de la Putna. Este format din două talere legate printr-o balama. Exteriorul reprezintă scene din viața lui Isus; în jur este inscripția cu conținut istoric[5] şi un cadru fin de vrejuri cu volute lucrat în filigran. In interior, talerul din față este traforat, redînd o fațadă de monument cu trei arcade, dintre care se detaşează silueta lui Isus Cristos în centru, încadrat de Maica Domnului şi Sf. Ioan Botezătorul; în jur se află inscripția liturgică gravată. Pe talerul din dos este gravată Maica Domnului într-un medalion, cu Isus pe piept.

[1] V. cap. VII, nr. 26.

[2] V. cap. VII, nr/ 28.

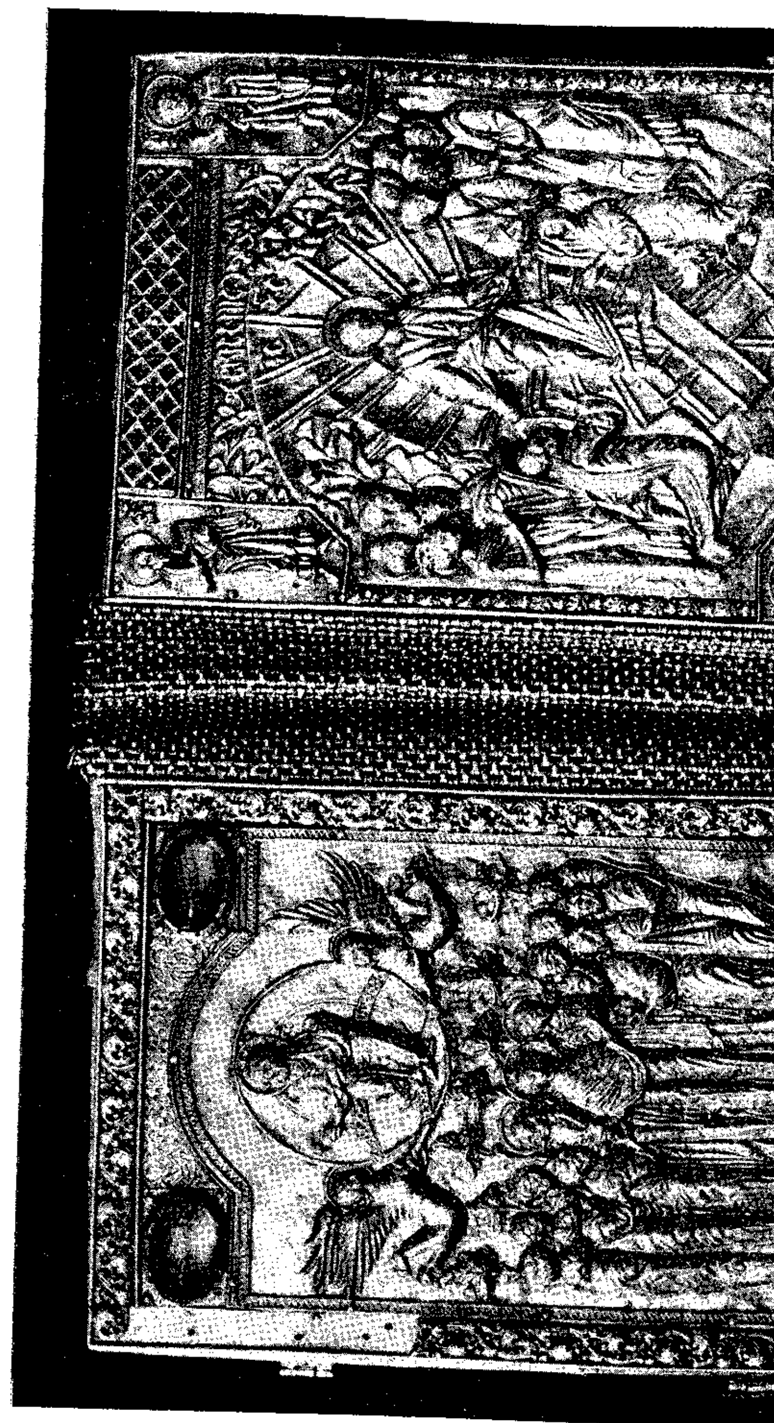
[3] E nil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie, Les epitaphioi moldaves aux XV-e et XVI-e siecles.* Extras din «Cercetări Literare», IV, 1942, p. 178—18 ^ şi bibliografia acestei lucrări. I. D. Ştefănescu, *Autels, tissus et broderies lîturgiques,* Buc, 1944, p. 17, pl. 44.

Gabriel Millet, *Broderies religieuses de style byzantin,* voi. I, Paris. 1947, p. 105—106, pl. CLXXXVIII.

[4] N. Iorga, *Ştefan cel Mare şi mănăstirea Neamț,* Bul. Com. Mon. Ist., III, 1910, p. 100. Stelian Petrescu, *Odoarele de la Neamțu şi Secu,* Bucuraşi?, 191 , iig. 33.

Pentru funcțiunea şi semnificația acestui obiect liturgic, vezi I. D. Ştefinescu, *Monuments d'art chretien trouves en Roumanie,* în Byzantion VI, 1931, p. 574—583.

[5] V. cap. VII, nr. 32—33.





în veacul al XVI-lea a existat probabil la Neamț
în lemn, de unde provin crucile sculptate și ferecate ;
aceea ferecată de mitropolitul Grigorie în anul 1560[1] și scu

In afară de aceste cîteva opere de valoare, mai s
obiecte de cult păstrate la mănăstire sau în secția de A
de Artă al R. P. R., cele mai multe dintre ele din v
al XIX-lea. Ele sînt însă lucrări artizanale lipsite de
vreo semnificație istorică deosebită și nu merită o desc

In biserica principală de la Neamț se mai păstreaz
pe o față pe Maica Domnului, iar pe cealaltă față pe
icoană, după tradiția înregistrată și de cronicari, ar fi
fiind adusă în Moldova la începutul domniei lui Alexan
din veacul al XVIII-lea, folosind o redactare mai veche, p
bizantină, punînd-o în legătură cu călătoria în Moldova
Paleologul, care venea de la Buda, îndreptîndu-se sp
pricina restaurărilor succesive, icoana aceasta nu mai a
artistică redusă, dar este importantă prin semnificația
zintă pentru ilustrarea relațiilor dintre Moldova și lume

Mănăstirea Neamț, prin arhitectura, pictura și obie
fragmentar păstrate, capătă o semnificație și un inter
drumul parcurs de cultura și de arta moldovenească de la sfîr
pînă către sfîrșitul veacului al XVI-lea. Prin operele sale d
broderie, puține cîte s-au mai păstrat după mai bine de
Neamț ilustrează cel mai vechi capitol din viața artistică
din vremea domniei lui Alexandru cel Bun. Arhitect
precum și numeroasele manuscrise, împodobite aici în a d
al XV-lea sînt reprezentative pentru înțelegerea celei
pale și cea mai importantă, din evoluția artei moldove
la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare și se caracteriz
stil moldovenesc original.

[1] **V. cap. VII, nr. 36.**
Stelian Petrescu, *Obiectele de la Neamțu și Secu,* p. 23.
[2] **N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie,* Bucarest, 1934, vo**
N. Iorga, *Cea mai veche icoană din Moldova care însă nu e veche,*
N. Iorga, *Icoana romînească,* B. C. M. I., 1933, p. 6.

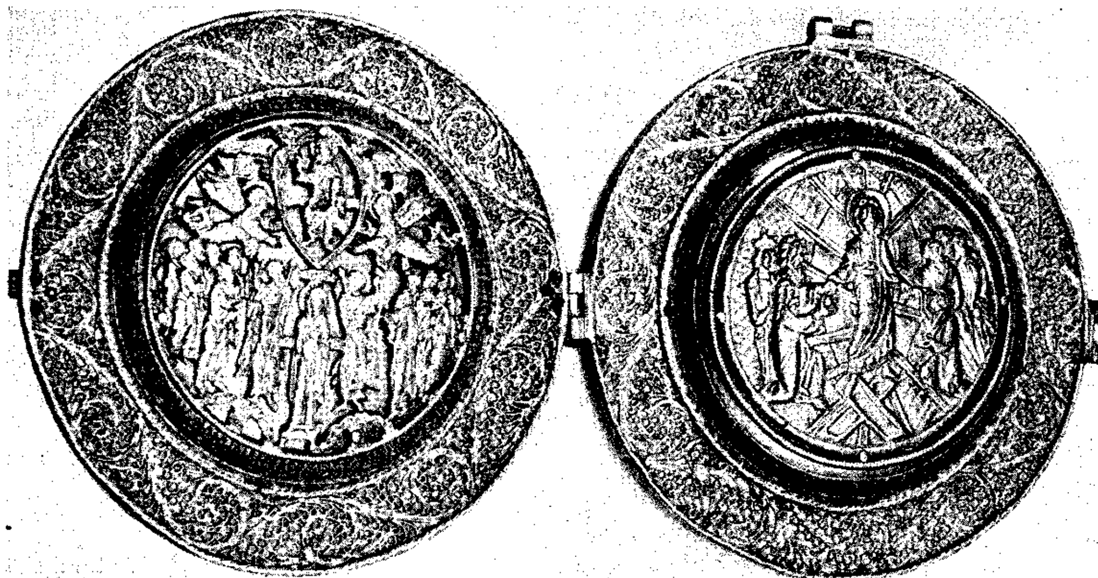


Fig. 99. Panaghiarul dăruit de Ștefan cel Mare mănăstirii Neamț în 1502



Fig, 100, Detalii de pe crucea dăruită de Mitropolitul Grigore în anul 1560, sculptată de popa Nichifor

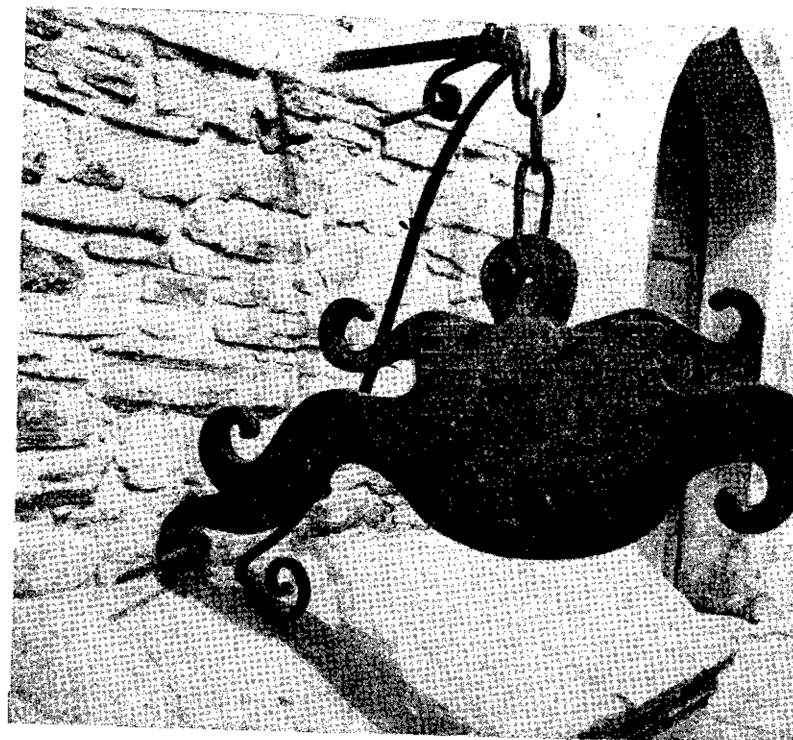


Fig. 101. Toaca mănăstirii

VII. INSCRIPȚIILE MĂNĂSTIRII[1]

Inscripțiile de la Neamț sînt cuprinse în următoarele publicații principale:

Ioachim Crăciun, *Inscripții de la mănăstirea Neamțului.* In «Anuarul Institutului de Istorie Națională», Cluj, V (1926—1927), București, 1929, p. 429—433. **[24]**

Narcis Crețulescu, *Inscripțiile sf-telor mănăstiri Neamțu și Secul cu a schiturilor zale dimprejur.* In «Arhiva științifică și literară din Iași». XIX, XX, XXI, (1908, 1909, 1910). **[25]**

N. Iorga, *Contribuții la istoria bisericii noastre.* In «Analele Academiei Romîne, seria II, Memoriile Secțiunii Istorice», tom. XXXIV, 1911—1912, p. 453—479. **[41]**

Episcopul Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice, adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova,* București 1885, p. 1—2. **[55]**

a) **Principalele pisanii și inscripții în legătură cu construcțiile mănăstirii:**

1. *Pisania bisericii,* încastrată deasupra ușii de intrare de pe fațada sudică a bisericii și încadrată de un chenar sculptat cu palmete (în limba slavonă).

[41, p. 458 (textul slavon și traducerea)]

2. *Pisania care a existat deasupra intrării unei trapeze* azi distrusă (pierdută)[2].

Manuscris numărul 5698, f. 36 v. al lui Narcis Crețulescu, biblioteca Academiei R.P.R. (Pisania a fost copiată dintr-un ceaslov rusesc din anul 1742, aflat la mănăstirea Pecerskaia Lavra din Kiev.)

3. *Pisania unei clisiarnițe* (în limba slavonă), pierdută.

[25, p. 325]

(Aici se dă cea mai completă lectură a inscripției, care era încă întreagă atunci cînd a fost copiată. N. Crețulescu însuși a folosit această copie, deoarece afirmă că la vremea cînd a văzut-o el pisania era numai jumătate, încastrată

[1] Cifrele negre dintre parantezele drepte sînt trimiteri la bibliografie.

[2] Urmele acestei trapeze s-au găsit pe latura de sud-est a bisericii Sf. Gheorghe.

cu literele în jos, sub zidul de sud al bisericii mari.
această bucată).

4. *Inscripția de pe poarta de lemn a mănăstirii* (i

5. *Pisania unui corp de chilii de pe latura sudică*

6. *Pisania de pe zidul paraclisului* «Adormirea Ma

După incendiul din 1862 pisania a fost scoasă din
zitată în pronaosul bisericii Sf. Gheorghe.

7. *Pisania corpului de chilii de pe latura est* (în l

(Este încastrată în zidul dinspre curte, la etajul

8. *Inscripția de deasupra intrării mănăstirii,*

9. *Pisania care a existat deasupra ușii de la trap*
incendiul din 1862.

10. *Inscripție zugrăvită deasupra intrării în pron*
(în limba romînă).

11. *Inscripție de la cișmeaua veche,* de lîngă bis
limba romînă).

12. *Inscripția bisericii Sf. Gheorghe,* zugrăvită pe
intrare.

13. *Inscripție de pe aghîazmatar,* pictată pe parapet
(în limba romînă).

14. *Pisanie de pe fațada de sud a pridvorului bi*
(în limba romînă).

15. *Inscripția unui paraclis al bolniței* (în limba ro
16. *Pisania bolniței bătrînilor,* Sf. Ioan cel Nou.

ram tencmelilor de pe fațada chiliilor de

b) Inscripţiile **pietrelor** de **mormînt**

17.. *Inscripţia de pe piatra de mormînt a lui Ştefan II,* care se află pe latura nord a camerei mormintelor, într-o nişă (în limba slavonă).

[**41**, p. 457 (textul slavon şi traducerea)]

18. *Inscripţia de pe piatra de mormînt a lui Micotă Pîrcălab,* care se află în colţul de nord-vest al pridvorului bisericii principale (în limba slavonă).

[**41**, p. 457 (textul slavon şi traducerea)]

19» *Inscripţia de pe piatra de mormînt a egumenului Hariton* (în limba slavonă).

[**41**, p. 462 (textul slavon şi traducerea)]

(Azi dispărută, se afla altă dată lîngă biserica Sf. Gheorghe.)

20. *Inscripţia de pe piatra de mormînt a lui lenache,* fiul lui Gheorghe pîrcălab de Neamţ (în limba slavonă).

[**41**, p. 465 (textul slavon şi traducerea)]

(Se află lîngă scările bisericii Sf. Ioan Bogoslovul)

21. *Inscripţia de pe piatra de mormînt a lui Pavel,* episcop de Roman (în limba slavonă), în pridvorul bisericii mari.

[**41**, p. 466 (textul slavon şi traducerea)]

22. *Inscripţia de pe piatra de mormînt a lui Teofil,* episcopul Romanului (în limba romînă), în pridvor.

[**41**, p. 466]

23. *Inscripţia de pe piatra de mormînt a lui Paisie Velicicovski* aşezată în gropniţa bisericii.

[**41**, p. 471]

24. *Inscripţia de pe piatra de mormînt a lui loanichie episcopul Romanului,* în pridvorul bisericii mari.

[**41**, p. 467)

c) **Inscripţiile de pe principalele obiecte de cult, broderii,** cărţi etc. care făceau parte altă dată din tezaurul mănăstirii.

25. *Inscripţia de la sfîrşitul tetravanghelului caligrafiat şi ilustrat de Gavriil Monahul,* la anul 1429 (în limba slavonă).

[**74**, p. 418]

(Manuscrisul se păstrează astăzi în biblioteca bodleiană din Oxford.)

26. *Inscripţia de pe ferecătura tetravanghelului din 1436* (în limba slavonă).

[**41**, p. 451]

27. *însemnare pe manuscrisul lui Gavriil Uric din 1436.*

[**41**, p. 454]

28. *Inscripţia de pe epitaful brodat în timpul*
(în limba slavonă).

[**73**, p. 204—2

29. *Inscripţia din «Mărgărit»,* culegere din cuv
Aur, 1447.

30. *Inscripţia de pe ferecătura unui evangheliar*

31. *însemnare pe o pagină a tetravanghelului*

32. *Inscripţia de pe panaghiarul dăruit de Ştefan*
(în limba slavonă).

33. *Inscripţia din interiorul panaghiarului.*

34. *Inscripţie pe o evanghelie.*

35. *Inscripţie pe o cruce sculptată şi ferecată* (în

36. *Inscripţie pe o cruce sculptată* (în limba slav

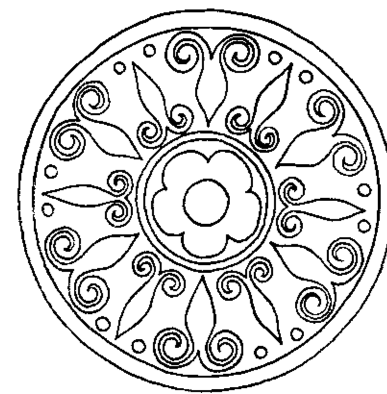
37. *Inscripţie pe o cruce.*

38. *Inscripţie pe o perdea de la Ştefan Tomşa.*

39. *Inscripţia de pe clopotul dăruit de Ştefan I* (

40. *Inscripţia de pe clopotul dăruit de Ştefan*
clopotniţei).

41. *Inscripţia de pe clopotul de la trapeză* (adu
Bogoslovul).



BIBLIOGRAFIE

1. Academia R.P.R., *Documente privitoare la Istoria Romînieî. A. Moldova.* Veacul XIV—XV, voi. I—II. Bucureşti 1954.
2. G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare.* «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XIX, 1926, p. 98 — 111; 266; 287 — 289; fig. 138 — 152; 859; 303 —305; 448; 481 — 483.
3. G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea.* «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XXI, 1928, p. 152.
4. G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea.* Bucureşti, 1933, p. 290; 339 — 340; fig. 462 — 463; 470; 487; 509 — 510; 528; 597; 604; 704 — 710.
5. G. Balş, *Biserica din Lujeni. II. Introducerea pridvorului în planul bisericilor moldoveneşti.* Academia Romînă, Memoriile Secţiunii Istorice, S III, Tom XI, 1930, mem. 3, p. 45 — 49.
6. N. Bănescu, *Un capitol din istoria mănăstirii Neamţu. Stareţul Neonii. Corespondenţa sa cu C. Hurmuzachi şi Andrei Şaguna.* Vălenii de Munte, 1910, 99 p.
7. Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia:* Bucureşti, 1947, p. 397 (călătoria lui Partenie).
8. Ion Bianu, *Documente de artă romînească din manuscripte vechi.* Fasc. I. *Evanghelia slavo-greacă scrisă în mănăstirea Neamţului din Moldova de Gavriil Monahul la 1429,* Bucureşti, 1922, 2 p, + X pl. colorate.
9. Constantin Bilciurescu, *Monastirile şi bisericile din România.* Bucureşti, 1890, p. 168 — 173.
10. Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne,* Bucureşti 1940. (Extras din «Arhiva Romînească» Tom. IV, 33 p.)
11. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* voi. I—II, Bucureşti, 1913, indice Neamţu.
12. I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria rominilor,* Bucureşti, 1895, passim.
13. I. Bogdan, *Sămile mănăstirilor de ţară din Moldova pe anul 1742.* Bucureşti, 1914, p. 26 — 30. (Extras din «Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei».)

14. C. Bobulescu, *Din trecutul mănăstirii Neamţu.* M
p. 85 — 108.
15. M. Bouquet, *Album valaque,* Paris, 1843.
16. V, Brătulescu, *In chestiunea pecetei mănăstirii Neam*
XVIII, 1943, Bucureşti, p. 447 — 448.
17. T. G.Bulat, *Documentele mănăstirii Văratec (1497—183*
indice Neamţ şi Niamţ.
18. Puig i Cadafalch, *Les periodes successives de Vin*
dent. Premier art roman. Architecture mudejar.
«Melanges Ch. Diehl», voi. II, Paris, 1930, p. 161
19. Dr. N. D. Chiriac, *Ctitoriile lui Ştefan cel Mare,*
lung-Muscel, 1924, p. 39 — 40.
20. P. Constantinescu-Iaşi, *Narthexul în artele bizantine*
1926, 289 p. indice.
21. P. Constantinescu-Iaşi, *Evoluţia stilului moldovenesc,* Ia
22. Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti înain*
voi. I — II. Iaşi, 1931 — 1932.
23. Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la*
1933, indice.
24. Ioachim Crăciun, *Inscripţii de la mănăstirea Ne*
Extras din «Anuarul Institutului de Istorie Naţiona
p. 429 — 433.
25. Narcis Creţulescu, *Inscripţiile sf-telor mănăstiri Ne*
turilor sale dimprejur. In «Arhiva ştiinţifică şi litera
p. 179—185, 217—221, 272—278, 319—328, 371—38
p. 86—91, 135—138, 187—192, 237—239, 282—288, 328
470—472; XXI, 1910, p. 137—141, 190—192, 243—25
26. Dimitrie Dan, *O evanghelie a lui Ştefan cel Mar*
1914, 4 p.
27. ViTgil Drăghiceanu, *Cronică, Inscripţii,* «Buletinul C
Istorice», VIII, 1915, p. 143.
28. D. Fecioru, Un *catalog vechi de manuscrise şi cărţ*
Neamţului. In «Biserica Ortodoxă Romînă», LIX, 19
29. Gheorgheasa, *Hramurile şi cultivarea lor.* în anuaru
Piatra Neamţ, 1934—1935, p. 102—105.
30. Constantin D. Gheorghiu, *Dicţionar geografic al ju*
1895, p. 269.
31. C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor,* voi. I—II. Bucure
32. P. Henry, *Les eglises de la Moldavie du Nord,*
XVI-eme siecle. Paris, 1930, p. 40, 117 — 126, fig. 51—

33. P. Henry, *Les principes de Varchitecture serbe et Vecole moldave.* Paris 1930, p. 295—302.
34. P. Henry, Le *regne et les constructions d'Etienne le Grand.* In «Melanges Ch. Diehl», Paris, 1930, voi. II, p. 45—58 passim.
35. Grigore Ionescu, *Relatare asupra istoriei arhitecturii romîneşti.* Bucureşti, 1934, p. 86—87, fig. 103—104.
36. Grigore Ionescu. *Istoria arhitecturii romîneşti.* Bucureşti, 1937, p. 282, 288, fig. 244—248.
37. Grigore Ionescu, *Uarchitecture moldave aux temps d'Etienne le Grand.* In Biuletyn historii sztokii kultury R. VI odbitka. Warszawa, 1938, p. 154, fig. 82 — 84.
38. Grigore Ionescu, Le *Byzance et Varchitecture religieuse en Roumanie.* Bucureşti, 1945, în «Balcania», p. 307, 322.
39. N. lorga, *Documente privitoare la familia Callimachi.* Bucureşti, 1902—1903, 2 volume, indice.
40. N. Iorga, *Ştefan cel Mare şi mănăstirea Neamţului.* «Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice», III, 1910, p. 97—106.
41. N. Iorga, *Contribuţii la istoria bisericii noastre.* Bucureşti, 1912, 35 p. Extras din Analele Academiei Romîne, Seria II. Memoriile Secţiunii Istorice, tom. XXXIV, 1911 — 1912, p. 453 — 479.
42. N. Iorga, *Mănăstirea Neamţului. Viaţa călugărească şi munca pentru cultură.* Vălenii de Munte, 1912, 89 p.
43. N. Iorga, *Vedenie cuprinzînd critica moravurilor din mănăstirea Neamţului* (1797). Revista Istorică, VII, 1921, p. 171—176.
44. N. Iorga şi G. Balş, *Histoire de Vart roumain ancien.* Paris, 1922, p. 49—51, 56.
45. N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători.* Bucureşti, 1928 — 1929 (ed. II), voi. I, p. 51, 83, 318; III, p. 263, 152, 327.
46. N. Iorga, *Istoria bisericii romîneşti.* Ed. II, Bucureşti, voi. I, 1929, voi. II, 1932, indice.
47. N. Iorga, *Cea mai veche icoană din Moldova, care însă nu e veche.* «Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice», XXIV, 1931, p. 29—30.
48. N. Iorga, *Icoana romînească,* «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XXVI, 1933, p. 6.
49. N. Iorga, *Monumentele istorice în vechea noastră literatură. Gh. Asachi şi monumentele istorice ale Moldovei.* «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XXVI, 1933, p. 107, fig. 1, fasc. 77.
50. N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie.* Bucarest, 1934, voi. I, p. 81, capitolul Miniaturi fig. 1—9; voi. II, 1936, p. 20, fig. 62.
51. N. Iorga, *Guide historique de la Roumanie.* Bucarest, 1936, p. 102.

52 Alexandru Lapedatu, *Comunicări. Noi documente* *perămintelor vechilor biserici moldovene.* «Buletinul Istorice» VII, 1914, p. 193—194, fig. 1—2.
53 C. Mătase, *Călăuza judeţului Neamţ.* Bucureşti, 19
54. C. Mătase, *Ţinutul Neamţ cu 100 de ani în urmă.* Rareş, Piatra Neamţ, 1934—1935, p. 77, 78, 79.
55. Episcopul Melchisedec, *Notiţe istorice şi arheol* *48 mănăstiri şi Biserici antice din Moldova.* Bucur
56. Episcopul Melchisedec, *Catalog de cărţile sîrbeşti ce se află în Biblioteca sintei mănăstiri Neamţu lor şi însemnările istorice ce se găsesc în ele ..* Arheologie şi Filologie, Bucureşti, II, voi. I, 1884,
57. Gabriel Mîllet : *Broderies religieuses de style byza* p. 105 — 106, pl. CLXXXVIII.
58. Vladimir Mironescu, *Mănăstirile şi bisericile înte* *voevod.* Cernăuţi, 1908, p. 14.
59. Iosif E. Naghiu, *Biblioteca Mănăstirii Neamţu.* în XVII, 1941, nr. 2—3, p. 67—83.
60. Corina Nicolescu, *Decorul mănăstirii Neamţ în mentală din Moldova în secolul al XV-lea.* «Stud artei», II, 1955, nr. 1—2, p. 115—137.
61. Stelian Petrescu, *Odoarele de la Neamţu şi Secu.* B fig. 1—52.
62. Popescu-Cilieni, *Învelişurile vechilor noastre biseric*
63. Gheorghe Racoveanu, *Gravură în lemn la mănăs* 1940. 43 p. + 60 pl.
64. K. Romstorfer, *Schloss Neamtzu und einige Umgebung.* Czernowitz, 1899. (Extras din Jahrbuch museum, XII, 1899.)
65. D. Simonescu, *Mănăstirea Neamţului ca focar* Cercetări Istorice», Iaşi, I, 1943, p. 95—104.
66. I. Simionescu, *Mănăstiri din ţară.* Bucureşti, 1931,
67. I. D. Ştefănescu, *L'evolution de la peinture reli* *Moldavie.* Paris, 1928, p. 166—167.
68. I. D. Ştefănescu, *Uevolution de la peinture reli* *Moldavie. Nouvelles recherches.* Paris, 1929, p. 57—
69. I. D. Ştefănescu, *Le roman de Barlaam et Joa* «Byzantion,» tom. VII, 1932, fasc. 2, p. 347—369, f
70. I. D. Ştefănescu, *Autels, tissus et broderies litu* (Extras din «Analecta», II, p. 17.)

71. I. D. Ştefănescu, *Monastere de Neamţu.* Bucureşti, 1946, 30 p.
72. C. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre sfîntă mănăstire Neamţu.* Mănăstirea Neamţu, 1942, XIV, 179 p.
73. Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphioi moldaves aux XV-e et XVI-* siecles.* Bucureşti, 1941, p. 178—180, p. 204—205, pl. IV.) (Extras din «Cercetări Literare», IV, 1941-)
74. Emil Turdeanu, *Miniatura bulgară şi începuturile miniaturii romîneşti.* Bucureşti, 1942. (Extras din «Buletinul Institutului Romîn». Sofia, voi. I, nr. 2, p. 409—437, pl. I—VIII.)
75. Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare.* Bucureşti. 1943. (Extras din «Cercetări Literare», V, 1942, p. 101—240.)
76. C. Velichi, *Documente moldoveneşti din arhiva sfîntului Mormînt.* «Buletinul Institutului Romîn» din Sofia, voi. **I,** nr. 1, 1941, p. 226.

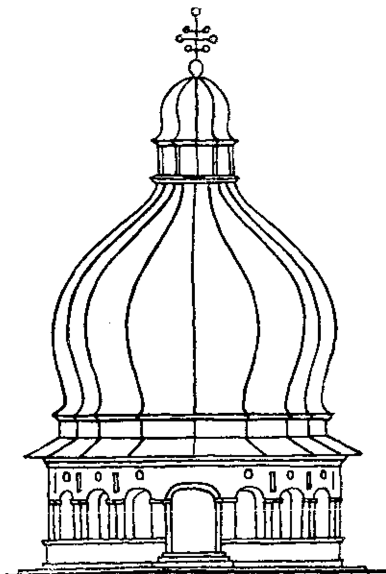


TABLA DE MATERII

Reieveele şi desenele au fost executate de: Şt. Balş, Dan Corneliu. Adina Nichiforel, Virginia Toma, Măria Ghika-Rudeşti şi N. Tomaziu. după materialul documentar aparţinînd Arhivei Institutului Central de Sistematizare a Oraşelor şi Regiunilor (I.C.S.O.R.), Atelierul de Restaurare a Monumentelor Istorice.

Fotografiile nr. 2, 5, 7, 10, 13, **21,** 26, **31,** 35, 36, 45, 46, 50, 54, 60-62, 65, 69, 73, 77-80, £2, 83, 86, 88-91, 97, 98, şi ICI au fost executate de Ştefan Butak; nr. 6, 19, 25, 42, 44, 96 de Corina Nicolescu. Ele aparţin arhivei I.C.S.O.R.

Fotografiile nr. 8, 9, 37-40, 43, 55, 64 sînt din arhiva secţiei de Artă Feudală a Muzeului de Artă al R. p. R.

Fotografiile nr. 99-100 sînt ale prof. I. D. ştefănescu.

Responsabil de carte: Arh. Ruxanda Vlahuţă
Tehnoredactor: Ion Tudor
Corector responsabil: Elisabeta Andor

Dat ta cules 01.07.1958. Bun de tipar 21.08.1958. Hîrtie cretată de 100 g/m*, 54X84J8. Coli editoriole 9,16. Coli de tipar 17, Comanda NNR 3264. A. 7102; E 12749, Indicele de clasificare pentru bibliotecile mari 726.7. Indicele de clasificare pentru bibliotecile mici 726.

Tiparul executat sub comanda nr. 389 de
întreprinderea Poligrafică Sibiu, str, I. V. Stalin nr. 15 - R.P,R.